

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОПАНЧУК Олена Євгенівна

УДК 351.858:339.926

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ
У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

25.00.05 – державне управління у сфері державної безпеки та охорони
громадського порядку

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук
з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. Є. Копанчук

Науковий керівник: ДОМБРОВСЬКА Світлана Миколаївна,
доктор наук з державного управління, професор

Харків – 2020

АНОТАЦІЯ

Копанчук О. Є. Механізми захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05–державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку. Національний університет цивільного захисту України, Харків, 2020.

У дисертації визначено теоретичні аспекти національних інтересів держави у сфері міжнародних відносин, їх сутність, основні категорії, наукову класифікацію, охарактеризовано закономірні зв'язки між різними типами інтересів та їх місце в системі міжнародних відносин, окреслено й розкрито основні фактори формування державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

Проаналізовано сучасний стан захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин, визначено результативність державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, охарактеризовано особливості нормативно-правового механізму захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин; визначено проблеми та суперечності формування та реалізації механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

Визначено стратегічні пріоритети розвитку механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції, запропоновано шляхи удосконалення механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, виокремлено перспективи трансформації механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

У цілому, у дисертаційній роботі запропоновано розв'язання науково-прикладного завдання щодо вдосконалення механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

Ключові слова: державне управління у сфері державної безпеки та

охорони громадського порядку, механізми, національні інтереси, міжнародні відносини.

ANNOTATION

Kopanchuk O. Ye. Mechanisms of protection of Ukraine's national interests in international relations. – Manuscript.

Dissertation on competition of Candidate of Sciences degree in Public Administration by specialty 25.00.05 – public administration in the sphere of state security and protection of public order. – National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv, 2020.

The dissertation defines theoretical aspects of national interests of the state in the field of international relations, their essence, main categories, scientific classification, characterizes regular connections between different types of interests and their place in the system of international relations, outlines and reveals main factors of state policy of national interests protection. Ukraine in the field of international relations.

The current state of protection of national interests in the field of international relations is analyzed, the effectiveness of mechanisms of protection of national interests of Ukraine in the field of international relations is determined, the features of normative-legal provision of state policy of protection of national interests in the sphere of international relations are characterized; the problems and contradictions of formation and realization of mechanisms of protection of national interests of Ukraine in the sphere of the international relations are defined.

The strategic priorities of development of mechanisms of protection of national interests of Ukraine in the field of international relations in the conditions of European integration are defined, the ways of perfection of mechanisms of protection of national interests of Ukraine in the sphere of international relations are offered.

In general, the thesis work proposes the solution of the scientific and applied problem concerning improving of mechanisms of protection of the national

interests of Ukraine in the sphere of international relations.

Keywords: public administration in the field of state security and protection of public order, mechanisms, national interests, international relations.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Копанчук О.Є. Концептуалізація національних інтересів у сфері міжнародних відносин. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. №10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?n=12&y=2017>
2. Копанчук О.Є. Ключові фактори формування національних інтересів держави: *Держава та регіони*. 2020. № 2 (70). С. 179-183.
3. Копанчук О.Є. Гносеологічні аспекти становлення національних інтересів у сфері міжнародних відносин. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2020. № 2. Том 31 (70). С. 218-222.
4. Копанчук О.Є. Державний захист національних інтересів в інформаційній сфері України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2020. № 1. С. 106-112.
5. Копанчук О.Є. Національні інтереси: теоретичний дискурс проблеми. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2020. Вип. 1(10). С. 45-51.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

6. Копанчук О.Є. Освітній потенціал системи національної безпеки. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (18–19 березня 2020 р., м. Харків), НУЦЗУ*. С. 22-24.
7. Копанчук О.Є. Соціальна сфера як складова національної безпеки. *Формування ефективних механізмів управління в умовах трансформації соціально-економічних систем: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (2020 р., м. Харків), ХНУМГ ім.*

О.М. Бекетова. С. 108-109.

8. Копанчук О.Є. Управління зовнішньою політикою як складової національної безпеки. *Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю Дніпровського державного технічного університету (2020 р., м. Дніпро), ДДТУ. С. 33-36.

9. Копанчук О.Є. Патріотизм як складова частина освіти в системі національної безпеки. *Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука практика*: матеріали XVIII Міжнародної науково-методичної конференції (23-24 квітня 2020 р., м. Луцьк), НТУ. С. 13-15.

Публікації в інших виданнях

10. Копанчук О.Є. Нормативно-правовое обеспечение государственной политики защиты Украины в сфере международных отношений. *East Journal of Security Studies*. 2018. Vol. 1. Issue 3. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/10668/1/KopanchukOEejss.pdf>

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.....	18
1.1. Національні інтереси у сфері міжнародних відносин: поняття, сутність, та класифікація.....	18
1.2. Типологізація національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.....	35
1.3. Базові фактори формування державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.....	50
Висновки до першого розділу.....	64
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.....	67
2.1. Результативність державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в сучасних умовах.....	67
2.2. Особливості формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин в різних країнах.....	88
2.3. Проблеми та суперечності формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.....	104
Висновки до другого розділу.....	121
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.....	124
3.1. Стратегічні пріоритети розвитку державної політики захисту	

національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції124

3.2. Шляхи удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.....138

3.3. Перспективи трансформації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.....165

Висновки до третього розділу.....185
ВИСНОВКИ.....188

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....194

ДОДАТКИ.....214

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасному світі в умовах світової пандемії і пов'язаної з нею серйозної економічної, політичної та в цілому державно-управлінської кризи, в цілому потенціал економічної і військової сили в глобальній політиці, як і раніше не стає менш безпечним і розглядається, як найбільш результативний фактор реалізації провідними світовими акторами власних національних інтересів.

Важливою складовою Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» визначено вектор безпеки, який передбачає забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, а Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити мир не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні.

Виходячи з вищевикладеного, проблема місця і ролі України в світовому політичному просторі та місця її національних інтересів у цьому стрімко мінливому світі стає надзвичайно актуальною проблемою. Адже по суті від відповіді на питання «що таке національний інтерес?» і «наскільки широко в державно-управлінському та політико-правовому аспекті поширені межі його реалізації різними державами?» та що робити у подібній ситуації й як вибудовувати державну політику, якщо суверенітет і безпеку незалежної держави може бути порушено через розбіжності політики, що нею впроваджується, за стратегією більш могутніх політичних акторів. Усі ці питання в міжнародній політиці розглядаються через поняття національного інтересу. Тому дана тема дослідження дуже актуальна в сучасних умовах.

Проблема актуалізована ще й тим, що до кінця другого десятиріччя двадцять XXI століття Україна зіткнулося з серйозними викликами, які загрожують безпосередньому існуванню держави. Дана обставина вимагає від української держави серйозних зусиль у виробленні найбільш адекватної сучасним викликам державної міжнародної політики. Все це дозволяє говорити про те, що важливим моментом на етапі «вбудовування» України в

нову систему геополітичних координат є теоретико-концептуальне осмислення і формування національних інтересів, при реалізації яких кожна держава стикається з вирішенням численних проблем, що виникають під впливом зовнішніх – міжнародних і внутрішніх – внутрішньодержавних чинників. Крім того, необхідно відзначити, що актуальність даного дослідження також визначається рядом таких обставин:

- по-перше, потребою виявлення специфіки формування і реалізації національних інтересів України в системі міжнародних відносин;
- по-друге, необхідністю вироблення ефективного механізму, що сприяє гармонізації національних інтересів провідних акторів міжнародних відносин в аспекті формування нового геополітичного простору в умовах сучасних викликів та загроз, що може сприяти зростанню взаємозалежності держав при одночасно високому рівні зовнішньополітичної конкуренції.

Теоретико-методичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали наукові дослідження з актуальних проблем державного управління, серед яких можна виділити роботи таких вчених, як: В. Авер'янов, В. Бакуменко, М. Білинська, О. Бондаренко, А. Дегтяр, Ю.А. Диганова, Ю. Древаль, С. Домбровська, Д. Карамішев, В. Ковальчук, О. Крюков, С. Майстро, В. Мороз, І. Парубчак, П. Петровський, В. Садковий, В. Степанов, В. Тертичка, В. Трощинський, В. Шведун та інших.

Звернення до поняття «інтерес» в історії світової наукової думки має давню і усталену традицію. Аналіз політичних процесів, як взаємодії та зіткнення різних інтересів, ми знаходимо в працях Р. Арона, У. Бека, Ч. Бірда, В. Вільсона, А. Волбферса, Е. Вятра, Г. Гегеля, Г. Гуцкова, П. Гольбаха, К. Гельвеція, Р. Даля, Д. Дідро, Ж-Б. Дюрозеля, І. Канта, М. Каплана, Г. Кіссінджера, Г. Моргентау, Р. Нібура, Р. Осгуда, П. Ренувена, Дж. Розенау, Дж. Сміта, К. Уолца, Дж. Чейза, Е. Фурнісса, Д. Ульпіана, К. Уолтца, К. Шмитта та інших авторів.

Питанням забезпечення національної безпеки держави в контексті національних інтересів присвятили свої дослідження ряд авторів на

пострадянському просторі, серед яких можна відмітити Н. Антановича, А. Здравомислова, І. Кардашову, А. Мельвиля, С. Ожегова, Е. Позднякова, О. Циганкова та інших. Різним аспектам проблеми національних інтересів та забезпечення національної безпеки в міжнародних відносинах присвятили свої праці українські автори, серед яких можна виділити: С. Андрющенко, О. Бондаренко, О. Воронянського, В. Горбуліна, А. Диганова, Т. Запорожець, А. Качинського, В. Ліпкана, Ф. Медвідя, І. Пантелейчука, Б. Парахонського, С. Пирожкова, Г. Ситника, А. Семенченко та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота пов'язана з планами наукових досліджень Національного університету цивільного захисту України. Так, дослідження здійснене в рамках науково-дослідної теми «Розробка наукових основ державного управління в сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (державний реєстраційний номер 0115U002035). Внесок автора в опрацювання означеної теми полягає в обґрунтуванні підходів до удосконалення організаційно-правового механізму захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

Крім того, дисертаційна робота виконувалася згідно тематики науково-дослідної роботи «Розробка механізмів державного управління соціально-економічною сферою та її галузями в контексті забезпечення безпеки українського суспільства» (державний реєстраційний номер 0118U001007), у межах якої автором запропоновано напрями трансформації механізмів захисту національних інтересів України у глобальному масштабі.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- розкрити сутність теоретичних аспектів захисту національних

інтересів як чинника забезпечення ефективного механізму міжнародної політики держави, визначити сутність національних інтересів України в міжнародних відносинах;

- визначити основні наукові підходи щодо наукової класифікації (типологізації) захисту національних інтересів України в міжнародних відносинах;

- охарактеризувати результативність механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в сучасних умовах;

- виявити особливості формування та реалізації механізмів захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин в різних країнах;

- визначити стратегічні пріоритети розвитку механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції;

- запропонувати шляхи вдосконалення механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин;

- визначити перспективи трансформації механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

Об’єкт дослідження – державне управління у сфері міжнародних відносин.

Предмет дослідження – механізми захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації склали такі загальнонаукові та спеціальні методи пізнання:

- логіко-семантичний – для поглиблення понятійного апарату та визначенні сутності та змісту механізмів захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин;

- порівняльного аналізу – для дослідження методологічних підходів, концепцій, розробок і пропозицій провідних вітчизняних та зарубіжних вчених та виявлення закономірностей, відмінностей, особливостей та спільних характеристик механізмів захисту національних інтересів у сфері

міжнародних відносин в різних країнах;

- аналізу та синтезу – для оцінки динаміки та результативності механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин;

- спостереження та теоретичного узагальнення – для розкриття проблем та суперечностей формування та реалізації механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин;

- метод структурного моделювання – для побудови поетапної моделі трансформації механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин;

- методи стратегічного планування та прогнозування – для розробки та впровадження стратегії розвитку механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

Інформаційну базу дослідження склали чинне вітчизняне та зарубіжне законодавство у сфері захисту національних інтересів на міжнародному рівні, наукові розробки та напрацювання дослідників у цій сфері, а також періодична література. При цьому в дисертації використані статистичні й інформаційні матеріали Міністерства освіти і науки України, Державної служби статистики України тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні та науковій розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, що розкриваються в таких положеннях:

у перше:

- обґрунтовано концептуальні засади Стратегії формування та реалізації механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах сучасних міжнародних викликів (загострення боротьби за ресурси, світової пандемії пов'язаної з коронавірусною інфекцією COVID-19), а також наростаючої багатополарністю міжнародного простору перед усіма країнами (а у випадку

з Україною це ще й втрата частини території та втручання третіх країн у внутрішні справи держави), що дозволило переосмислити, відкоригувати, а також чітко визначити українські національні інтереси в умовах глобальних викликів;

удосконалено:

- сутність політико-управлінської системи, інструментальною частиною якої є інтереси акторів, які, беруть участь у процесі державного управління, положення про те що національні інтереси є причиною соціальної активності людей і в цьому сенсі виступають найважливішими факторами перетворень у суспільстві, державі та світі в цілому, наукову класифікацію (типологізацію) національних інтересів через виявлення зв'язків між різними типами інтересів та їх місця в системі національної безпеки;

- положення про взаємозв'язок політико-управлінського режиму держави і національних інтересів, висновок про те що тільки демократична держава може бути запорукою успіху суспільства, яке реалізується через свої основні інтереси за допомогою політичної та економічної свободи, яка здатна більшою мірою, ніж недемократична, висловити такий важливий імператив суспільної й державної діяльності, як національний інтерес, що активно підтримується всім суспільством;

- методичний підхід до удосконалення комплексного механізму захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, який передбачає наявність таких його складових: політико-правова, організаційно-адміністративна, інформаційно-пропагандистська, соціально-економічна, інноваційно-технологічна, комплексна дипломатична, спрямованих на зміцнення ключових аспектів власної зовнішньої політики в плані боротьби з міжнародним тероризмом, екстремізмом, релігійним радикалізмом, незаконною міграцією, екологічними ризиками, зміною клімату та загрозами інформаційній і продовольчій безпеці.

- системний підхід до стратегічного планування вирішення

міждержавних конфліктів і спорів, а також цивільних конфліктів у прилеглих регіонах з акцентом на можливості превентивної економічної дипломатії та медіації з метою підвищення передбачуваності доктринальних засад державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин;

дістало подальшого розвитку:

– практичний підхід до трансформації механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин на основі принципів зовнішньої відкритості, багатовекторності, прагматизму, проактивності та мультилатералізму з метою створення стимулу для активізації конструктивного розвитку економіки країни в масштабах всього суспільства у контексті формування умов для ефективного виконання запланованих економічних реформ.

– узагальнення світових тенденцій та систематизація концептуальних підходів щодо особливостей формування механізмів захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин в різних країнах, що дозволило розробити практичні рекомендації щодо напрямів удосконалення механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин та адаптувати їх до сучасних умов.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в можливості їх застосування в діяльності органів державної влади (центрального та місцевого рівня), що покликано сприяти підвищенню інтегрованості та результативності формування та реалізації механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

Запропонований автором системний підхід до стратегічного планування вирішення міждержавних конфліктів і спорів впроваджено у діяльність Національного агентства України з питань державної служби. Крім того, результати дослідження автора щодо удосконалення комплексного механізму захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин застосовувалися у процесі функціонування Верховної

Ради України.

Результати дисертаційного дослідження, а саме: поглиблення понятійно-категоріального апарату, виокремлення механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин та визначення напрямів їх удосконалення використовуються при викладанні навчальних дисциплін «Сучасні геополітичні процеси: світ та Україна» та «Політика європейської інтеграції» за програмою підготовки магістрів за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» у Національному університеті цивільного захисту України (акт № 13 від 20.02.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, теоретичні та прикладні результати якої отримано особисто здобувачем.

Апробація результатів. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційного дослідження були апробовані на міжнародних і вітчизняних науково-практичних заходах, а саме: XVIII Міжнародній науково-методичній конференції «Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука практика» (м. Луцьк, 2020 р.), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи» (м. Дніпро, 2020 р.), II Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Формування ефективних механізмів управління в умовах трансформації соціально-економічних систем» (м. Харків, 2020 р.) та Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика» (м. Харків, 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 10 наукових працях, загальним обсягом 5,5 у.д.а., зокрема 5 статей у наукових фахових виданнях, у т.ч. в 1 стаття – у закордонному виданні, а також 4 – тези доповідей на конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (189 найменувань).

Загальний обсяг роботи – 217 стор., з них 193 стор. – основний текст.
Дисертація містить 12 рисунків і 8 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

1.1. Національні інтереси у сфері міжнародних відносин: поняття, сутність та класифікація

Говорячи про поняття «інтерес», слід мати на увазі, що наука державного управління порівняно недавно стала самостійним напрямком наукового аналізу, тому доцільним видається почати дослідження поняття «національний інтерес», в тому числі й «інтерес» взагалі, зі з'ясування трактувань поняття «інтерес» у різних суміжних з управлінської наукою суспільних дисциплінах, таких як філософія, соціологія, психологія, юриспруденція та ін [16; 27-27; 39].

У суспільних науках, зокрема в соціології, інтерес визначається як реальна причина суспільних дій, що лежить в основі безпосередніх спонукань (мотивів, ідей і т.п.) індивідів, що беруть у них участь, соціальних груп.

У психології інтерес інтерпретується як ставлення особистості до предмета як до чогось для неї цінного й привабливого. Зміст і характер інтересу пов'язані як з будовою й динамікою мотивів і потреб людини, так і з характером форм і засобів освоєння дійсності, якими вона володіє.

У філософії інтерес розглядається як категорія, що відображає усвідомлення потреб індивідом, соціальною групою, суспільством, прояв напрямків ціннісних орієнтацій. Інтерес – це цілеспрямоване ставлення людини (класу, суспільства в цілому) до будь-якого об'єкта його потреби і залежить від умов буття людини, відображає необхідність для його життя певних предметів навколишнього світу. У зв'язку з цим можна окреслити загальні контури категорії «інтерес», необхідні для більш точного розуміння

даного явища в житті особистості, групи та суспільства [179].

Дослідження показує, що паростки системного осмислення-категорії «інтерес» в науці сходять до епохи XVII ст. Представники французького Просвітництва одними з перших звернулися до аналізу сутності інтересу. Зокрема, аналіз цієї категорії здійснювався в рамках матеріалізму та ідеалізму як провідних наукових напрямків філософської думки. Одвічна суперечка про первинність «матеріального або ідеального» наклала свій яскравий відбиток на інтерпретацію вченими змісту категорії «інтерес». Так, французькі філософи-просвітителі П. Гольбах, Д. Дідро, К. Гельвецій прагнули співвіднести інтерес з конкретними його носіями і через нього намагалися глибше пояснити їх дії і вчинки.

На думку П. Гольбаха, інтерес необхідно розглядати як спонукальну силу людських вчинків, зазначивши при цьому, що «інтересом називають об'єкт, з яким кожна людина пов'язує уявлення про своє щастя» [35, с. 311] (тут і надалі переклад наш. О. К.). Д. Дідро при цьому зазначав, що коли говорять про інтерес індивіда, стану, нації – «мій інтерес», «інтерес держави», «його інтерес», «їх інтерес» – це слово означає щось потрібне чи корисне для держави, для особи, для мене і т.п. [49, с. 38].

Відомий учений К. Гельвецій розглядав інтерес як основу діяльності людей, всіх їх звичаїв і уявлень. «Якщо світ фізичний, – вважав він, – підпорядкований закону руху, то світ духовний не менше підпорядкований закону інтересу. На землі інтерес є всесильний чарівник, що змінює в очах всіх істот вид всякого предмета» [32, с. 38].

Таким чином, інтерес у французьких філософів XVIII ст. визначався як найважливіший спонукальний мотив діяльності людини, обумовлений наявністю конкретних потреб індивіда і його спрямованістю на значущі для нього об'єкти. Надалі на базі цього в особистості формується цілепокладання та мотивація до певного виду діяльності.

Класик німецької філософії І. Кант стверджував, що людина, як розумна істота, у своїх вчинках керується насамперед моральними

інтересами, інтересами обов'язку, які вільні від чуттєвості. Зокрема, він писав: «... інтерес є те, завдяки чому розум стає практичним, тобто стає причиною, що визначає волю. Тому тільки про розумну істоту говорять, що вона виявляє до чого-небудь інтерес; істоти, позбавлені розуму, мають лише чуттєві спонукання» [71, с. 306].

Значний внесок в апробацію теорії інтересу зробив німецький учений, творець діалектичної системи Г. Гегель. Необхідно зазначити, що Г. Гегель не пов'язував інтерес з моральним законом, в його інтерпретації інтерес являє собою одну із важливих категорій філософії духу. Ця категорія широко використовується дослідником для аналізу людських вчинків, з'ясування суті історії та рушійних сил розвитку. Даний напрямок філософії Гегеля отримав назву «об'єктивний ідеалізм». На думку мислителя, «більш уважний розгляд історії переконує нас в тому, що дії людей випливають з їхніх потреб, їхніх пристрастей, їхніх інтересів ... і лише вони відіграють головну роль» [31, с. 21].

У цілому інтерес може виступати у різний час або одночасно у трьох формах. По-перше, в об'єктивній можливості, що виявляється в поєднанні факторів, які дозволяють задовольнити потребу. По-друге, в усвідомленій можливості у вигляді плану, намірі, цілі, а по-третє – в реалізованій мети. Оскільки вибір напрямку діяльності залежить від безлічі умов, які в сукупності складають те, що називають ситуацією, то за однієї й тієї ж потреби залежно від ситуації інтерес може бути різним, але завжди строго визначеним.

Учені-психологи розуміють інтерес як певний психічний стан людини, спрямованість її уваги на будь-якої предмет. Причому, базисом виникнення інтересу вказують потребу. Відмінність інтересу від потреби вбачається в тому, що категорія інтересу нерозривно пов'язана з інтелектуальною діяльністю людини, тоді як потреба не має такої ознаки.

Для психологів суб'єктом інтересу є людина як особистість. Вони, як і педагоги, приділяють велику увагу когнітивній активності, тому що вона є

невід’ємною умовою розвитку людської психіки.

Соціологи вбачають в інтересі, як зазначав відомий вчений-соціолог професор А. Здравомислов, «... властивість тієї чи іншої соціальної спільності – класу, нації, професійної або демографічної групи і т. ін., – яка найістотнішим чином впливає на соціально-політичну поведінку в даній спільності, зумовлює її найважливіші соціально значущі акції» [66, с. 75].

В якості суб’єктів інтересів соціологи розглядають в основному соціальні групи: нації, класи, колективи та суспільство в цілому. Як і представники інших наук, вони вважають, що головний зміст інтересів людей складають їхні потреби. При цьому необхідно відзначити, що в радянський період розвитку науки складно було порівнювати, а тим більше – протиставляти філософські та соціологічні уявлення про інтерес. Пов’язано це було з тим, що історичний матеріалізм домінував над соціологічною наукою. Тому розвиток і взаємозв’язок суспільних явищ розглядалися в руслі ідей пануючого філософського вчення.

Вживання категорії «інтерес» в юридичній науці відзначається на початкових етапах пізнання таких феноменів, як держава і право. Так, у часи античних мислителів держава постає як вираз загального інтересу всіх її членів. Розуміння політики як сфери прояву людських інтересів було властиво софістам, Платону та Аристотелю. Перебуваючи під впливом їх поглядів, давньоримська наука розвивала ідеї грецьких вчених, і на основі інтелектуального синтезу виникло суспільне багатство. Зокрема, видатний римський сенатор Цицерон визначав державу як справу народу, маючи на увазі багатьох людей, пов’язаних між собою згодою в питаннях права і спільністю інтересів [16; 68, с. 47–60].

Давньоримський юрист Д. Ульпіан першим запропонував розглядати інтерес як основний критерій поділу права на публічне та приватне. При цьому він зазначав, що публічне право – це те, що належить до стану держави; приватне – яке відноситься до користі окремих осіб. У даному перекладі, на відміну від багатьох інших, термін «інтерес» не

використовується, він мається на увазі тут під словом «користь» [68, с.50-58].

Таким чином, з часів римського права юристи розглядають інтерес як механізм участі особистості у розв'язанні правових питань, що виникають у результаті життєдіяльності соціуму.

Найбільша увага в нашому дослідженні приділяється політичному й державно-управлінському інтересу, який стосується владних суб'єктно-об'єктних відносин, що складають структуру політичної й державно-управлінської сфери. Політична сфера суспільства функціонує внаслідок активної політичної діяльності громадян, спрямованої на задоволення власних інтересів через їх взаємодію з державними, громадськими та приватними структурами.

Суб'єкти політики та управління природним чином прагнуть задовольнити свої інтереси в процесі розподілу в суспільстві цінностей і ресурсів. Так, відомий американський вчений Д. Істон визначає політико-управлінську систему як взаємодію, за допомогою якої в суспільстві відбувається розподіл цінностей і на цьому ґрунті запобігають конфлікти між членами суспільства, тобто узгоджуються інтереси акторів, без чого не можна досягти «stability system» (системи стабільності).

Таким чином, у більшості випадків трактується сутність політико-управлінської системи, інструментальною частиною якої є інтереси акторів, які, на наш погляд, беруть участь у процесі державного управління. Тобто, політична сфера взагалі та державно-управлінська система зокрема обумовлені, по суті, політичною та державно-управлінською діяльністю індивідів і їх груп, а також різних приватних структур суспільства задля досягнення цілей, обумовлених їх інтересами.

На цьому заснована політична участь громадян у політиці та управлінні, яку можна інтерпретувати як постійне лобіювання своїх інтересів, що диференціює учасників процесів за групами інтересів, які прагнуть чинити ефективний тиск на механізми вироблення політико-управлінських рішень у рамках загальної системи управління.

На наш погляд, головним об'єктивним критерієм оцінки участі індивідів у політиці та управлінні є власний інтерес, який переслідується акторами.

Відомий учений, професор політології Єльського університету Р. Даль (США) так коментує цю ситуацію: «Якщо деякі з громадян вважають, що їх власні інтереси знаходяться в суперечності з інтересами суспільства в цілому, то їх прагнення сприяти цим інтересам буде сильно підірвано. Але навіть ті, хто вважають, що суспільне благо для людей є більше особистого, не можуть не визнати того, що подібна альтруїстична поведінка завжди забезпечується з більшими труднощами, ніж дії в особистих інтересах» [45; 46, с. 167–168].

Виходячи з цього можна зробити висновок про те, що, інтерес відіграє ключову роль в участі громадян у політиці та управлінні, що дозволяє організувати постійну систему широкої соціальної участі та контролю, що створює баланс інтересів у суспільстві. За наявності даного балансу інтересів у державі між верхами і низами, а також усередині елітарних груп, можна уникнути радикальних соціальних змін. Забезпечити гармонійну реалізацію інтересів у політиці та в державному управлінні можна за допомогою усталеної інституційної державно-управлінської структури з високим ступенем участі в ній не тільки політико-управлінських еліт, а й більш широкого спектру учасників. Іншими словами, політико-управлінська сфера суспільства може бути простором для реалізації інтересів не лише привілейованих владних груп, а й цивільних структур у цілому.

Важливим моментом у розумінні природи політико-управлінського інтересу є таке: рамки політичної сфери, що становить об'єкт державно-управлінського регулювання, безпосередньо залежать від характеру усвідомлення суб'єктами своїх політично значущих інтересів. У державах авторитарного типу ці рамки збільшуються штучно з метою втручання держави у сферу громадянського суспільства.

У демократичній державі діють ефективні механізми вільного

обговорення різноманітних політичних питань, вироблення оптимальних програм реалізації політичних інтересів різних соціальних верств, а також існує реальна можливість вільної політичної комунікації.

Однак, на нашу думку, політика – це індивідуальна, але більшою мірою колективна діяльність у сфері владних відносин, тому політичний інтерес – це вибіркоче ставлення інституційних і соціальних суб'єктів політики до суспільно-політичних процесів, подій і явищ, реальна причина їхньої політичної активності, заснована на цілком певних об'єктивних принципах, переконаннях та установах.

З наведених вище визначень неважко помітити, що автори, які займаються дослідженням інтересів у різних сферах суспільної життєдіяльності держави і суспільства, доходять до різних уявлень про природу самого інтересу. Так, низка учених, в основному психологів і педагогів, розглядають інтерес як суб'єктивної категорії, що відбиває явища людської свідомості в процесі пізнавальної діяльності.

Інші дослідники, здебільшого економісти, інтерес розуміють як об'єктивне явище, оскільки, на їхню думку, інтереси формуються існуючими суспільними відносинами й повністю визначаються зовнішніми по відношенню до суб'єкта умовами.

Третя група авторів, в основному політологи, керівники та юристи, вважають інтерес об'єктивно-суб'єктивних явищем. На їхню думку, інтерес, як єдність об'єктивного і суб'єктивного, має дві сторони – незалежний від людини зміст (джерело) і залежну від його свідомості форму.

Однак, на нашу думку, хоча інтереси й мають суб'єктивний характер, усе ж таки їх скоріше необхідно віднести до об'єктивних категорій. Це підкреслюється важливістю двох моментів:

по-перше, інтереси існують на підставі об'єктивних потреб суб'єкта, тобто потреба є сутністю інтересу;

по-друге, інтереси обумовлені суспільними відносинами, які самі по собі теж є об'єктивним явищем, що підтверджується існуванням інтересів

поза їхньої свідомості.

На нашу думку, загальним у всіх визначеннях є те, що інтерес націлений на перетворення предметів дійсності, наближення їх до потреб людини, оволодіння умовами існування, тобто виступає як активна сила, що спонукає людей до свідомої державно-управлінської діяльності з перетворення дійсності. Тому, на наш погляд, інтерес виступає мотивом діяльності людей. У зв'язку з цим, як відзначають різні автори, рушійною силою людської діяльності виступає специфічне ставлення людей до оточуючої їх дійсності, прагнення опанувати предметом (об'єктом) і зробити його придатним для задоволення потреби. Це ставлення, що відбиває прагнення оволодіти об'єктом, досягти поставленої суб'єктом цілі, і є інтерес.

З огляду на це ми визначаємо національні інтереси як сукупність об'єктивних внутрішніх і зовнішніх потреб держави, а також системи державного управління, які характеризуються, з одного боку, соціально-економічними, міжнародними відносинами, державно-управлінською стабільністю, культурно-історичними традиціями, необхідністю забезпечення національної безпеки, збереження суверенітету, територіальної цілісності, захистом населення від зовнішніх і внутрішніх загроз і небезпек, з іншого – основними факторами його внутрішньо - і зовнішньополітичної активності в умовах постійної міжнародної конкуренції між державами. Дані інтереси дозволяють забезпечити сталий розвиток особистості, суспільства і держави в цілому.

При цьому слід відзначити, що інтерес держави в цілому може не збігатися з інтересом суспільства чи інтересом окремо взятої особистості з тих же підстав, що і національний інтерес. Державний інтерес набуває чинності, коли сукупний інтерес громадян перекладається бюрократією, тобто по суті політико-управлінською елітою професійною мовою державного управління.

Наше дослідження також показує, що національний інтерес

невіддільний від держави і державного управління та являє собою фундаментальний принцип, головний закон життєдіяльності держави, що слугує цілям збереження сили держави і здоров'я нації. Тому цілком очевидно, що категорії «національний інтерес» і «державний інтерес» тотожні. Дане твердження ґрунтується на тому, що держава виражає потреби нації.

Розвиваючи це положення, відзначимо, що національні інтереси – це не стільки інтереси нації в цілому, скільки інтереси вищої політико-управлінської еліти, обумовлені потребою збереження нації як об'єкта управління.

З цим твердженням солідарні й інші вчені, у дослідженнях яких підкреслюється, що національний інтерес з'являється при єдності інтересів суспільства і держави, але оскільки в суспільства немає інших інститутів, які б втілювали, висловлювали і захищали його загальні інтереси з тією ж повнотою, як це робить держава, то остання і є головним виразником «національного інтересу» [104; 177].

Необхідно підкреслити, що в державно-управлінській науці поряд з поняттям «національні інтереси» існує й поняття «національно-державні інтереси». На нашу думку, вживаючи це поняття, дослідники намагаються ототожнювати інтереси «нації», з одного боку, і держави – з іншого. Однак розглянуті вище судження дозволяють стверджувати, що поняття «національний інтерес» і «національно-державний інтерес» тотожні.

За твердженням відомого американського фахівця Г. Моргентау, з чиею думкою ми погоджуємося, національний інтерес містить у собі два основних елементи: центральний (постійний) і другорядний (мінливий). При цьому центральний інтерес складається з трьох чинників: природи інтересу, який має бути захищений, політичного оточення, в якому діє інтерес, і раціональної необхідності, що обмежує вибір цілей і засобів. Другорядний елемент – це не що інше, як конкретна форма, яку центральний національний інтерес приймає в просторі і часі [140, с. 163–164].

Розгляд питання, що стосується національних інтересів, буде неповним без аналізу їх класифікації, яку ми проведемо нижче. Відразу підкреслимо, що в сучасній вітчизняній і зарубіжній політико-управлінській науці національні інтереси прийнято поділяти на головні та другорядні, постійні й змінні, довгострокові та короткострокові.

У даній класифікації, на нашу думку, існує певний розподіл національних інтересів, який ґрунтується на їх значимості для політико-управлінської системи держави й охопленням її життєво важливих структур. Наприклад, загально прийнято, що головні національні інтереси полягають у забезпеченні національної безпеки, збереженні цілісності території держави та потенціалу її стратегічного розвитку [164]. У цьому випадку ми можемо говорити про необхідність контролю тих просторів, на яких знаходяться важливі торговельні комунікації й ресурси, щоб забезпечити розвиток соціально-економічної, політико-управлінської, військово-стратегічної та інших складових могутності держави. Головні інтереси зумовлюють захист фізичної, політичної та культурної цілісності держави. Вони стають об'єктивними, будучи пов'язаними з фундаментальними параметрами могутності держави – її геополітичними позиціями, міццю, впливом у міжнародних відносинах і тому розуміються як постійні й довгострокові.

Таким чином, головний національний інтерес не може бути об'єктом компромісу і політичного торгу, оскільки від його реалізації залежить безпека держави і суспільства на міжнародній арені. Тому досягнення даного національного інтересу пов'язане з необхідністю задіяти всі наявні ресурси та потенціал держави для захисту своїх національних інтересів. Недостатньо ефективний захист головних національних інтересів у міжнародному аспекті може спричинити важкі наслідки для держави, аж до її розвалу або втрати частини території (наприклад, Радянський Союз, Югославія, Чехословаччина, Грузія, Молдова, Україна та ін.).

До другого типу національних інтересів – другорядного, на наш погляд, які у своїй в основі мають перемінний і короткостроковий характер,

відносяться інтереси, які включають соціально-економічне, політико-правове, державно-управлінське, військово-стратегічне, культурне та інші види співробітництва між державами на світовій арені. Це необхідно, наприклад, для формування міжнародних соціально-економічних союзів і військово-політичних блоків і їх взаємодії. На цьому ґрунтується таке фундаментальне поняття, як міжнародний порядок, який передбачає не лише конкуренцію між державами, а й розподіл зон їхнього впливу, створюючи тим самим необхідний баланс інтересів.

Необхідно підкреслити, що тип міжнародних відносин, іменований «баланс сил» (або «баланс інтересів»), вперше сформувався на Віденському конгресі 1815 р. після закінчення епохи наполеонівських воєн. Цей тип виявився дуже раціональним, і впродовж тривалого часу дозволяв Європі жити без великих воєн і сприяв зміцненню державності всіх держав континенту [171].

Другорядні інтереси – динамічні, мінливі, вони постійно коригуються залежно від мінливого внутрішнього і зовнішнього середовища. Ці інтереси можуть бути принесені в жертву інтересам головним, життєво важливим для безпеки держави. Вони можуть служити предметом торгу при реалізації головних і постійних інтересів держави. Їх реалізація покликана підвищити ступінь задоволення першого рівня інтересів держави, наприклад, розширити її територію за рахунок інших держав, забезпечити їй контроль над суб'єктами світової політики, дозволити нав'язувати іншим свою систему правління та цінностей [132].

За сферами політичного управління національні інтереси можуть бути внутрішньополітичними і зовнішньополітичними. У нашій роботі головну увагу ми хотіли б приділити національним інтересам, що мають міжнародний аспект, оскільки у світі після закінчення Другої світової війни ступінь взаємозалежності різних держав одна від одної стає вище, а при вирішенні глобальних проблем ця залежність зростає ще більше.

Так, події, пов'язані зі світовою пандемією – поширенням вірусної

інфекції Covid-19 на початку 2020 р. поставили на порядок денний більшості держав питання не тільки ролі національних інтересів у питаннях ефективного державного управління в умовах надзвичайної ситуації, але й необхідності захистити державу від загрози, що становить небезпеку для існування народів, а отже – необхідності захисту своїх національних інтересів [25].

Виходячи з цього зовнішньополітичні інтереси держави, на наш погляд, полягають у забезпеченні національної безпеки і суверенітету, збереженні та зміцненні власних міжнародних позицій, забезпеченні найбільш сприятливих міжнародних умов для реалізації свого впливу на внутрішню і зовнішню політику інших країн.

У зв'язку з цим поняття «національний інтерес» стає однією з основних категорій політичної та державно-управлінської науки, проте це не зменшує кількість дискусій фахівців у сфері політики і державного управління з приводу змісту і структури даного поняття.

У концептуальному осмисленні цієї категорії дослідникам доводиться стикатися з низкою гносеологічних проблем з огляду на те, що категорія «національний інтерес» активно використовується різними вченими – політологами, фахівцями у сфері міжнародних відносин, соціологами, психологами, культурологами, етнологами, а в останні десятиліття – і фахівцями у сфері державного управління [16].

При цьому знання і методи перерахованих вище наук, з одного боку, дозволяють на базі філософських конструкцій осмислити концепцію національних інтересів, а з іншого – створюють додаткове смислове навантаження, що заважає об'єктивній оцінці даної наукової категорії, яка стосується двох ключових аспектів життєдіяльності держави – її внутрішньої і зовнішньої політики. У результаті поняття «національний інтерес» у багатьох випадках виступає лише як метафора гранично широкого й невизначеного значення, що робить складним його інтерпретацію і розуміння у житті держави.

Етимологічно поняття «національний інтерес» складається з двох категорій – «нація» та «інтерес». Для кращого етимологічного розуміння слова «інтерес» (від лат. Interest – має значення, важливо) звернемося до відповідної наукової літератури.

Формування націй (як «двоєдинства громадянського суспільства і держави») зумовило появу поняття «національний інтерес», що стало одним з основних і найбільш поширених у системі понять теорії міжнародних відносин [16].

Аналізуючи різні джерела, можна констатувати, що поняттю «національний інтерес» не менше ста років (так, канадський дослідник А. Беттлер концентрується на її зовнішньополітичному аспекті, який почав обговорюватися з початку ХХ ст.). У науковий обіг поняття «національний інтерес» увійшло порівняно недавно – в 1935 р. воно було вперше включено в Оксфордську енциклопедію соціальних наук [187].

Сучасна наукова думка апелює різновекторними визначеннями категорії «національний інтерес», що зумовило виникнення різних наукових шкіл. Так, на початку 50-х років ХХ ст. у західних академічних колах сформувалося дві парадигми щодо практики використання поняття «національний інтерес» – політичного реалізму і ліберально-ідеалістична.

Між представниками «реалістичного» напрямку, засновником якого був, як ми вже вказували, американський дослідник Г. Моргентау, і представниками так званого «ідеалістичного» напрямку, виразником якого був В. Вільсон, відбувалися жваві дискусії щодо визначення сутності національного інтересу [187].

Так, у теорії реалістичної парадигми національний інтерес виступає продуктом складних взаємозв'язків чинних суб'єктів міжнародних відносин і ґрунтується на концепції інтересу, сформульованого в поняттях сили. На противагу реалістам, прихильники ліберально-ідеалістичної парадигми стверджують, що в основі національних інтересів лежать моральні норми і глобальні проблеми сучасності.

З цим категорично не погоджується Г. Моргентау, зазначаючи, що «зовнішня політика, що спрямовується універсальними моральними принципами, відкидає національний інтерес на задній план, є в умовах сучасної політики і військової справи політикою національного самогубства – дійсного або потенційного» [188, с. 11]. Тому, якщо у лібералів на перший план виходить економічний добробут громадян, то для реалістів у розумінні національних інтересів домінуючу позицію займають геополітичні пріоритети. Два інших американських вчених – Ч. Бірд і Дж. Сміт – на початку 30-х років XX ст. дали «філософське» трактування даного поняття: вони першими звернули увагу на еволюцію терміна (від «інтересів династій» до «державних міркувань») і різну його інтерпретацію залежно від типу політико-управлінського режиму.

Після закінчення Другої світової війни до обговорення проблематики національних інтересів підключилася велика група, перш за все західних учених, серед яких були такі дослідники, як А. Волбферс, Г. Гуцков, М. Каплан, Р. Нібур, Р. Осгуд, Дж. Розенау К. Уолц, Дж. Чейз, Е. Фурнісс та ін. Відразу наголосимо, що підходи у вибудовуванні ієрархії національних інтересів були у цих авторів були різними.

Так, Р. Осгуд на перший план висував «національне виживання» і «самозбереження» (територіальну цілісність, політичну незалежність, підтримку фундаментальних урядових інститутів і соціально-політичного режиму). Дж. Чейз звертав увагу на іншу послідовність, а саме: 1) не допускати потенційних агресивних атак проти США; 2) підтримувати самоврядування і демократію за кордоном; 3) захищати і розвивати торгівлю; 4) сприяти встановленню сприятливого балансу сил у світі [187, с. 176].

На початку XX ст. президент Т. Рузвельт у посланні конгресу США вперше ввів у політичний лексикон поняття «національна безпека», яке тісно пов'язував з інтересами її забезпечення, і саме в цьому сенсі обґрунтовував приєднання зони Панамського каналу до зони інтересів США. Надалі ця проблема стала центральною у дослідженнях американських учених. Як

відомо, американська концепція національної безпеки з'явилася відразу після закінчення Другої світової війни (1947 р.). Вважалося, що національна безпека включає в себе оборону як відсіч силі, що вторгається, а також політику, що враховує потенційну небезпеку.

Таким чином, безпека стає функцією сили та аспектом психології. Невеликі й недостатньо сильні, а просто слабкі держави визначають безпеку у вузькому сенсі, великі й потужні держави – в широкому. У цьому контексті безпека є відображенням національного почуття її сили (або почуття національної еліти). Як зазначав відомий канадський учений А. Беттлер, це потужний операційний механізм і в той же час абстракція [18, с. 79–80].

Колишній посол і високопоставлений чиновник Держдепартаменту США Р. Елсворт у своїй книзі «Американська національна безпека на початку 21 століття» заявляє, що національна безпека Сполучених Штатів повинна базуватися на п'яти життєвих національних інтересах (запобігання, стримування та скорочення загроз ядерних, біологічних і хімічних атак на США; запобігання появи ворожого гегемона в Європі та Азії; запобігання появи ворожої великої держави на кордонах США або держави, яка контролює моря або космос; запобігання катастрофічного колапсу основних глобальних систем (торгівлі, фінансових ринків, енергетики та навколишнього середовища, забезпечення виживання союзників США) [18, с. 104–105].

Інший відомий американський автор Ф. Зондерманн, критикуючи концепції національних інтересів за широту, розпливчастість і не функціональність самого поняття, змішування політичних цілей і засобів (стосовно поняття «сила»), невизначеність ієрархії їх суб'єктів, зачіпає найважливішу проблему ролі та місця національних інтересів у забезпеченні міжнародної безпеки та міжнародних відносин, підкреслюючи необхідність культивування у політиків і громадян трьох якостей: скромності (визнання за іншими права визначати свої інтереси), здатності до самообмеження (стриманість в утвердженні своїх інтересів) і відкритості до змін (відмова від

нормативних тлумачень національних інтересів, готовність до сприйняття альтернативних доктрин) [18, с. 143–144].

Майже всі теоретики категорії «національні інтереси» не тільки включали до неї категорію «національна безпека», а й надавали останній вирішальне значення. У результаті формулювання національних інтересів практично стало синонімом формули національної безпеки [80].

Частина сучасних авторів вважають, що «національний інтерес» – це «політична універсалія» (серед інших «держава», «демократія», «ринок») і його можна визначити лише емпірично, ситуативно.

Виходячи з цього, сама сталість інтересів є дуже умовною, тобто в плані розвитку має традиційний характер, а при передачі традиції з вуст в уста відбуваються і втрата сенсу, і його набуття, і наповнення.

Не можна стверджувати, що інтерес того, хто відповідає на зовнішні виклики держави, завжди буквально один і той же. У свою чергу і прагматичне формулювання його носить імовірнісний характер.

На наш погляд, у зв'язку з цим у контексті ролі держави та її системи державного управління дуже імовірнісною була б точка зору, згідно з якою в нашій роботі слід обмежитися розумінням національного інтересу як «державного і тільки державного», який не зводиться до боротьби бажань, параметри яких значною мірою задаються ззовні – географією, кліматом, взаємовідносинами з іншими державами та іншими обставинами.

Інші автори трактують це поняття як потребу нації займати те місце у світовому співтоваристві, яке максимально відповідає її культурно-історичним і духовним традиціям і дозволяє найбільш повно реалізувати наявні національні ресурси. У зв'язку з цим видається очевидним висновок про те, що якщо знати, що загрожує інтересам, то стає більш зрозумілим, чому вони полягають. Також цікавою можна вважати думку про те, що «категорія інтересів» – це категорія американської політичної науки [159].

Однак, як нам видається, існує й інший підхід до визначення поняття «національний інтерес» – йдеться про цілі, ідеали та цінності. Тобто, поняття

національні інтереси можна також визначати і через категорії «мета», «ідеали», «цінності», «інтереси».

Іншими словами, якщо сенс змін, сенс безпеки, сенс змін – людина, реальна жива людина, то в цьому випадку можна досягти більш гармонійних уявлень про наші інтереси [118, с. 55–91]. На противагу парадигмі динамічності національних інтересів низка авторів стверджують, що «вони незрівнянно глибше й значніше, ніж будь-яка національна стратегія. Їх можна спробувати визначити й потім закласти в основу політичного курсу держави, але вони продовжують залишатися незмінними навіть при зміні гасел або всього курсу: Сама якість і життєздатність стратегії суттєво залежать від того, якою мірою вона відповідає цим інтересам. Очевидно, що їх стабільність не порушується навіть в умовах наймасштабніших змін у суспільних настроях. Більш того, національні інтереси в певному сенсі «надособистісні» й мають бути усвідомлені нами як даність [118, с. 55–91].

У підсумку дискурсу щодо категорії «національні інтереси» ми бачимо, що якщо одні автори (за Г. Моргентау) вважають «національний інтерес» центральним поняттям міжнародно-політичної теорії й головною, якщо не єдиною рушійною силою у взаємодії держав, то інші погоджуються з французьким дослідником Р. Ароном, що зміст цього поняття є надто багатозначним і йому важко, якщо взагалі можливо, дати об'єктивне визначення.

Спроби визначити національний інтерес як «вираження й усвідомлення об'єктивних потреб і тим самим загальну мотивацію діяльності людини» при тому, що «інтереси за своєю суттю суб'єктивні, оскільки формуються людьми» [119, с. 56–57], або як «суб'єктивну форму вираження об'єктивних потреб» [144, с. 137].

Таким чином, формування національних інтересів – це поступовий і тривалий історичний процес, який наразі триває у складному переплетенні державно-управлінських, культурних, економічних, соціальних, національно-психологічних та інших факторів, які в сукупності визначають зміст і

характер національно-історичного досвіду даного народу або країни.

У такій якості національні інтереси є суспільно-історичним феноменом, не можуть існувати незалежно від свідомості їх носіїв і мають найтісніший взаємозв'язок з ідентичністю конкретної територіальної спільності.

1.2. Типологізація національних інтересів у сфері міжнародних відносин

Як ми вже вказували в попередньому підрозділі, основною причиною і рушійною силою соціального розвитку в міжнародних відносинах є інтереси. А національні інтереси, на наш погляд, у методологічному плані являють собою основу інструментарію дослідження проблем функціонування держави, яка у свою чергу базується на співвідношенні трьох основних елементів: національні інтереси – зовнішні загрози – вміння держави протистояти зовнішнім викликам.

У цьому контексті, як видається, доволі відоме визначення національної безпеки, пов'язане зі станом захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, є не зовсім точним, оскільки слід говорити про захист не інтересів, а національних цінностей, тому що саме вони потребують відстоювання та захисту. Адже інтерес – це причина дій індивідів, соціальних спільнот, що визначає їх поведінку і стоїть за їх безпосередніми спонуканнями – мотивами, помислами, ідеями, намірами. Це, на наш погляд, означає, що необхідно говорити про інтереси національної безпеки як про причини, які обумовлюють необхідність захисту загальнонаціональних цінностей.

Ототожнення поняття національної безпеки із захистом національних інтересів, як нам видається, відбулося через не зовсім коректне використання положень американських політологів, зокрема вже згаданого нами в попередньому підрозділі американського дослідника Г. Моргентхау,

який включив у зміст національної безпеки всі життєво важливі інтереси держави й засновану на них політику [5, с. 76–81].

Як відомо, в основі національного інтересу лежить національна безпека, оскільки національний інтерес – це суб'єктивне усвідомлення основних, життєво важливих потреб держави. У цьому контексті національна безпека є саме такою потребою, тому з огляду на вищевикладене вірніше говорити, що основний національний інтерес України як національної держави – це забезпечення національної безпеки.

Американський дослідник У. Ліппман визначав національну безпеку через національні інтереси: «держави знаходяться у стані безпеки, коли їй не доводиться приносити в жертву свої законні інтереси з метою уникнути війни й коли вона здатна, у разі необхідності, захистити ці інтереси з використанням військової сили» [72, с. 110].

Як зазначав відомий російський учений С. Ожегов, інтерес (від лат. – Interest – має значення, важливо) – це «потреби, необхідність; бажання виникнути в суть, дізнатися, зрозуміти; реальна причина дій, подій, звершень, що стоїть за безпосередніми спонуканнями – потребами [128, с. 252]. Тут простежується загальний зміст слова «інтерес» – мати значення, тому його можна представити як смисловий стрижень, який завжди можна встановити за зовнішньою багатозначністю цього поняття [51, с. 156].

Філософи давнини визначали роль інтересів у житті суспільства і держави в такий спосіб: наприклад, Аристотель вважав, що вищою метою людського життя є благополуччя, що полягає в досягненні людиною її власних інтересів і, на його думку, причинні зв'язки, що виникають у суспільстві, є результатом потреби та інтересів, що з'являються у людей: «люди ведуть такий спосіб життя, вести який їх змушує нужда» [6, с. 54].

Як правило, використання терміна «національний інтерес» відносять до XVI ст. Однак широко вживатися він став у дипломатії XVII в. – це був період формування в Європі національних держав. Знаменитий німецький філософ І. Кант заперечував можливість пояснення суспільного життя за

допомогою інтересів, вважаючи, що «інтерес є те, завдяки чому розум стає практичним, тобто стає причиною, що визначає волю [71, с. 306–307].

Інший відомий німецький філософ Г. Гегель на відміну від французьких філософів, на роботи яких ми посилалися в попередньому підрозділі, відзначав, що інтерес є щось більше, ніж зміст намірів і свідомості, який пов'язаний зі світовим розумом, абсолютною ідеєю, що реалізує себе через різноманіття потреб [30, с. 20–22].

І все ж, говорячи про внесок учених більш раннього періоду в розробку проблематики національного інтересу, як ми вже підкреслювали раніше, слід мати на увазі, що дана проблематика найбільш активно стала розроблятися у XX ст. після закінчення Другої світової війни.

Так, наприкінці 40-х – на початку 50-х років XX ст. формуються два основних підходи до аналізу національного інтересу. І це дало можливість говорити про так звану типологізацію підходів до аналізу національних інтересів у міжнародних відносинах. У цьому сенсі перший, так званий «об'єктивістський» підхід, представлений школою політичного реалізму, про яку вже згадувалось в аналізі в попередньому підрозділі.

Прихильниками другого – «суб'єктивістського» напряму виступили «біхевіористи», які прагнули пояснити міжнародні відносини виходячи з «аналізу механізму прийняття державно-управлінських рішень представниками політико-управлінської еліти. Так, відомий російський учений Е. Поздняков вважав, що «геній державного діяча визначається вірним розумінням державного інтересу і, відповідно, вибором цього шляху» [145, с. 6–7, 8].

Термін «інтерес» використовували в західній науці в 60–80-х роках XX ст. такі вчені, як Г. Кіссінджер, Дж. Розентау, К. Уолтц, Е. Фернісс та ін. Цікаву оцінку проблема національного інтересу отримала у французьких дослідників Р. Арона, П. Ренувена, Ж-Б. Дюрозеля та ін. [29, с. 260].

На нашу думку, в основі типологізації національних інтересів лежить

співвідношення інтересів особистості, суспільства і держави. При цьому можна виділити такі принципи: пріоритет інтересів – паритет інтересів – баланс інтересів.

У зв'язку з цим слід підкреслити, і тут ми згодні з думкою низки відомих українських учених у сфері національної безпеки, що при розгляді проблематики захисту національних інтересів у міжнародних відносинах найбільш прийнятним є баланс інтересів, які дозволяють найбільшою мірою враховувати інтереси кожного суб'єкта управління в конкретних умовах обстановки. Тому одним із найважливіших завдань державного управління є забезпечення балансу інтересів особистості, суспільства і держави, що є найважливішим принципом забезпечення національної безпеки [133–135; 138].

Система державного управління являє собою суспільну систему, в якій існують різні протиріччя, що призводять до виникнення джерел небезпеки для життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави. Як вважав відомий німецький філософ Г. Гегель, «різні інтереси виробників і споживачів можуть вступити у зіткнення один з одним, і хоча в цілому правильні відносини між ними і встановлюються самі собою, проте угода між ними вимагає також врегулювання, що свідомо реалізується інстанцією, яка стоїть над ними»[30, с. 266–268].

Тому необхідно враховувати співвідношення між державними інтересами з інтересами суспільства і особистості. Перш за все слід зазначити, що державні інтереси є частиною більш складної й багатоаспектної системи – національних інтересів.

Державні інтереси є похідними від категорії «національні інтереси», разом з тим у них обов'язково має бути те загальне, що притаманне і національним інтересам, і інтересам особистості [16; 27].

Зміст державних інтересів має визначатися тими сутнісними ознаками, які у своїй сукупності утворюють феномен держави, а також здійснення державними інститутами її функцій.

Виходячи з цього низка авторів пропонують під державними інтересами розуміти «обумовлену потребами соціуму легітимну фіксацію нормами позитивного (статутного) права офіційно декларованих напрямків державної політики в усіх сферах життєдіяльності суспільства» [98]. І тут необхідне розуміння того, що проблема вбачається у визначенні меж державної присутності в конкретних сферах спільної життєдіяльності людей. При цьому, однак, не можна недооцінювати державне управління, яке виступає як організаційно-правова форма реалізації виконавчої влади.

Коли йдеться про державне управління, то очевидним є той факт, що на нормативно-правовому рівні державне втручання обмежене юридичними рамками, в межах яких здійснюється формування компетенції органів державної влади, в тому числі органів виконавчої влади, покликаних організаційно-правовими засобами забезпечити реалізацію національних інтересів України в різних сферах державного управління.

Таким чином, основою національної безпеки є збереження необхідного балансу інтересів, який відповідав би сучасному стану держави, інтересам людини, всіх соціальних груп. Крім того, при реалізації власних національних інтересів держава повинна враховувати національні інтереси інших держав й інтереси міжнародної системи в цілому, домагаючись їх певного балансу. Тому одним із найважливіших напрямків захисту конституційного ладу держави має бути вироблення та реалізація національної політики, що забезпечує баланс інтересів.

У разі дисбалансу інтересів може з'явитися загроза національній безпеці. Для досягнення балансу інтересів у будь-якій сфері життєдіяльності слід мати на увазі, що загальний інтерес повинен бути сформований так, щоб кожен індивід був зацікавлений в його реалізації. Тільки на основі такого загального інтересу, сформованого на принципі соціального консенсусу, можна проводити єдину державно-управлінську і політичну лінію.

У цьому сенсі, на нашу думку, для більш ефективного відстоювання

своїх національних інтересів України як державі необхідне вироблення таких «консенсусних» технологій, які могли б сприяти миру і злагоди насамперед усередині держави, що у свою чергу надало б можливість краще усвідомлювати власні національні інтереси в міжнародному просторі. Тим більше, що в сучасних умовах (світова пандемія, боротьба за ринки енергоносіїв, переформатування світового простору і т. ін.) світова політика істотно змінюється, що вимагає коригування міжнародного вектора розвитку держави.

Щодо проблеми типологізації національних інтересів, то слід мати на увазі, що у вітчизняній науковій літературі зустрічаються різні точки зору на зміст терміна «національні інтереси» [37-38; 73]. Автори, які спеціалізуються на питаннях національної безпеки і захисту національних інтересів, пропонують системне розуміння національних інтересів. У зв'язку з цим можна виділити декілька основних підходів до типологізації даної проблематики. По-перше, це розгляд національних інтересів як державних. На нашу думку, це можливо в разі розгляду так званої «ідеальної» держави, де всі закони виконуються, де функціонує зріле громадянське суспільство, в якому створені й діють реальні державні механізми, що дозволяють останньому виступати носієм і виразником інтересів усього суспільства.

По-друге, підхід, згідно з яким національні інтереси розглядаються як власні інтереси так званої «титульної» нації, або нації основної, що дала назву «етнонім» держави.

По-третє, автори, які вживають власне термін «національні інтереси».

По-четверте, група авторів, які вживають так званий узагальнений термін «інтереси держави» (в даному випадку – інтереси України), який ототожнюється з інтересами як загальнонаціональними, так і державними [4; 36; 150].

Разом з тим, незважаючи на те, що проблематиці національних

інтересів присвячено чимало публікацій, питання суті понять «інтерес» і «національний інтерес» все ще залишається досить розмитим [1; 2].

У зв'язку з цим важко не погодитися з думкою відомого польського вченого Е. Вятра про те, що «категорія» національні інтереси» вказує на те, що дане поняття дуже розпливчате, оскільки не містить чітких операційних критеріїв, які дозволяють визначити, що є національними інтересами, а що ні. Національними інтересами є, грубо кажучи, все те, що визнається таким у суспільстві, що досліджується. Але тоді неможливо говорити про єдині, загальні національні інтереси. Їх буде стільки, скільки існує груп, які формують різні стратегії державної політики [28, с. 15–28].

Досліджуючи поняття «національний інтерес» необхідно, на нашу думку, враховувати співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в інтересі, а також взаємозв'язки свідомості та інтересу.

Разом з тим обмежувати дослідження лише даним дискурсом було б не зовсім правильним, оскільки інтереси є усвідомленими. І в цьому сенсі вони мають специфічні ознаки потреб, однак при цьому мають особливості індивідуальної та суспільної свідомості, світогляду, психологічного стану, культурного розвитку, здатності до управління різними системами (державою як системою зокрема) та інших якостей людини. І інтерес у даному контексті є не просто вираженням потреб людини, але, перш за все, ціннісною характеристикою даних потреб.

Як відзначали відомі українські вчені з питань національної безпеки С. Андрющенко, В. Горбулін, А. Качинський і деякі інші, для теорії національної безпеки особливе значення має так звана «діяльнісна» (в основі лежить поняття діяльності) сторона інтересів і їх ціннісна складова, а також їх взаємозв'язок і взаємообумовленість [4; 36; 38; 73; 150].

Виходячи з цього, потреби, які перетворюються на загальні, так звані «об'єднані інтереси», можуть перетворюватися на цінності. Тому в сучасному світі цінностей відбувається трансформація стимулів поведінки

людини. Все більшою мірою першорядного значення набуває не те, що необхідно, без чого не можна існувати (це вирішується на рівні потреб), не те, що вигідно з точки зору матеріальних умов буття (це рівень дії інтересів), а те, що відповідає уявленню про призначення людини і його гідності, в якому проявляється свобода особистості.

Саме тому інтереси як потреби органічно притаманні всім людям; позбавити людину інтересу не можна, без інтересу неможлива ніяка діяльність людей. При цьому потреби та інтереси не є однаковими поняттями. Це означає, що відмінність між ними стає особливо помітною при розгляді тих потреб, задоволення яких не вимагає особливої діяльності. Потреби, які легко і без зусиль досягаються, не викликають у суб'єкта інтересу. Отже, інтерес має певний пріоритет перед потребою і є двигуном людської діяльності.

З точки зору потреб можна запропонувати формулу, суть якої зводиться до такого: національний інтерес – сукупність життєво важливих потреб, задоволення яких забезпечує існування і можливість розвитку кожної людини.

Говорячи про різні інтерпретації поняття «національний інтерес», наведемо його формулу, запропоновану польським ученим Е. Вятром: «національні інтереси – це володіння нацією власною державою, здатною забезпечувати громадянам безпеку і можливості самостійного визначення своєї долі в межах території, заселеної переважною більшістю спільності, що розглядає себе як націю. Таке розуміння національних інтересів робить акцент на політичному статусі нації по відношенню до інших. Національні інтереси сприймаються як інтереси нації, що живе серед багатьох інших, і таким чином розглядаються в міжнародному аспекті. Володіння власною державою означає, що нація – це суверен, здатний вільно приймати рішення, що стосуються відносин з іншими державами» [28, с. 24].

У даному контексті основний національний інтерес України полягає у створенні такої держави, яка б найбільшою мірою відповідала б

інтересам громадян України. Тому завданням щодо зміцнення державності є: збереження територіальної цілісності, боротьба з проявами сепаратизму, побудова ефективної міжнародної політики, спрямованої на відстоювання національних інтересів України; відстоювання благополуччя і гідності співвітчизників усюди, де б вони не проживали; активізація зовнішньої політики з перенесенням ключового напрямку на європейський вибір та повне використання потенціалу міжнародних організацій, виходячи з національних інтересів України як держави, – це один з основних факторів у формуванні майбутньої доктрини захисту національних інтересів у сучасних умовах.

В основоположних документах, які визначають розвиток України у даній сфері, національні інтереси охарактеризовано як сукупність збалансованих інтересів особистості, суспільства і держави в основних сферах життєдіяльності держави [177].

У практиці міжнародних відносин різних держав часто використовується поняття «життєво важливі інтереси», для яких притаманне те, що їх задоволення надійно забезпечує існування і можливість прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави. Життєво важливими інтересами є: територіальна цілісність країни, незалежність і свобода, добробут її громадян, а також забезпечення високого життєвого рівня, захист життя, власності та конституційних прав.

Отже, значення інтересів полягає в тому, що вони є причиною соціальної активності людей і в цьому сенсі виступають найважливішими факторами перетворень у суспільстві, державі та світі в цілому. Іншими словами, національні інтереси України – це об'єктивні потреби особистості, суспільства і держави, що впливають з особливостей її соціально-економічного та політичного устрою, рівня економічного розвитку, місця, що історично склалося в міжнародному поділі праці, специфіки географічного положення, національних і культурних традицій.

Наукова класифікація (типологізація) національних інтересів

дозволяє визначити закономірні зв'язки між різними типами інтересів та їх місце в системі національної безпеки. На думку низки вчених, «класифікація – спосіб виявлення істотних якостей підрозділів системи, від яких залежать інші похідні від них ознаки кожного з елементів системи» [99, с. 61].

На наш погляд, в якості підстав для класифікації національних інтересів необхідно використовувати їх найбільш характерні ознаки: по-перше, ієрархію національних цінностей; по-друге, розмір збитку, який може виникнути при їх захисті. Виходячи з цього, критерієм може слугувати показник, що дозволяє визначити межі необхідного й достатнього захисту національних цінностей, сил і засобів, які залучаються для цього.

Як уже зазначалось, основоположник теорії «національного інтересу» Г. Моргентау при класифікації інтересів у міжнародній політиці (головні, другорядні, загальні, конфліктуючі, ідентичні й взаємодоповнюючі, життєві, необхідні, сталі, змінні та ін.) підкреслював:

1) міжнародні відносини спираються на стійкі риси людської природи, з яких випливають визначальні принципи державної політики; тому, щоб зрозуміти ці відносини, потрібно проаналізувати історію й сформулювати висновки для оцінки сучасності та прогнозування майбутнього;

2) політики діють виходячи з політичних інтересів, які розуміються як досягнення, утримання і зміцнення влади, що в однаковій мірі стосується як внутрішньої, так і зовнішньої політики;

3) національні інтереси ідентифікуються зі збереженням держави, тобто із забезпеченням максимальної безпеки; оскільки посилення безпеки однієї держави призводить до відносного зниження безпеки інших, між ними виникає об'єктивний конфлікт інтересів;

4) у захисті своїх національних інтересів держави не керуються універсальними моральними цінностями; ототожнення індивідуальної

моральності з політичної призвело б до катастрофи;

5) національні інтереси окремих держав не можуть і не повинні бути ототожнені із загальним моральним правом – це призводить до заперечення спроб будь-якої держави нав'язувати універсальні зразки моралі;

6) політична сфера автономна по відношенню до інших і повинна оцінюватися відповідно до політичних критеріїв, тобто з точки зору збігу діяльності з національними інтересами [28, с. 15–28].

При цьому вчений розрізняв фіксований і змінний зміст національного інтересу. Фіксована частина включає завдання збереження держави як незалежної державно-управлінської одиниці, а змінний зміст розглядається як функція безлічі факторів (національних традицій; особистісних характеристик представників управлінського класу, політичної філософії конкуруючих партій, міжнародних умов, сучасних тенденцій у суспільній думці, в розвитку науки і техніки тощо).

У зарубіжній теорії безпеки переважають дві точки зору на класифікацію національних інтересів. Перша в основу класифікації пропонує покласти ступінь шкоди, яку може завдати реалізація тієї чи іншої небезпеки (інтереси виживання, життєві інтереси, важливі та периферійні). Друга точка зору базуються на використанні військової сили для забезпечення національних інтересів.

Оскільки національні інтереси мають два аспекти (внутрішній і зовнішній), однаково істотних для життєдіяльності держави, це дозволяє підвести об'єктивну базу, згідно з якою, як нам видається, безпека повинна поділятися на внутрішню і зовнішню. Для нас очевидно, що національні інтереси, як внутрішні, так і зовнішні, не можуть залишатися вічними й незмінними.

Зі зміною об'єктивної реальності всередині країни та світі змінюються зміст національних інтересів і стратегія практичної діяльності держави щодо забезпечення цих інтересів. У зв'язку з цим ми можемо

сформулювати наукову гіпотезу про те, що події початку 2020 р., пов'язані зі світовою пандемією, вже призводять до серйозних змін у світовій політиці («закриття» держав, посилення національних факторів розвитку, зменшення наслідків глобалізації, повернення трудових мігрантів у свої держави і т. ін.) і дуже ймовірно, що після закінчення цієї світової кризи взаємини держав зміняться, а відповідно може змінитися шкала національних цінностей, а відтак і національні інтереси можуть змінити акценти.

Українські та зарубіжні вчені в основному диференціюють інтереси за ступенем важливості й тривалості дії. При цьому вихідним є визначення «життєво важливих інтересів», але існують й інші варіанти класифікації. Деякі автори виділяють інтереси за їх відповідністю національним цілям (справжні та несправжні) і за можливістю їх здійснення (реальні та уявні).

Щодо помилкових національних інтересів можна зазначити, що це інтереси, які не відповідають дійсності. Навіть засновники діалектичного матеріалізму вказували на необхідність виділення дійсних інтересів класу: «в історичних битвах слід проводити різницю між фразами та ілюзіями партій і їх дійсною природою, їх дійсними інтересами, між їх уявленнями про себе і їх реальною суттю». Щодо терміна «другорядні інтереси» вважаємо, що він не може застосовуватися до національних інтересів, тому що має певне нехтування важливістю інтересів. Національні інтереси не можуть бути другорядними [1-4; 36; 150]. В українській політичній і державно-управлінській науці поширеною є точка зору щодо диференціації національних інтересів за тривалістю дії.

Крім зазначених авторів, багато хто пропонує розглядати постійні («довгострокові», «на тривалу перспективу») й тимчасові («короткострокові», «на перехідний або особливий період»). Однак, на наш погляд, подібна класифікація методологічно не зовсім коректна. оскільки слід розглядати сталість національних інтересів як їх внутрішню властивість. Необхідно говорити не про «тимчасові» національні інтереси,

а про національні цілі, тобто чітко розуміти суть національних цінностей, інтересів і цілей.

Національні інтереси мають стійкий характер. Національні цілі – більш динамічний елемент національної безпеки, ніж національні інтереси. Тому поділ національних цілей, наприклад, на короткострокові та довгострокові видається більш доцільним.

На наш погляд, слід використовувати таку класифікацію національних інтересів:

- за ступенем спільності – індивідуальні (особисті), групові, корпоративні, суспільні, національні та загальнолюдські;
- за суб'єктами (носіями інтересів) – особистості, суспільства, регіону, держави, коаліції держав, світового співтовариства;
- за ступенем соціальної значущості – життєво важливі, важливі, незначні;
- за сферами життєдіяльності – в економічній сфері, у зовнішньополітичній сфері, у внутрішньополітичній сфері, в соціальній сфері, в духовно-культурній сфері, в міжнародній сфері, в оборонній сфері, в інформаційній сфері та ін.;
- за тривалістю дії – постійні, довгострокові, короткочасні;
- за характером спрямованості – економічні, політичні, військові та ін.;
- за характером взаємодії – що збігаються, паралельні, що розходяться, конфронтаційні. Паралельні інтереси – інтереси індивідів, соціальних груп, суспільства, реалізація яких не зачіпає інтереси інших суб'єктів. Інтереси, що збігаються, – реалізація можлива тільки на основі колективних дій двох і більше суб'єктів шляхом скоординованих дій. Конфронтаційні інтереси – положення, за якого здійснення одних інтересів неможливо без обмеження інших.

Найбільш суттєву роль відіграє класифікація інтересів за суб'єктами і за сферами життєдіяльності, за їх соціальною значущістю. У даний час на

перше місце поставлені життєво важливі інтереси особистості, потім суспільства і держави. Така послідовність означає якісний стрибок у вирішенні проблем не тільки безпеки, але й ролі інтересів у житті людини та суспільства.

У сучасних умовах існують різні думки вчених щодо визначення пріоритетів інтересів. Актуальним, на наш погляд, і в сучасних умовах є висловлювання відомого філософа І. Ільїна про те, що держава має справу «виключно із загальним, всенародним інтересом, тому що приватний і особистий інтерес громадян може остільки прийматися в розрахунок, оскільки він може бути сприйнятий і витлумачений як загальний інтерес і всенародний» [67, с. 134].

У Концепції національної безпеки України визначено зміст інтересів особистості, суспільства і держави: «Інтереси особистості полягають у реалізації конституційних прав, свобод, забезпеченні особистої безпеки, підвищенні якості та рівня життя, у фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку людини та громадянина» [141].

Це положення дуже відрізняє даний документ від безлічі документів, де йдеться, як правило, просто про права людини. Інтереси суспільства полягають у зміцненні демократії, створенні правової, соціальної, демократичної держави, досягненні й підтримці суспільної злагоди, в духовному оновленні України. Інтереси держави полягають у непорушності конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності України, в політичній, економічній і соціальній стабільності, безумовному забезпеченні законності й підтримці правопорядку, розвитку рівноправного і взаємовигідного міжнародного співробітництва.

Інтереси мають специфічні характеристики, що відображають особливості розвитку суспільних відносин у соціальних системах різного рівня, тому в Концепції національної безпеки при аналізі інтересів, загроз цим інтересам і при організації діяльності щодо забезпечення національної безпеки використовується класифікація за сферами життєдіяльності. Це

дозволяє забезпечити цілеспрямовану організацію діяльності з формування і реалізації суспільних інтересів, а також щодо захисту їх від внутрішніх і зовнішніх загроз. Національні інтереси в соціальній сфері полягають у забезпеченні високого рівня життя народу.

Має значення класифікація інтересів за їх соціальною значущістю: життєво важливі, важливі, незначні. Всі три типи інтересів притаманні особистості, суспільству і державі. Перші виступають як основа формування національних інтересів і стратегічних цілей внутрішньої і зовнішньої політики, інші враховуються при визначенні поточних завдань для досягнення певних, цілком конкретних тактичних цілей.

Таким чином, під національними інтересами будемо розуміти сукупність офіційно виражених потреб і цінностей України, реалізація та захист яких забезпечує сталий розвиток особистості, суспільства і держави. Крім того, класифікацію національних інтересів слід проводити за ступенем спільності, суб'єктами (носіями інтересів); ступеню соціальної значущості, сферам життєдіяльності, тривалості дії, характером спрямованості взаємодії.

1.3. Основні фактори формування державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин

Як і будь-яке явище суспільно-політичного життя, національний інтерес має певні чинники, що впливають на його формування та реалізацію кожної держави в міжнародному просторі.

На нашу думку, існують різноманітні внутрішні й зовнішні чинники, що сприяють виробленню тих чи інших національних інтересів, до яких, зокрема, можна віднести політико-управлінський режим держави, суверенітет, конфлікт інтересів, поведінку суб'єктів політики, ціннісний компроміс, національно-державну ідентичність, міжнародне та економічне становище держави, демографічну ситуацію і стан інформатизації суспільства. Тому завдання нашого дослідження полягає в детальному й послідовному аналізі цих факторів і виділенні їх особливостей у формуванні державної політики захисту національних інтересів, маючи на увазі насамперед міжнародний аспект [16; 27].

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що рушійним фактором у даному процесі виступає насамперед політико-управлінський режим як основа процесу формування і реалізації національних інтересів держави, система владних управлінських механізмів, що визначають як внутрішні вектори розвитку країни, так і її зовнішню політику. На нашу думку, від основних факторів, на яких базується політико-управлінський режим, залежить контекст національних інтересів.

У зв'язку з цим основними інтересами політико-управлінської еліти має бути підтримка балансу сил (цю категорію детально проаналізовано в попередніх підрозділах) і плюралізму думок як всередині країни, так і в міжнародному аспекті.

Таким чином, національні інтереси держави в системі міжнародних відносин повинні вибудовуватися на основі рівноправного партнерства і співдружності, хоча в реальному політичному житті так буває далеко не

завжди. Тому цілком очевидно, що в сучасній політичній і державно-управлінській науці часто прийнято ототожнювати національні інтереси виключно з формою правління, яка б більшою мірою сприяла їх повній та ефективній реалізації.

Взаємозв'язок політико-управлінського режиму держави і національних інтересів найчастіше пов'язують з демократією як формою правління. Однією з досить поширених точок зору є позиція, згідно з якою тільки демократична держава може бути запорукою успіху простих громадян, які реалізують свої основні інтереси за допомогою політичної та економічної свободи.

На зв'язок демократичного режиму та національного інтересу вказує сучасний американський дослідник Ф. Фукуяма, який розглядає національно-державний інтерес в конфліктологічному контексті. Згідно з його теорією, держава, яка діє лише за логікою свого національного інтересу, може скотитися в безодню націоналізму, і єдиним виходом з цієї ситуації є демократизація суспільного ладу.

Таким чином, демократична держава, будучи неповторною соціально-політичною організацією суспільства, здатна сьогодні більшою мірою, ніж недемократична, спираючись на загальне волевиявлення громадян, закріплене конституцією і законами країни, повною мірою висловити такий важливий імператив суспільної й державної діяльності, як національний інтерес, що активно підтримується всім суспільством [170, с. 20–25].

Будь-який політико-управлінський режим ґрунтується на державному суверенітеті, що, у свою чергу, дозволяє суб'єктам політики та державного управління підтримувати правопорядок у суспільстві, а політичній владі залишатися універсальним механізмом регулювання суспільних відносин.

Однак, на наш погляд, суверенітет держави – це ще й державно-управлінський фактор, що сприяє формуванню та реалізації національних інтересів держави в системі міжнародних відносин. Саме ефективний захист суверенітету повною мірою відповідає національним інтересам держави і

вимагає пріоритетної інституційної розробки довгострокової державної політики щодо реалізації національних інтересів як домінуючих. У цьому сенсі державний суверенітет – це один із стовпів міжнародного порядку, що знижує негативний вплив міжнародного хаосу у відносинах між учасниками міжнародної політики (акторами) і сприяє формуванню міжнародного правового поля.

Тобто, суверенітет держави – невідчужуване міжнародне юридичне і, на наш погляд, державно-управлінська властивість незалежної держави, що символізує її державно-управлінську та політико-правову самостійність, а також високу відповідальність як первинного суб'єкта міжнародного права. Саме суверенітет виступає невід'ємною умовою становлення народу як нації – політичної спільноти, яка усвідомлює й виражає свої об'єктивні, життєво важливі інтереси у світовому просторі, а також легітимізує дії органів державного управління щодо реалізації даних інтересів.

Необхідно підкреслити, що національний інтерес у рамках світової політики – це феномен політико-управлінський, що містить у собі конфліктний початок, заснований на дихотомії інтересів різних міжнародних акторів. Тому конфлікт інтересів є об'єктивна реальність міжнародних відносин, яка виступає фактором формування і реалізації державної політики національних інтересів держави [15-16].

У цьому випадку ми спираємося на загальновизнану норму, що не вимагає доказів: провідним мотивом і кінцевим результатом суб'єкта політики як всередині держави, так і на міжнародній арені завжди виступає завоювання, утримання і використання політичної влади. Влада – це один із провідних мотивів у діяльності суб'єктів політики, в тому числі й світової.

Цікавим прикладом підтвердження цієї думки є фактор, сформульований німецьким вченим К. Шміттом: це сентенція «друг – ворог», яку певною мірою можна прийняти за встановлену політико-управлінську константу сучасних міжнародних відносин. Виходячи з цього, державним механізмом реалізації політичних засад у навколишньому

міжнародному просторі є національний інтерес, який приймає національний статус при набутті народом державності й використанні політичного принципу «друг – ворог» [181-182, с. 35–67].

В Україні, на нашу думку, досить часто спрацьовував саме цей принцип. У ці періоди в Україні зовнішня і внутрішня політика були повністю підпорядковані принципу «свій – чужий». Таким чином, до факторів, що сприяють формуванню національного інтересу, з усією очевидністю можна віднести саме такий підхід у формуванні міжнародних відносин.

Наприклад, з обранням чергового Президентом Української держави були сподівання на те, що чимало негативних основ внутрішньої і зовнішньої політики, спрямованих на розвиток того типу відносин, про які ми зазначали вище, будуть переглянуті. Однак вже перші кроки практичної діяльності нового Президента України засвідчують, що його передвиборні обіцянки не повною мірі реалізуються в реальному житті (закінчити воєнні дії, вибудовувати міжнародні відносини з більш прагматичних позицій і низка інших чинників).

На наш погляд, цьому є раціональне пояснення, засноване на тому, що учасник (актор) міжнародних відносин, який прагне зміцнити своє владне становище, мотивує свою діяльність, виходячи з мотиву влади та управління, досягнення та афіліації (прагнення бути серед інших людей, потреба людини у створенні теплих, довірчих, емоційно значущих відносин з іншими людьми. Прагнення до зближення з людьми, дружба, любов, спілкування – все це потрапляє під поняття «афіліація»).

При цьому на свідомому й несвідомому рівні людської психіки актор комбінує мотиви, але, якщо він бажає відбутись як державний діяч, провідним мотивом має залишатися влада, заснована на вибудовуванні державної політики, виходячи з національних інтересів власної держави.

У зв'язку з цим Україні не варто очікувати поступок від керівництва

сусідніх держав (зокрема Росії). У сучасному світі існує велика кількість політико-управлінських режимів, які лише декларують своє доброзичливе ставлення до інших держав міжнародного простору, реальна й ефективна, на нашу думку, політика має будуватися насамперед виходячи із захисту власних національних інтересів.

У зв'язку з цим, на наш погляд, влада і система державного управління є наслідком і водночас необхідною умовою суспільного розвитку. Очевидно, що компромісу, і тим більше консенсусу з усіх питань, що виникають у політиці, не було і не буде. При цьому в основі функціонування будь-якої влади, що формує зважену державну політику, знаходиться мінімальний ціннісний компроміс, тобто баланс, тимчасова угода, що дозволяє реалізувати спільні інтереси [15; 16; 28].

Таким чином, ціннісний компроміс є невід'ємним основним фактором формування і реалізації базової державної політики захисту національних інтересів держави. Варто підкреслити, що мета кооперації інтересів держави і суспільства у даному випадку вбачається в такому: досягнення національної безпеки на тлі матеріального і духовного розвитку громадян, оскільки держава без процвітаючого суспільства не може чинити істотний вплив у міжнародній і світовій політиці.

У свою чергу суспільство без держави не здатне самотійно захистити свої інтереси й належним чином забезпечити власну безпеку. Тому роль державної політики захисту національних інтересів як одного з базових чинників національної безпеки держави надзвичайно велика. Як зазначав відомий німецький фахівець У. Бек, «... світова економіка, відокремлена від політики, є ілюзією: Без держави і громадських служб – немає безпеки. Без податків – немає держави. Без податків – немає освіти, немає нормальної санітарної політики, немає громадської безпеки. Без податків – немає демократії. Без громадської думки, без демократії і без громадянського суспільства – немає законності. А без законності, знову ж таки, немає безпеки» [8-9]. Отже, держава повинна задіяти всі свої владні механізми для

забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки суспільства.

При цьому, на нашу думку, основним фактором виступає національно-державна ідентичність, яка консолідує територіальну спільність у громадянську націю і формує її національні інтереси.

У зв'язку з цим цікавою є точка зору, згідно з якою нація і держава є парними соціальними категоріями, що відносяться один до одного як зміст і форма. Є один соціальний суб'єкт – держава-нація чи нація-держава, залежно від того, який аспект, внутрішній або зовнішній, ми хочемо підкреслити. Протиставляти державні і національні інтереси в нормальній ситуації можна лише в тих межах, в яких змістовні моменти можуть бути протилежні формальним. У всіх інших відносинах – це гра слів [105; 136; 168]. Тобто ми можемо стверджувати, що нація являє цілісну соціально-політичну і державно-управлінську систему, що складається з громадянського суспільства і держави, національний же інтерес постає як консолідуючий державний механізм, який знімає протиріччя між інтересами держави та громадянами із загальних питань. У цьому ми згодні з різними авторами, які виражають дану позицію.

Цілком очевидно, що національна держава в плані громадянської спільності є універсальним регулятором, що забезпечує конструктивну взаємодію соціальних груп і верств між собою відповідно до логіки загального блага.

Не викликає сумніву підхід, згідно з яким від виконання цього завдання залежить цілісність території держави та її національних інтересів, а, як відомо, внутрішні суперечності у багатьох випадках стають прологом до великих територіальних проблем, тобто стають факторами глобального міжнародного простору. Події, що відбувалися в Україні у 2013–2014 рр., на наш погляд, підтверджують цю тезу.

Виходячи з цього, на нашу думку, істотну роль у вивченні категорії «національних інтересів» відіграє міжнародна проблематика зі своїми уявленнями про учасників міжнародних відносин та їх інтересами.

Аналізуючи вплив міжнародних чинників на політику захисту національних інтересів, відзначимо, що з моменту виникнення класичної школи геополітики і міжнародних відносин у Німеччині основними об'єктами вивчення традиційно вважалися поняття «простір» і «географічне положення держави».

Слід мати на увазі, що міжнародний потенціал та інтереси держав засновані не тільки на території та природні ресурси, але й на чисельності населення і його творчому потенціалі, задіяти який можна лише за умови, якщо людина має свободу дій і достатнє матеріальне благополуччя. Тим більше, що сьогодні на міжнародній арені розгортається реальна боротьба за демографічні ресурси, особливо це стосується висококваліфікованої робочої сили. Боротьба зі світовою пандемією в сучасних умовах підтверджує факт надзвичайної важливості так званого «людського матеріалу» для розвитку й існування держави.

Саме синтез інтелектуального потенціалу людини і природного середовища, на нашу думку, сприяє формуванню геокультурного й міжнародного коду нації – набору соціально-культурних і географічних елементів, що впливають на сприйняття людиною її навколишнього антропогенної й природного середовища. Геокультурний і міжнародний код нації-держави це базис, на основі якого проходить вибудовування міжнародної політики держави як базової, розглядаючи захист національних інтересів держави в навколишньому світі.

Слід зазначити, що, незважаючи на недостатнє політичний та економічний вплив України на світовий політичний процес, її геокультурний код дозволяє їй претендувати на значну геополітичну роль у світовому просторі (щонайменше в регіональному вимірі). Однак для цього їй обов'язково потрібна національна самоідентифікація та соціальна консолідація суспільства, що є запорукою поступального розвитку її соціально-економічного й політичного потенціалу, сприяє становленню громадянської злагоди та артикуляції національних інтересів країни на

світовій арені. Саме національна ідентифікація України, заснована на соціальній консолідації та міжнародної цілісності фактора приналежності до «європейської цивілізації», з огляду на при цьому й на інші фактори, які впливають на процес самоідентифікації, дозволять вирішити гострі суперечності, а також сприятимуть становленню розвиненого громадянського суспільства – основи правової та демократичної держави.

Усе це також набуває особливого значення для України у зв'язку з необхідністю модернізації країни, що передбачає формування ефективної системи прийняття державно-управлінських рішень, які відповідають сучасним міжнародним викликам нового часу і здатних реалізувати довгострокову програму політичного, культурного та соціально-економічного розвитку держави.

За часів серйозних структурних перетворень, як справедливо відзначав американський дослідник П. Друкер у своїй роботі «Завдання менеджменту в ХХІ столітті», виживають лише лідери змін – «ті, хто чуйно вловлює тенденції змін і миттєво пристосовується до них, використовуючи собі на благо можливості, що відкриваються» [57, с. 24–35].

Тому, на нашу думку, модернізація України повинна ґрунтуватися на комплексному підході й зачіпати всі аспекти суспільної життєдіяльності. Модернізація тільки однієї сфери не може вирішити всіх проблем Української держави, оскільки зміни в економіці повинні підкріплюватися демократичними трансформаціями в політиці. Для того, щоб влада і система державного управління отримали значну суспільну підтримку на шляху реформ, необхідно, на наш погляд: по-перше, політико-управлінської еліті – підвищити соціальний і правовий статус громадян, по-друге – надати реальні гарантії громадянам для ведення бізнесу або іншого роду занять. Бізнес, як відомо, вимагає не тільки фінансових, а й політичних гарантій, закріплених у правовому полі держави.

У зв'язку з цим трансформація в політиці та управлінні на основі спільних інтересів є невід'ємною умовою успішної модернізації країни.

Тільки так, на наш погляд, можна змінити негативні сторони суспільного життя (наприклад, корупція). У той же ж час державні рішення, що приймаються в рамках процесу політичної та економічної модернізації, повинні відповідати соціокультурним установкам, що складаються протягом значного історичного періоду і є об'єктивним світовідчуттям нації, втіленим у публічному й національно-державному інтересі. Це світовідчуття формує міжнародний код країни, від якого надалі залежить специфіка рішень, що приймаються у внутрішній і зовнішній політиці держави.

Таким чином, міжнародний простір є полем дії національного інтересу, воно виступає одночасно як мета і засіб досягнення інтересів міжнародних акторів. Зокрема, міжнародний простір можна інтерпретувати як фактор розбрату, що породжує загальну конкуренцію держав одна проти одної. В умовах світової кризи, що розгортається у світі на початку 2020-х років, це стає особливо актуальним. У світі практично не існує країн, які не мали б великих або малих територіальних претензій до своїх сусідів. При цьому і малі, і великі країни мають часом подібні територіальні претензії до сусідніх країн, особливо якщо дані території багаті природними ресурсами або володіють ключовим геостратегічним становищем у регіоні. Тому міжнародний простір виступає ще одним основоположним чинником у формуванні державної політики захисту національних інтересів, маючи на увазі перш за все міжнародний аспект.

Міжнародна політика, як і будь-яка політика, характеризується боротьбою між державами, і насамперед за вплив на світовій арені, відстоювання власних національних інтересів. У процесі конкуренції учасники міжнародного політичного процесу домагаються поліпшення своїх міжнародних позицій, які сприяють найбільш ефективній реалізації своїх національних інтересів.

Таким чином, конкуренція і розбіжність інтересів національних держав є постійною складовою міжнародних відносин, що пов'язана з

природою державної влади. Державно-управлінська й політична практика останніх десятиліть переконує, що компоненти державної міці залишаються основою реалізації національних інтересів країни в сучасному міжнародному просторі. І це – ще одна складова, яку ми відносимо до основним чинників захисту національних інтересів держави. На захист національних інтересів держави в аспекті державної міці в міжнародному просторі впливає низка факторів. Це можна описати за допомогою формули, запропонованої в 70-х роках XX ст. відомим американським дослідником Р. Клайном, яка поділяє елементи, що визначають сукупну державну міць, на дві частини: матеріальну і духовну [189, с. 206].

Пізніше, вже в 90-х роках, за таким же принципом інший американський дослідник Дж. Най поділив державну силу на «тверду» (hardpower) і «м'яку» (softpower), називаючи матеріальні елементи сукупної державної сили «твердою силою», а духовні її елементи – «м'якою силою». На противагу «м'якій силі» «тверда сила» являє собою набір інструментів тиску (військово-політичного, економічного, дипломатичного), які змушують інші країни діяти певним чином [34; 163].

У свою чергу російський учений А. Мельвиль зазначав, що ««м'яка сила» – це здатність домагатися бажаного на основі добровільної участі союзників, а не за допомогою примусу або подачок» [107, с. 173–200]. Слід мати на увазі, що до «м'якої сили» відносяться: стратегія розвитку держави, ідентифікаційна міць її ідеології й ціннісних орієнтацій, притягальна сила її соціального ладу і моделі розвитку, здатність проведення основної лінії та стратегії розвитку, що цементує силу її народу, творча сила нації, чарівність культури і сила впливу в міжнародних справах. Все це, на думку вченого, – духовні елементи, що дають «Soft power» можливість повсюдно проникати й мати великий просторовий діапазон, що так необхідно світовій державі для просування і захисту своїх національних інтересів.

Як відзначав, на наш погляд абсолютно справедливо, китайський дослідник Лю Цзайці, «у кого відсутня величезна сукупна державна міць,

той опиняється в пасивному положенні, не захищеному від нападу, що вже стало звичним у політиці. «М'якою силою» виявляється мудрість, виражена в ході застосування «твердої сили». Таким чином, зміцнення «твердої сили» можна компенсувати збільшенням «м'якої сили» [175, с. 154]. Відтак, можна дійти висновку, що навіть коли «тверда сила» кілька зміцнюється, сукупна державна міць може скорочуватись у зв'язку з ослабленням «м'якої сили». У зв'язку з цим фактор «м'якої-психічної» і «твердої-фізичної» сили залишається основоположним у просуванні і захисті національних інтересів держави на світовій арені.

На нашу думку, це повною мірою стосується й України. Зокрема, конфлікт, пов'язаний із втручанням третьої сторони на Донбасі, можна ефективно вирішити тільки з використанням сукупного потенціалу зазначених двох факторів. Таким чином, поєднання елементів «м'якої» і «твердої сили» у зовнішній політиці держави найкращим чином сприяє реалізації і захисту її національних інтересів.

Крім того, як засвідчують емпіричні дані, національний інтерес у міжнародних відносинах надає можливість зрозуміти зв'язок між мотивами, що лежать в основі міжнародної політики учасників конфліктів, і досліджуваними фактами. Зокрема, аналіз подій збройного конфлікту в Україні дозволяє виявити суттєву зміну методів досягнення національно-державних інтересів у військових конфліктах сучасності.

На наш погляд, очевидним є той факт, що в сучасній міжнародній політиці підвищується роль інформаційної складової методів посилення контролю над міжнародним простором. А це, у свою чергу, означає, що у зв'язку з мінливими міжнародними реаліями та методами контролю міжнародної складової національних інтересів українська політико-управлінська еліта повинна більш активно використовувати розвиток і реалізацію компонентів політики «Soft power» («м'яка сила»). Це могло б дозволити Українській державі підтримувати й розвивати інформаційну та культурну присутність у тих регіонах світу, де є її національні інтереси, щоб

формувати симпатію до України як до держави.

Водночас події, пов'язані з поширенням вірусної інфекції COVID-19, засвідчують, що навіть в умовах реальної загрози самому існуванню держав найбільш сильні країни використовують фактори «м'якої сили» для захисту і просування своїх інтересів. На нашу думку, і Україна повинна робити так само. До речі, це вже можна було бачити, коли наша країна, маючи серйозні власні проблеми, надавала допомогу іншим державам.

На нашу думку, держава в питаннях захисту і відстоювання своїх національних інтересів має задіяти насамперед засоби масової комунікації, які забезпечують постійну циркуляцію різного роду інформації, що впливає на світогляд громадян. Коли мова заходить про національні інтереси держави, то необхідно розуміти, що існують інтереси «постійні» та інтереси «специфічні». І якщо «постійне» в захисті національного інтересу більш зрозуміле, то «специфічне» може легко змінюватися й підмінятися за допомогою інформаційної маніпуляції громадської думки.

У процесі формування національний інтерес проходить комунікативну кристалізацію, розставляє акценти в національних пріоритетах. У сучасних умовах політика епохи інформатизації стала мобільним і універсальним засобом державного управління масами, на основі розстановки акцентів у потрібному напрямку вона дає можливість формувати уявлення громадянина про світ, який його оточує. Саме інформатизація сьогодні ефективно сприяє виробленню та реалізації національних інтересів, поліпшенню керованості економікою і державою, розвитку наукоємних виробництв і високих технологій, зростанню продуктивності праці, вдосконаленню соціально-економічних відносин, збагаченню духовного життя та подальшій демократизації суспільства.

На наш погляд, при виявленні ступеня відповідності політичного курсу країни національним інтересам у більшості випадків враховується кілька основних факторів:

- можливість відображати громадську думку або виражену публічно

позицію політико-управлінської та економічної еліт даної країни (в деяких випадках це одне і теж);

- відповідність культурним традиціям країни, стійким уявленням про її міжнародну, конфесійну і т.д. ідентичність, її роль у світовій історії;
- сприяння зміцненню військово-стратегічних позицій держави;
- сприяння поліпшенню її соціально-економічного становища [106, с. 5–31].

Перші два чинники є в певному сенсі ідеальними і зазвичай не суперечать один одному: громадська думка країни найчастіше виходить з традиційних уявлень про її основні пріоритети та положення на світовій сцені. Зрозуміло, повної відповідності між цими факторами немає – курс, спрямований на збереження традиційного статусу держави в міжнародній системі, цілком може виявитися непопулярним у суспільстві, якщо вимагає від населення невідповідних витрат. Аналогічно безсумнівна кореляція між двома останніми – матеріальними факторами: військовою та економічною міццю держави також далеко не однозначна [27, с. 131–136].

Таким чином, основними факторами формування політики захисту національних інтересів є насамперед тенденції розвитку міжнародної системи відносин, на які суттєво впливають процеси глобалізації та інформатизації, що у свою чергу впливають на державну міць країн, спрямовані на об'єднання національних економік в єдину загальносвітову систему, засновану на переміщеннях капіталу, інформаційній відкритості світу, технологічній революції, прихильності розвинених індустріальних країн лібералізації товарообміну, капіталу й повсюдному комунікаційному зближенню.

Сучасні міжнародні процеси неможливі без загальної цивілізаційної науково-технічної революції, яка уможливила масові міжнаціональні соціальні рухи, нові види транспорту, реалізацію телекомунікаційних технологій (Internet) та інтернаціональну освіту. Сьогодні ми є свідками становлення нової системи міжнародних відносин, що базується на

безперервних інформаційних потоках й охоплює всі регіони світу, роблячи тим самим, державну політику більш прозорою для внутрішніх і зовнішніх імпульсів.

Таким чином, сучасна система управління має чітку фінансово-економічну ієрархію, де економіки національних держав дуже залежать від діяльності основного ядра або центру так званої світ-системи, яка задає тренди в міжнародних відносинах. Дана ситуація сприяє формуванню своєрідної системи міжнародних відносин, в якій за останні десятиліття склалося нове, постбіполярне державне ранжування за напрямком: центр – напівпериферія – периферія [149, с. 214–216].

Варто зазначити, що світ-системний аналіз у ситуації функціонування сучасної міжнародної системи відносин найкращим чином пояснює контури міжнародної архітектури. У зв'язку з цим все більш актуальними стають питання захисту національних інтересів держав у міжнародному аспекті [65, с. 343–350]. Крім того, необхідно враховувати, що на самостійність прийняття державно-управлінських рішень державами в аспекті захисту і реалізації своїх інтересів сильно впливає їх інформаційно-комунікаційна та фінансово-економічна залежність від недержавних акторів (транснаціональні корпорації та неурядові громадські організації, ТНК, НУО) [148, с. 154].

Прикладом тому є розгалужена в усьому світі система «Т-мереж», через які проходить основна кількість інформації, а також світового приватного й державного капіталу, що у свою чергу надається під позики країнам, які мають потребу у фінансах. У цьому сенсі можна говорити про досить серйозну залежність України від міжнародних організацій, а також про те, в якій мірі Україна відстоює власні інтереси або ж інтереси інших учасників міжнародних відносин.

Певною мірою цей провідний міжнародний напрямок світ-системи підриває національний суверенітет країн, роблячи уряд і громадян залежними від рішень міжнародних фінансових і світових інститутів.

Втрата ж самостійності автоматично позначається на здатності держави просувати й захищати свої національні інтереси на міжнародній арені, тому що ефективність даного процесу безпосередньо залежить від рішень центральних акторів світ-системи [22, с. 368].

Висновки до першого розділу

За результатами дискурсу щодо категорії «національні інтереси» стає зрозумілим, що якщо одні автори вважають «національний інтерес» центральним поняттям міжнародно-політичної теорії і головною, якщо не єдиною рушійною силою у взаємодії держав, то інші погоджуються з Р. Ароном і Е. Вятр у тому, що зміст цього поняття надто багатозначний, йому важко, якщо взагалі можливо, дати об'єктивне визначення.

Вченими здійснювалися спроби визначити національний інтерес як вираз й усвідомлення об'єктивних потреб людини й тим самим як загальну мотивацію її діяльності, при тому, що «інтереси за своєю суттю суб'єктивні, оскільки формуються людьми», або ж як суб'єктивну форму вираження її об'єктивних потреб.

Таким чином, формування національних інтересів являє собою поступовий і тривалий історичний процес, який відбувається зі складним переплетенням державно-управлінських, культурних, економічних, соціальних, національно-психологічних та інших факторів, що в сукупності визначають зміст і характер національно-історичного досвіду даного народу або країни. У такій якості національні інтереси є суспільно-історичним феноменом і не можуть існувати незалежно від свідомості їх носіїв. Вони тісно взаємопов'язані з ідентичністю конкретної територіальної спільності.

Отже, національні інтереси – це сукупність офіційно виражених потреб і цінностей України, реалізація і захист яких забезпечує сталий розвиток особистості, суспільства і держави. Класифікацію національних інтересів слід проводити за: ступенем спільності суб'єктів (носіями

інтересів); ступенем соціальної значущості, сферами життєдіяльності, тривалості дії, характером спрямованості взаємодії.

Тобто, основними факторами формування політики захисту національних інтересів є насамперед тенденції розвитку міжнародної системи відносин, на які чинять серйозний вплив процеси, що відбуваються у світовому політичному та інформаційному просторах, які у свою чергу впливають на державну міць держав, засновану на переміщеннях капіталу, інформаційній відкритості світу, технологічній революції, прихильності розвинених індустріальних країн лібералізації товарообміну, капіталу і загального місцевого комунікаційного зближення.

У сучасних умовах ми є свідками становлення нової системи міжнародних відносин, що базується на безперервних інформаційних потоках й охоплює всі регіони світу, роблячи тим самим державну політику більш прозорою для внутрішніх і зовнішніх імпульсів.

Таким чином, система міжнародних відносин і система державного управління мають чітку фінансово-економічну ієрархію, де економіки національних держав вкрай залежать від діяльності найбільш сильних держав або центру світ-системи, що задає тренди в міжнародних відносинах. Дана ситуація сприяє формуванню своєрідної системи міжнародних відносин, в якій за останні десятиліття склалося нове, постбіполярне державне ранжування за напрямком: центр – напівпериферія – периферія.

Варто зазначити, що світ-системний аналіз у ситуації функціонування сучасної міжнародної системи відносин найкращим чином пояснює контури міжнародної архітектури. У зв'язку з цим все більш актуальними стають питання захисту національних інтересів держав у міжнародному аспекті.

Крім того, необхідно враховувати, що на самотійність прийняття державно-управлінських рішень державами в аспекті захисту і реалізації своїх інтересів сильний впливає їх інформаційно-комунікаційна та фінансово-економічна залежність від недержавних акторів

(транснаціональні корпорації та неурядові громадські організації, ТНК, НУО).

Певною мірою цей провідний міжнародний напрямок світ-системи підриває національний суверенітет, роблячи уряд і громадян залежними від рішень міжнародних фінансових і світових інститутів. Втрата ж самостійності автоматично позначається на здатності держави просувати й захищати свої національні інтереси на міжнародній арені, оскільки ефективність даного процесу безпосередньо залежить від рішень центральних акторів світ-системи.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

2.1. Результативність державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в сучасних умовах

В преамбулі Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію – Основний Закон України [3; 9].

Отже, національні інтереси є конституційно-правовою категорією, тому що являють собою найбільш важливі інтереси держави, обумовлені потребами самозбереження та розвитку української державності, закріпленими в Конституції України.

А згідно статті 1 загальних положень Закону України «Про національну безпеку», національні інтереси України – це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний

суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [7].

Згідно статті 3 Закону України «Про національну безпеку», фундаментальними національними інтересами України є:

- 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;
- 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [7].

Розглянемо результативність державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в сучасних умовах саме за вищенаведеними пунктами.

Визначимо результативність державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в контексті забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, недопущення втручання у внутрішні справи України.

В цьому контексті, слід зазначити, що «забезпечення цілісності і недоторканності території України – пряме втілення суверенітету на міжнародній арені, що виходить з Статуту ООН (ст. 1, 2), Статуту Ради Європи та інших міжнародних договорів».

Так, Декларація від 24 жовтня 1970 р. «Про засади міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН», стверджує: «Кожна держава зобов'язана утримуватися від загрози силою або її застосування з метою порушення існуючих міжнародних кордонів іншої держави або як засіб вирішення міжнародних суперечок, в тому числі територіальних суперечок і питань, що

стосуються державних кордонів... »; «Територія держави не повинна бути об'єктом військової окупації... Територія держави не може бути об'єктом придбання іншою державою в результаті погрози силою або її застосування. Жодні територіальні придбання, що є результатом загрози силою або її застосування, не повинні визнаватися законними...»; «Територіальна цілісність і політична незалежність держави недоторканні» [20].

Гельсінський Заключний Акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. в своїх положеннях також проголошує принцип непорушності кордонів (як учасників Угоди, так і всіх держав в Європі).

На жаль, наявність вищенаведеної цілої низки запобіжних механізмів на найвищому міжнародному рівні, це не убезпечило Україну у 2014 р. від військової агресії з боку Росії, в результаті якої було анексовано автономну республіку Крим та тривають військові дії в окремих районах Донецької та Луганської областей.

Тому в сучасних умовах Україна має протидіяти можливому руйнуванню демократичного характеру роботи ООН, зокрема її Генеральної Асамблеї. Адже, на жаль, хоча Статут ООН і гарантує всім державам рівне право голосу, однак не всі є рівними. Українські дипломати мають знаходити можливості забезпечувати нашій державі не тільки рівність (equality), але і справедливість (equity), які не завжди є тотожними поняттями, а також керуватися прагматизмом, реалізмом та підтримкою партнерів просуваючи національні інтереси в ООН.

Важливо не тільки утримувати, але і нарощувати українські позиції в світі за підсумками зазначено кризового періоду, оскільки будь-яка криза може перетворитись у нагоду побудувати виграшну стратегію та скористатися вікном можливостей. Україна повинна не дозволити використати пандемію для політичних маніпуляцій, а саме: повернення до конструктивної взаємодії з Росією стане можливим лише тоді, коли остання почне виконувати взяті на себе зобов'язання через забезпечення стійкого припинення вогню на Донбасі, виведення російських військ з української

території, передача Україні контролю над частиною україно-російського кордону, припинення окупації Криму. Поки цього не станеться, всі існуючі міжнародні політико-дипломатичні засоби впливу на Росію мають не тільки зберігатися, а й посилюватися.

Що стосується результативність та ефективність державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в контексті побудови демократичного конституційного ладу, зазначаємо, згідно з індексом «Східного партнерства», який оцінює успіхи шести сусідів ЄС у демократичних реформах, впровадженні європейських норм і зв'язках з економікою і громадянами Євросоюзу – Україна – лідер серед шести країн «Східного партнерства» за демократичними реформами та євроінтеграцією. Це впливає з «Індексу «Східного партнерства-2017».

Так, Індекс оцінює, як кожна з країн переймає норми ЄС і міжнародні стандарти. Лідером тут є Україна (індекс 0,73). За нею йдуть Вірменія (0,66), Молдова (0,65), Грузія (0,64), Азербайджан (0,56) та Білорусь (0,52). Це вимір демонструє, наскільки демократія відповідає міжнародним стандартам, як впроваджуються норми ЄС і наскільки країни досягають цілей сталого розвитку. За двома першими аспектами Україна також лідирує. А ось у сталому розвитку вона на третьому місці після Азербайджану та Білорусі [8].

Охарактеризуємо результативність та ефективність державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в контексті сталого розвитку національної економіки, а також забезпечення зростання рівня та якості життя населення.

Згідно з оцінкою Мінекономіки за підсумком 2019 р. реальне зростання ВВП становило 3,2 %, що дещо більше, ніж у 2016 р. (2,4%) та 2017 р. (2,5%) та менше, ніж у 2018 р. (3,4%) (табл. 2.1).

У 2019 р., як і в попередні кілька років, економічне зростання підтримувалось розширенням внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту. Факторами попиту з боку населення у 2019 р. були:

- зростання реальної заробітної плати на 9,8% на фоні підвищення

мінімальної заробітної плати (на 12,1%) та високий тиск на ринок праці

Таблиця 2.1

Макроекономічні показники соціально-економічного розвитку України [2]

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	
				Прогноз до бюджету	Фактичний показник
Номінальний ВВП, млрд.грн.	2385,4	2983,9	3560,6	3946,9	н/д
ВВП реальний, темп зростання, %	2,4	2,5	3,4	3,0	3,2
Темпи приросту споживчих цін, %, грудень до грудня попереднього року	12,4	13,7	9,8	7,4	4,1
Темпи приросту споживчих цін, %, середній за рік	13,9	14,4	10,9	8,7	7,9
Середньомісячна заробітна плата, грн.	5183	7104	8865	10129	10497
Зміна реальної заробітної плати, %	9,0	19,1	12,5	6,9	9,8
Рівень безробіття у віці 15-70 років, методологія МОП, % до економічно активного населення	9,3	9,5	8,8	8,9	н/д
Зміна експорту товарів та послуг, у % до попереднього року	-3,9	17,1	9,8	8,3	7,2
Зміна імпорту товарів та послуг, у % до попереднього року	4,5	19,2	12,8	9,1	7,1
Обмінний курс, гривень до долара США (середній)	25,6	26,6	27,2	28,2	25,8

Джерело: Мінфін України

внаслідок трудової міграції. Середньомісячна номінальна заробітна плата

штатного працівника за 2019 р. зросла на 18,4% у порівнянні з 2018 р. та становила 10497 грн., що у 2,5 раза вище рівня мінімальної заробітної плати;

- істотне поліпшення споживчих настроїв: за даними дослідження Info Sapiens у грудні 2019 р. індекс споживчих настроїв збільшився у порівнянні з груднем 2018 р. на 30 пунктів до 92,2 пунктів;
- зростання у 2019 р. грошових переказів трудових мігрантів до 12,9 млрд. дол. США, або на 12,2% у порівнянні з 2018 р. [2].

Надходження, які Національний банк України (НБУ) позначає як оплату праці за кордоном, складають 1,12-1,17 млрд. дол. щомісяця. За даними експертів, в третьому кварталі 2019 р. середня зарплата штатного працівника в Україні склала € 382. Цей показник все ще низький у порівнянні із середнім рівнем зарплати в інших країнах. Наприклад, в Чехії середньостатистичний робітник у третьому кварталі 2019 р. одержував € 1309 (в 3,4 рази більше, ніж в Україні), в Польщі – € 1142 (в 3 рази більше).

Спостерігається скорочення розриву в рівні зарплат з країнами, куди традиційно найбільше від'їжджає українських заробітчан. Адже з кінця 2016 р. середні зарплати в євроеквіваленті в Польщі збільшились на 18%, а в Чехії – на 20%. В Україні таке зростання склало 85% завдяки значному збільшенню номінальних заробітних плат і ревальвації гривні. Найбільший розрив в оплаті праці в Україні та Польщі досягав на початку 2015 р. – 6 разів. Найменший розрив в доходах був в середині 2013 р. (2,7 рази) [14].

Така різниця обумовлює бажання працездатних українців їхати за кордон: у 2019 р. кількість українських трудових мігрантів у Польщі оцінювалася близько 1 млн. осіб.

В цілому у 2019 р. більше всього українців працювало в Польщі, Чехії, Німеччині, Словаччині та Ізраїлі. Найбільше робочих вакансій розміщували польські компанії – приблизно 54% від усіх закордонних пропозицій для українців у 2019 р. (середня заробітна плата біля 25,5 тис. грн./міс.). Друге місце списку зайняла Чехія – 11% оголошень про роботу за кордоном довелося саме на цю країну (середня заробітна плата біля 32,9 тис. грн./міс.).

На третій, четвертій і п'ятій позиції рейтингу країн, що чекають українських фахівців на роботу, розмістилися Німеччина (8%), Словаччина (5%) та Ізраїль (3%), де пропонували оплату в 49 тис. грн. / міс., 28 тис. грн. / міс. та 64,7 тис. грн. / міс. відповідно.

Найнижчий рівень заробітної плати був представлений в Чорногорії, Болгарії та Грузії – близько 16 тис. грн., а кількість запитів на вакансії в цих країнах серед українців найменша. Зате посилено шукали українці заробіток в Польщі (174 тис. запитів), Німеччини (171 тис.) і Чехії (103 тис. запитів). Також українські фахівці активно шукали вакансії в країнах Північної Європи: 28 тис. запитів – на вакансії в Норвегії, 21 тис. – Швеції і значна кількість – в Фінляндії. Однак, знайти роботу в цих країнах нелегко, оскільки кількість відкритих вакансій обмежена. В цілому, найбільш затребуваними в 2019 р. за кордоном спеціальностями серед роботодавців десяти країн є пакувальник, водій, офіціант, будівельник і різноробочий [16].

В цілому, слід зазначити, що зростання економіки та трудова міграція зумовили зменшення в Україні рівня безробіття – до 7,3% до економічно активного населення у віці 15-70 років у третьому кварталі 2019 р., що є найкращим показником за останні 23 квартали.

У 2019 р. чистий приплив прямих іноземних інвестицій у порівнянні з 2018 р. збільшився на 100 млн. дол. США і становив 2,5 млрд. гривень. Однак, такий обсяг іноземних інвестицій на третину менше прогнозованого Урядом на 2019 р. обсягу: інвестиції повинні були становити 4 – 4,5 млрд. дол. США.

На тлі інвестиційної активності у 2019 р. найбільші темпи зростання серед основних видів економічної діяльності продемонструвала будівельна галузь – на 20% у порівнянні з 8,5 % – у 2018 р. Зростання економічної активності зумовило збільшення обсягів вантажообігу у 2019 р. на 2,1% проти скорочення на 3,3% у 2018 р.

Обсяги виробництва промислової продукції у 2019 р. зменшились на 1,8% до попереднього року (у січні 2020 р. зазначений показник скоротився

на 5,1% проти січня 2019 р.). Обсяги виробництва у переробній промисловості за підсумками 2019 р. скоротились на 2% у порівнянні з 2018 р., зокрема через негативні тенденції на зовнішніх ринках, торгівельні війни та проблеми з логістикою. Зокрема, у переробній промисловості позитивні показники спостерігалися у високотехнологічних виробництвах – фармацевтичному виробництві (зростання на 5,1%), виробництві комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (на 4,3%), хімічній промисловості (на 3,3%), а також у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (на 0,2%) та виробництві меблів, іншої продукції, ремонту і монтажу (на 0,2%).

За підсумком 2019 р., платіжний баланс було зведено з профіцитом 5971 млн. дол. США проти 2877 млн. дол. США у 2018 р. На динаміку платіжного балансу у 2019 р. вплинув профіцит фінансового рахунку, який склав 7005 млн дол. США та зростання грошових переказів із-за кордону. Водночас зростання споживчого та інвестиційного попиту призвело до незначного розширення дефіциту торговельного балансу.

Завдяки додатному сальдо платіжного балансу у 2019 р. міжнародні резерви України зросли на 4,5 млрд. дол. США і на 01 січня 2020 р. становили 25,3 млрд. дол. США (семирічний максимум з грудня 2012 р.), що еквівалентно 3,9 місяця майбутнього імпорту. За підсумками січня 2020 р. міжнародні резерви України вчергове зросли майже на 1 млрд., склавши 26292,8 млн. дол. США (в еквіваленті).

Законом України «Про державний бюджет України на 2019 рік» визначено граничний обсяг державного боргу в сумі 2060,1 млрд гривень та граничний обсяг гарантованого державою боргу в сумі 388,6 млрд гривень.

Загальний обсяг державного та гарантованого державою боргу України на кінець 2019 р. становив 1998,3 млрд. грн (84,4 млрд. дол США), в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 1159,5 млрд. грн (49,0 млрд. дол США); державний та гарантований державою внутрішній борг – 838,9 млрд. грн. (35,4 млрд. дол США).

Якщо порівняти показники держборгу з 2018 р., то видатки на обслуговування державного боргу у 2019 р. зросли на 3,8 млрд. грн. (на 3,3%) до 119,2 млрд. грн. При цьому питому вагу державного боргу за підсумками 2019 р. було знижено (нижче 50% до ВВП), що є позитивним показником, який, наприклад, відповідає критерію боргової стійкості за методикою Європейського Союзу (ЄС) і має межу на рівні 60% [2].

Однак, позитивні результати соціально-економічного розвитку України за підсумками останніх років (2016-2019 рр.) на початку 2020 р. у зв'язку з пандемією коронавірусу у світі зійшли нанівець.

Тому не випадково, що Міжнародне рейтингове агентство Fitch Ratings наприкінці квітня 2020 р. підтвердило для України довгостроковий рейтинг дефолту емітента (РДЕ) на рівні «В» і погіршило прогноз по ньому з «позитивного» до «стабільного» [12].

Перегляд прогнозу відображає значний вплив пандемії Covid-19. Підвищені макроекономічні та фінансові ризики, пов'язані з цим безпрецедентним глобальним шоком, частково нівелюють поліпшення в Україні в останні роки в плані зниження боргового тягаря, нормалізації перспектив зростання після геополітичних і економічних криз 2014-2015 рр.

Агентство прогнозує, що економіка України впаде в 2020 р. на 6,5% після зростання на 3,2% в 2019 р., відображаючи пандемічний шок Covid-19 для світової економіки, заходи стримування і більш слабку валюту, яка впливає на інвестиції та приватне споживання. Споживанню також буде перешкоджати очікуване скорочення грошових переказів домашніх господарств (7,8% ВВП в 2019 р.).

У той же час Fitch вказує, що шок буде частково пом'якшений низькою залежністю України від туризму, більш диверсифікованим товарним експортом (включаючи 40% сільськогосподарських сировинних товарів) і зниженням цін на нафту, з огляду на статус країни як чистого імпортера. В цілому, очікується, що економіка України відновиться до 3,5% в 2021 р. Однак існують суттєві ризики, з огляду на невизначеність щодо масштабів і

тривалості спалаху коронавірусу [12], і держава має бути готова до подолання зазначених викликів.

Тепер визначимо результативність та ефективність державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в контексті інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

В цілому, співпраця України з ЄС є активною та продуктивною, що свідчить про ефективність та результативність державної політики у сфері захисту національних інтересів на цьому стратегічному напрямку.

Однією з найбільш важливих сфер взаємодії України з ЄС в контексті формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин є безвізовий діалог, який був започаткований у вересні 2008 р. на Паризькому саміті Україна-ЄС, а 11 червня 2017 р. для громадян України набув чинності безвізовий режим з ЄС, який означає, що громадяни України можуть перетинати кордон з країнами ЄС без оформлення візи (такі ж умови для поїздок в Україну для громадян ЄС діють з 2005 р.). Безвізовий режим дозволяє громадянам України перебувати на території країн Європейського Союзу не більше 90 днів протягом будь-якого 180-денного періоду з такою метою: туристичні подорожі; поїздки на вікенди; концерти; виставки; музичні, театральні та кінофестивалі; спортивні події; короткострокове навчання та обмін досвідом; поїздки на лікування та відвідування рідних і друзів тощо [18].

Із дня запуску безвізового режиму українці отримали право відвідувати без віз 30 країн Європи, які поділяються на три блоки [19]:

а) 22 країни Європейського Союзу, які входять до Шенгенської зони: Австрія, Бельгія, Греція, Данія, Естонія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія та Швеція;

б) 4 держави в складі ЄС, які входять до Шенгенської зони, але ще не зняли контроль на своїх внутрішніх кордонах: Болгарія, Кіпр, Румунія та Хорватія;

в) 4 держави, які не входять до ЄС, але є учасниками Шенгенської угоди: Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія.

Безвізовий режим не дає права на роботу в країнах ЄС, у тому числі, короткострокову, але можна цілком легально шукати роботу: не потрібна віза, аби їздити на співбесіди, безпосередньо спілкуватися з роботодавцем, знайомитися з умовами роботи в компанії, переконатися у безпеці та надійності компанії-роботодавця. До того ж, безвізовий режим відкриває для громадян України можливості щодо розвитку бізнесу – обмін досвідом, пошук партнерів, участь у виставках, конференціях тощо. Безвізовий режим дозволяє вчитися в ЄС у межах короткострокових програм терміном не більше 90 днів: семінари, короткі стажування, участь у наукових конференціях, курси, а також вибір університету або коледжу [19].

Слід зазначити, що за останні 10 років показники українського паспорта, згідно рейтингу компанії Henley & Partners значно поліпшилися. Так, якщо у 2009 р. українці могли відвідувати без візи лише 50 країн світу, а у 2014 р. – 79, то у 2019 р. – вже 126 країн світу [17].

Отже, запровадження безвізу між Україною та Європейським Союзом свідчить про підвищення ефективності державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин в останні роки, зростання довіри держав-членів та інституцій ЄС до управління кордоном, запобігання нелегальній міграції, рівня безпеки документів, боротьбі з організованою злочинністю та забезпечення прав та свобод людини в Україні. Тому подальше формування та реалізація дієвої та результативної державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин має стати передумовою для укріплення міжнародного авторитету України та отримання в майбутньому членства України в ЄС.

В цілому, запровадження Угоди про асоціацію між ЄС та Україною,

включно із глибокою та всеосяжною зоною вільної торгівлі, наблизило Україну та Євросоюз одне до одного. Від початку застосування Угоди про асоціацію обсяг взаємної торгівлі зріс на 49%. Почав працювати безвізовий режим, і за час його роботи майже 3 млн. українських громадян із біометричними паспортами відвідали Євросоюз, не потребуючи візи. Україна є одним із найбільших бенефіціарів програми "Erasmus+" у регіоні Східного партнерства: понад 9 тис. українських і майже 4 тисячі європейських студентів і науково-педагогічних співробітників користуються можливостями академічного обміну.

За період 2014-2019 рр. Євросоюз і фінансові інституції залучили понад 15 млрд. євро у формі грантів і кредитів задля підтримки процесу реформ в Україні. Для цього Євросоюз створив такі інституції, як Групу підтримки України у Єврокомісії, Консультативну місію ЄС, яка координує реформу сектора цивільної безпеки в Україні, а також East StratCom Task Force у зовнішньополітичній службі ЄС. Ці структури, об'єднуючи експертні знання та передові практики ЄС допомагають Україні впоратися із ключовими викликами, з якими вона зіштовхується в сучасних умовах [1].

Експорт товарів та послуг у 2019 р. збільшився на 7,2% у порівнянні з 2018 р. через зростання експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва на 19% (з часткою 48% у загальному обсязі експорту товарів). Водночас зменшились обсяги експорту чорних і кольорових металів та виробів з них на 12,3% та хімічної продукції на 8,8% (з їх сумарною часткою 26,4% від загального обсягу експорту товарів).

Протягом 2019 р. Україна експортувала товарів на 50,06 млрд. дол. США (+ 5,8%), а імпортувала на 60,78 млрд. дол. США (+ 6,3%). Товарообіг з Євросоюзом склав \$ 45,7 млрд., з Китаєм – \$ 12,8 млрд., з Росією – \$ 10,2 млрд., з Білоруссю – \$ 5,3 млрд., з Туреччиною – \$ 5,0 млрд., зі США – \$ 4,3 млрд., з Індією – \$ 2,8 млрд., з Єгиптом – \$ 2,4 млрд. У той же час сальдо зовнішньої торгівлі послугами було позитивним і перевищило \$ 8,7 млрд, збільшившись за рік більше ніж на \$ 3 млрд. (+ 30,9%).

За рахунок цього негативне сальдо загального зовнішньоторговельного балансу України скоротилося з \$ 6,2 млрд. в 2018 р. до \$ 3,6 млрд. в 2019 р. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Зовнішньоторговельний баланс України, млн. дол. США [2; 15]

Показники	Експорт		Імпорт		Сальдо	
	2018 р.	2019 р.	2018 р.	2019 р.	2018 р.	2019 р.
Усього (товари і послуги)	57,28	63,67	63,49	67,30	-6,2	-3,6
в т.ч. країни ЄС	23,10	23,99	26,57	28,55	-3,4	-4,5
Товари	47,33	50,06	57,18	60,78	-9,8	-10,7
в т.ч. країни ЄС	20,15	20,75	23,21	24,99	-3,0	-4,2
Послуги	11,63	15,23	63,08	65,27	53,29	87,09
в т.ч. країни ЄС	3,97	4,28	3,35	3,56	0,62	0,72

Джерело:

Так, у 2019 р. обсяг експорту до країн ЄС зріс на 3,9% у порівнянні з 2018 р., а його питома вага в загальному обсязі склала 38,7%; обсяг імпорту склав 42,4% у загальному імпорті України, збільшившись у порівнянні з 2018 р. на 7,5% [2].

В цілому, експорт товарів і послуг за підсумками 2019 р. збільшився на 11,2% (+6,4 млрд дол.) у порівнянні з показниками 2018 р. та склав 63,7 млрд дол. Експорт товарів збільшився на 5,8% (+2,7 млрд дол.) і становив 50,1 млрд дол. Найбільша питома вага в українському експорті належить: продукції АПК та харчової промисловості (44,2%), продукції металургійного комплексу (20,5%), продукції машинобудування (11,0%), мінеральним продуктам (9,7%). Збільшення експорту товарів відбулося до країн: Австралії та Океанії – на 21,4%; Африки – на 20,5%; Азії – на 12,1%; Європи – на 3,0%. Зменшення експорту товарів відбулося до країн: Америки – на 9,4%; СНД – на 3,8% [5].

Основні торговельні партнери України в експорті товарів за підсумками 2019 р. наведені в табл. 2.3.

Імпорт товарів і послуг у 2019 р. збільшився на 6,0% (+3,8 млрд дол.) у порівнянні з показниками 2018 р. і склав 67,3 млрд дол., а імпорту товарів збільшився на 6,3% (+3,6 млрд дол.) і склав 60,8 млрд дол.

Таблиця 2.3

Основні торговельні партнери України в експорті товарів, 2019 р. [5].

№ з/п	Назва країни	Обсяг експорту товарів, млн дол.	Темп зростання / зниження, 2019 р. до 2018 р., у %	Питома вага країни у загальному обсязі експорту товарів з України, у %
1	Країни ЄС (28)	20 752,3	103,0	41,5
2	Китай	3 593,7	163,3	7,2
3	Російська Федерація	3 243,1	88,8	6,5
4	Туреччина	2 619,1	111,3	5,2
5	Єгипет	2 254,1	144,8	4,5
6	Індія	2 024,1	93,0	4,0
7	Білорусь	1 549,9	118,8	3,1
8	США	978,9	88,1	2,0
9	Саудівська Аравія	744,4	99,4	1,5
10	Індонезія	735,3	119,3	1,5

Джерело:

Найбільша частка у загальному обсязі імпорту припадає на: продукцію машинобудування (33,8%), мінеральні продукти (21,4%), продукцію хімічної промисловості (18,2%), продукцію агропромислового комплексу (9,4%).

Країни ЄС (28) залишаються найбільшими торговельними партнерами України. Питома вага цих країн у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України за підсумками 2019 р. становила 40,1%. Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг з країнами ЄС (28) у 2019 р.

збільшився на 5,8% (+2,9 млрд дол.) і склав 52,6 млрд дол. Експорт товарів і послуг до ЄС (28) збільшився на 3,9% (+894,6 млн дол.) і становив 24,0 млрд дол. Імпорт товарів і послуг збільшився на 7,5% (+2,0 млрд дол.) і склав 28,6 млрд дол. Сальдо торгівлі товарами та послугами з країнами ЄС (28) склалося негативним у сумі 4,6 млрд дол. та погіршилось на 1,1 млрд дол. відносно 2018 р.

Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг з країнами СНД у 2019 р. зменшився на 7,7% (-1,6 млрд дол.) і становив 19,1 млрд дол. Питома вага цих країн у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України у 2019 р. становила 14,6%. Обсяг експорту товарів і послуг зменшився на 3,6% (-258,3 млн дол.) і склав 7,0 млрд дол. Імпорт товарів і послуг зменшився на 9,9% (-1,3 млрд дол.) і становив 12,1 млрд дол. Сальдо торгівлі товарами та послугами з цими країнами склалося негативним у сумі 5,0 млрд дол. та покращилось на 1,1 млрд дол. у порівнянні з 2018 р. [5].

Росія, незважаючи на загрозу національним інтересам України, залишається серед основних торговельних партнерів України. Її питома вага у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України у 2019 р. становила 12,7%.

Так, зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг з РФ за 2019 р. збільшився на 7,5% (+1,2 млрд дол.) і склав 16,7 млрд дол. При цьому, експорт товарів і послуг до Росії збільшився на 34,9% (+2,4 млрд дол.) і становив 9,4 млрд дол., а імпорт товарів і послуг зменшився на 14,9% (-1,3 млрд дол.) і склав 7,3 млрд дол. Сальдо торгівлі товарами та послугами з Російською Федерацією склалося позитивним у сумі 2,1 млрд дол. проти негативного 1,6 млрд дол. у 2018 р.

Основними торговельними партнерами України є також Китай, США та Туреччина. За підсумками 2019 р. на їх долю припадає відповідно 10,1%, 4,6% та 4,4% зовнішньоторговельного обороту товарів і послуг.

Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг з Китаєм у 2019 р. збільшився на 30,4% (+3,1 млрд дол.) та склав 13,2 млрд дол. Експорт товарів

і послуг збільшився на 63,1% (+1,5 млрд дол.) і становив 3,8 млрд дол. Імпорт товарів і послуг збільшився на 20,8% (+1,6 млрд дол.) і склав 9,4 млрд дол. Сальдо торгівлі товарів і послуг склалося від'ємним у сумі 5,7 млрд дол. та погіршилось на 168,0 млн дол. у порівнянні з показниками 2018 р.

Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг зі США у 2019 р. збільшився на 7,8% (+431,4 млн дол.) і становив 6,0 млрд дол. Експорт товарів і послуг збільшився на 3,5% (+75,1 млн дол.) і склав 2,2 млрд дол. Імпорт товарів і послуг збільшився на 10,4% (+356,3 млн дол.) і становив 3,8 млрд дол. Сальдо торгівлі товарами і послугами склалося від'ємним у сумі 1,6 млрд дол. та погіршилось у порівнянні з показниками 2018 р. на 281,3 млн дол.

Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг з Туреччиною у 2019 р. збільшився на 22,9% (+1,1 млрд дол.) і становив 5,7 млрд дол. Експорт товарів і послуг збільшився на 11,2% (+282,3 млн дол.) і склав 2,8 млрд дол. Імпорт товарів і послуг збільшився на 36,9% (+784,1 млн дол.) і становив 2,9 млрд дол. Сальдо товарів і послуг склалося негативним у сумі 95,2 млн дол. проти позитивного 406,6 млн дол. у 2018 р.

В цілому, зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг за підсумками 2019 р. збільшився на 8,5% (+10,2 млрд дол.) у порівнянні з показниками 2018 р. і становив 131,0 млрд дол. Сальдо торговельного балансу товарів і послуг склалося негативним у сумі 3,6 млрд дол. і покращилось на 2,6 млрд дол. відносно показника 2018 р. Сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів також склалося від'ємним у сумі 10,7 млрд дол. і погіршилось на 870,7 млн дол. [5].

Зазначений торговий дефіцит вказує на низьку конкурентоспроможність експортних галузей економіки і означає виведення капіталу, валюти, яка витрачається на закупівлю іноземних товарів, що, найчастіше, приводить до девальвації національної валюти. Якщо країна імпортує більше іноземних товарів, то вітчизняні компанії перестають виробляти конкурентоспроможну продукцію, як наслідок – скорочення

робочих місць, зниження доходів працівників. А це, в свою чергу, призводить до ще більшого імпорту і більшого торговельного дефіциту: як наслідок – економічна криза.

І цю ситуацію потрібно виправляти, адже негативне сальдо з торгівлі ми фінансуємо за рахунок заробітчан і припливу коштів іноземців на ринок ОВДП (облігацій внутрішньої державної позики). Зміна трендів на міжнародному ринку капіталів може негативно вплинути на курс гривні (і навіть інтенсивне нарощування НБУ золотовалютних резервів не завжди зможе убезпечити національну валюту від девальвації). Є два способи подолання негативного зовнішньоторгівельного сальдо (імпорт переважає експорт): по-перше, компенсація різниці шляхом залучення інвестицій; по-друге, збільшення обсягів експорту у порівнянні з обсягами імпорту за рахунок пошуку нових експортних ринків.

В контексті майбутнього набуття членства України в Організації Північноатлантичного договору, слід зазначити плідну співпрацю між партнерами в останні роки. А на тлі пандемії коронавірусу, Україна використовуючи свої важкі транспортні літаки Ан-225 «Мрія» і Ан-124 «Руслан» забезпечує стратегічні об'ємні повітряні вантажоперевезення медобладнання та екіпіровки з Китаю навколо світу в країни-члени НАТО в Європі. При цьому, Генсек НАТО Й. Столтенберг подякував Україні і анонсував подальшу тісну співпрацю і посилення партнерських відносин з Україною [11].

Результативність та ефективність державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в контексті забезпечення розвитку рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами, зазначимо, що Євросоюз запустив «Східне партнерство» у 2009 р., як програму для співпраці зі своїми шістьма східними сусідніми країнами. А згідно індексу "Східного партнерства", який, в тому числі демонструє, наскільки тісно кожна з країн пов'язана з ЄС, а саме, наскільки тісні зв'язки між урядами, в економіці та серед громадян. Згідно зазначеного рейтингу, на

першому місці знаходяться Грузія та Молдова – індекс 0,71. Далі йдуть Україна (0,66), Вірменія (0,50), Азербайджан (0,47) та Білорусь (0,45). При цьому Україна аж на четвертому місці за зв'язками між громадян, що пояснюється, в першу чергу, незначною кількістю стипендій для студентських і наукових обмінів – їх приблизно стільки ж, скільки для Молдови та Грузії, хоча ці країни набагато менші за населенням [8].

Експерти також представили власний погляд щодо ключових результатів, яких вдалося досягти Україні за 10 років у співпраці з ЄС в рамках «Східного партнерства». Зокрема, серед досягнень вони виокремили:

- посилення регіональної взаємодії і співпраці між країнами Східної Європи під егідою Європейського Союзу та без участі Росії;
- підписання Україною, Грузією та Молдовою Угод про асоціацію та створення зон вільної торгівлі з Євросоюзом;
- впровадження стандартів ЄС у країнах Східного партнерства;
- створення міжнародних майданчиків для співпраці на рівні урядів, парламентів, бізнесу та громадянського суспільства;
- підтримка Європейським Союзом організацій громадянського суспільства в Україні, Грузії, Молдові, Вірменії, Азербайджані, Білорусі;
- зростання кількості українців, які сприймають себе європейцями [4].

Для більш повного узагальнюючого аналізу, на наш погляд, доцільно підвести підсумки результативності та ефективності державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин через динаміку зміни займаного місця Україною у 15 світових рейтингах протягом останніх п'яти років, які стосуються рівня безпеки, розвитку економіки та свободи ведення бізнесу, індексу корупції та ступеню демократії в державі, а також відповіді на питання чи відчують себе українці вільними і щасливими. Для цього простежимо динаміку змін починаючи з 2014 р. до 2018-2019 року включно (табл. 2.4).

Так, згідно з рейтингом Transparency International щодо сприйняття

корупції у державному секторі, Україна, за оприлюдненими даними у 2019 р. зайняла 120-е місце. При цьому, у 2018 р. Україна була на 130-му місці, а у 2014 р. наша країна займала 142-е місце.

Відчутно піднялася Україна в рейтингу «Індекс економічної свободи» – з 162-го місця до 147-го: тобто за 5 років країна зробила стрибок у 15 сходинок. А рейтинг легкості ведення бізнесу Doing Business показав, що за період 2014-2019 рр. Україна піднялася з 96-го місця на 71-е (обійшовши 25 країн світу).

Таблиця 2.4

Місце України у світових рейтингах

Показники	Роки						2019 (2018) р. +, – до 2014 р.
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Рейтинг найкращих армій Global Firepower	21	21	25	25	30	29	– 8
Індекс економічної свободи	155	162	162	166	150	147	+ 8
Глобальний рейтинг інновацій	63	64	56	50	43	н/д	+ 20
Рейтинг глобальної конкурентоспроможності	84	76	79	85	83	н/д	+ 1
Рейтинг легкості ведення бізнесу Doing Business	112	96	83	80	76	71	+ 41
Рейтинг інвестиційної привабливості	109	89	130	134	131	н/д	– 22
Рейтинг сприйняття корупції	144	142	130	131	130	120	+ 24
Індекс процвітання	102	107	107	112	111	н/д	– 9
Рейтинг цифрової конкурентоспроможності	50	59	59	60	58	н/д	– 8
Індекс паспортів	53	63	58	58	41	40	+ 13
Глобальний індекс миру	141	150	156	154	152	н/д	– 11
Індекс демократії	92	88	86	86	83	84	+ 8
Індекс верховенства права	68	70	78	78	77	н/д	– 9
Всесвітній рейтинг щастя	87	111	123	132	138	133	– 46

Джерело:

Значний рейтинговий прорив зробила Україна в Індексі паспортів (Henley Passport Index – класифікатор країн за принципом безвізового доступу громадян до інших країн) після надання безвіза з країнами ЄС. Так, український паспорт отримав велику цінність, адже наша країна з 63-го місця піднялася на 40-е.

Найнижче – 92-е місце у рейтингу «Індекс демократії» Україна займала у 2014 р., а за підсумками 2019 р. країна посідає 84 рядок.

У рейтингу кращих армій Global Firepower в 2014 р. Україна була на 21-му місці, потім два роки поспіль займала 25-у позицію, у 2018 р. – на 30-му, а останні дані – держава піднялася на 29-е місце серед світових армій.

У глобальному індексі миру Україна з початком російської агресії відкотилася з 141-го на 152-е місце за підсумками 2018 р., яка в тому числі вплинула на Всесвітній рейтинг щастя українців – 133 місце у 2019 р., тоді як до початку війни цей показник був на 87-й позначці, а у 2015 р. він знизився до 111-го місця [10].

Цікавим, на наш погляд, є рейтинг «Хороших країн» (The Good Country Index), яким оцінюється внесок держав у розвиток світу, за результатами якого у 2018 р. Україна посіла 75 місце з 153 країн світу. Укладачі рейтингу відзначають, що його ідея проста: «З'ясувати, наскільки кожна країна на планеті сприяє загальному благу людства... наочно показати, приносить країна користь людству чи є тягарем для планети або чимось середнім». На жаль, наша країна показала найгірший результат серед європейських країн і в списку опинилася між Сенегалом і Марокко (до речі, в попередньому рейтингу Україна була значно вище – 54-а позиція [6].

Рейтинг The Good Country Index враховує 7 сфер: наука і технології; культура; міжнародний мир і безпека; світовий порядок; планета і клімат; процвітання й рівність; здоров'я і благополуччя.

За підсумками зазначено рейтингу, Україна – лідер за внеском у науку й технології (враховуються такі показники, як кількість іноземних студентів,

експорт журналів, міжнародні публікації, Нобелівські премії й патенти). За внеском у культуру Україна посідає 55 позицію (враховується створення культурних цінностей та надання послуг, свобода преси та свобода пересування). Наша країна – в першій половині списку за внеском у світовий порядок: 41 місце (враховуються такі показники, як благодійність, прийняття чи створення біженців, кількість народжених тощо). За процвітанням і рівністю Україна на 81 позиції, а за внеском у світове здоров'я і добробут – на 103-й сходинці. На жаль, найгірші показники України за внеском у міжнародний мир і безпеку та благополуччя планети і клімату – аж на 131-й та 133-й позиціях відповідно [13].

Отже, національні інтереси представляють собою гармонійний баланс інтересів особистості та держави у всіх сферах життєдіяльності суспільства та окреслюють правовий простір для діяльності установ системи державного управління та місцевого самоврядування, які зобов'язані відстоювати ці інтереси, регулювати соціальні, економічні та політичні процеси в суспільстві.

Проведене дослідження свідчить, що наявність цілої низки проблем в системі забезпечення національної безпеки України значною мірою зумовлені тим, що наука державного управління та управлінські кадри поки що не завжди можуть дати адекватної та ефективної відповіді сучасним загрозам реалізації її національних інтересів.

Таким чином, державну політику захисту національних інтересів України в сучасних умовах можна охарактеризувати, як недостатньо ефективну та результативну, яка потребує удосконалення у таких сферах: дотримання прав і свобод людини і громадянина; забезпечення суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканності державного кордону, демократичність конституційного ладу, верховенство права; забезпечення конкурентоспроможності держави та економічного добробуту населення через всебічний розвиток людського, науково-технічного, інноваційного потенціалів країни; збереження та розвиток духовних і культурних цінностей

суспільства; реалізація конституційного принципу розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову; створення безпечних умов життєдіяльності, захисту навколишнього природного середовища; створення умов для сприйняття Української держави міжнародним співтовариством як повноцінного і рівноправного його члена.

2.2. Особливості формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин в різних країнах

Згідно статті 24. Закону України «Про національну безпеку», міжнародне співробітництво з питань національної безпеки є однією з форм реалізації державної політики у сфері національної безпеки і спрямовується на захист національних інтересів України [5].

Тому для України вкрай актуальним є проведення системних та комплексних реформ на основі міжнародного співробітництва, яке повинні забезпечити модернізацію держави в контексті впровадження кращого світового досвіду, який передбачає реалізацію досягнень теорії і практики державного управління в сфері забезпечення національних інтересів.

Відмінними рисами сьогодення є висока динаміка розвитку світових подій і глибокі зрушення, які відбуваються в усіх сферах життєдіяльності світового співтовариства. Змінюється співвідношення сил на світовій арені в різних його вимірах (політичному, економічному та інших). На рівень міжнародної і національної безпеки все більший вплив мають наслідки глобалізації, виникають принципово нові завдання перед національними системами державного управління та місцевого самоврядування щодо забезпечення реалізації відповідних національних інтересів.

Розглянемо існуючі парадигми міжнародних відносин – концептуальні моделі постановки та вирішення єдиного взаємопов'язаного комплексу впорядкованих завдань і проблем, пов'язаних з відстоюванням національних

інтересів на міжнародній арені.

Слід зазначити, що парадигми міжнародних відносин в конкретно-історичних умовах жорстко регламентують як формування проблем міжнародних відносин, так і характер державно-управлінських рішень з їх вирішення.

Протягом другої половини ХХ століття держави, використовуючи геополітичні побудови та геостратегічні підходи, створювали союзи і блоки, встановлювали вплив, розробляли концепції міжнародної і національної безпеки, обґрунтовували військову політику і стратегію. Тобто зовнішня політика і стратегія держав ґрунтувалися на геополітичній парадигмі міжнародних відносин. Суть останньої полягала в захисті національних інтересів, який розглядається як недопущення іноземного втручання у внутрішні справи, забезпечення непорушності кордонів – як політичних, так і економічних, а також на відстоюванні певних ідеологічних поглядів. Важливо при цьому те, що реалізація геополітичної стратегії ведеться виключно на державному рівні і передбачає певний симбіоз геополітики і стратегії, який призводить до досягнення конкретної мети (концентрації управління в світі для встановлення контролю над планетарними ресурсами). Під механізмом здійснення геополітичної стратегії розуміється системна цілісність норм, засобів і методів, який застосовується в різних формах свого втілення суб'єктами суспільства з метою захисту національних інтересів на міжнародній арені.

Кінець 1990-х рр. охарактеризувався переходом міжнародних відносин з геополітичної на геоекономічну парадигму розвитку. Такі дослідники, як Д. Хелд, Д. Гольдблатт, Е. Макгро, Дж. Перратон (США), М. Багров, В. Дергачов (Україна) вважають, що світ відтоді живе за новими – геоекономічними, а не геополітичними законами [14].

Це означає, що геоекономіка має свій простір – геоекономічний, в якому розгортається діяльність гравців сучасних міжнародних відносин (постіндустріальних держав, транснаціональних компаній, міжнародних

організацій), які ґрунтуються на геоекономічній парадигмі. Остання, в свою чергу, ґрунтується на забезпеченні національних інтересів, які розглядаються як забезпечення високих темпів економічного зростання через інтернаціоналізацію господарських зв'язків і поступове розширення меж заради вільного руху товарів, капіталів, робочої сили, технологій. Важливим при цьому є те, що реалізація геополітичної парадигми міжнародних відносин ведеться переважно, якщо не виключно, на державному рівні, тоді як геоекономічної – засобами не тільки держави, а й обов'язково приватного бізнесу. Е. Люттвак (США), фахівець з римської військової стратегії, визначив перехід від геополітики до геоекономіки, як переміщення конфліктної логіки зі сфери політики в сферу бізнесу та комерції.

Тобто, стратегія держав постіндустріальної цивілізації, міжнародні відносини, які ґрунтуються на геоекономічній парадигмі міжнародних відносин, вже не пов'язані ні з завоюванням територій, ні навіть з прямим підпорядкуванням економічного простору противника. Вона скоріше націлена на нав'язування оточенню своєї політичної волі і бачення майбутнього, на встановлення та досягнення стратегічних горизонтів, які визначаються геоекономічною конкуренцією і масштабами управління ризиками, на зміцнення або підірив тієї чи іншої системи соціально-економічних орієнтацій. Боротьба за сфери впливу почала вестися за допомогою геоекономічних стратегій шляхом контролю над різними ресурсними потоками та управління міжнародними виробничими ланцюгами, з метою участі суб'єктів міжнародних відносин в створенні і перерозподілі світового валового продукту. Відповідно, стратегія великих держав, починаючи з кінця XX століття більше спрямована на встановлення контролю над потоками інформації, товарів, послуг, капіталів, робочої сили, ніж над простором, що свідчить про перехід від статичного до динамічного використання простору [14].

На наш погляд, державна політика захисту національних інтересів має охоплювати не тільки складові, які стосуються безпосередньо тієї чи іншої

країни, а й міжнародну складову, враховуючи той факт, що в сучасному глобалізованому світі досить часто захистити національні інтереси самотужки без залучення сторонньої міжнародної допомоги не можливо (глобальні економічні кризи, пандемія, зміни клімату тощо).

В цьому контексті, для визначення країн, які ефективно захищають власні національні інтереси та вивчення їх досіду, доцільно використати рейтинговий спосіб, а саме проаналізувати світові рейтинги, які мають відношення до питань захисту національних інтересів, національної та міжнародної безпеки, а також міжнародного співробітництва.

Так, британський дослідник С. Анхольт (Simon Anholt) разом із бельгійським вченим Р. Говерсом (Robert Govers) запропонували якісно новий індикатор Індекс хороших країн (The Good Country Index), що дозволяє виміряти внесок кожної окремої країни у добробут людства, на відміну від низки інших відомих показників, які досліджують роль країни у підтримці добробуту власного населення. [15; 16].

Головна мета його мета створення зазначеного індексу – початок глобальної дискусії про те, як країни розподіляють відповідальність перед своїми громадянами і перед усім світом. Дослідники вважають, що усі глобальні проблеми, що стоять на порядку денному перед людством (зокрема, зміна клімату, фінансово-економічні кризи, тероризм, пандемії, бідність та нерівність, демографічне навантаження, міжнародна міграція, продовольча криза, виснаження природних ресурсів тощо), мають глобальний характер, і тому можуть бути вирішені тільки через міжнародні зусилля. В той же час, діяльність більшості держав зосереджена виключно на вирішенні своїх внутрішніх проблем і здійснюється лише в локальних інтересах (політиків, підприємців та громадян) без врахування інтересів всієї цивілізації.

Індекс хороших країн – це комбінований показник, який аналізує країни світу за ступенем їх глобального внеску (як позитивного, так і негативного) в загальний розвиток людства. Дослідники проаналізували

держави світу за показниками, об'єднаними у сім основних груп (рівень розвитку науки і високих технологій; рівень розвитку культури; миролюбність і безпека; ступінь участі у вирішенні міжнародних питань; забезпечення захисту екології; внесок країни у глобальне процвітання та рівність; охорона здоров'я та благополуччя) і склали відповідний рейтинг кожної держави [12].

За підсумками 2019 р. Індексу хороших країн (The Good Country Index) перша десятка «хороших країн» світу виглядає наступним чином: Фінляндія, Ірландія, Швеція, Німеччина, Данія, Швейцарія, Норвегія, Франція, Іспанія й Канада. США посідають 40 сходинку, Грузія – на 39 місці. На одну позицію її випереджає Угорщина, а Польща – на 30 сходинці рейтингу. Внизу рейтингу за впливом на світ, за даними The Good Country Index, є Сурінам, Мавританія, Ємен, Лівія та Ірак (149-153 позиція відповідно) [11].

Отже, найкраща позиція у Фінляндії (яка за рік перемістилася з 4-го місця на 1-е, а попередній лідер – Нідерланди опустилися відразу на 12 сходинок), яка в категорії «процвітання і рівність» займає 2 місце, а найгірша позиція у категорії «миролюбність і безпека» (51). Фінляндія займає верхні рядки за показниками індексу цитування наукових статей, кількості патентів, свободи пересування і преси, кібербезпеки, вільної торгівлі, питань щодо біженців тощо [2].

А, наприклад, Швеція в рейтингу The Good Country Index 2019 посіла 4-те місце. За даними експертів, найвищу позицію Швеція посіла у напрямку охорони здоров'я і благополуччя (2-ге місце). Сильні позиції в країні й у таких напрямках, як розвиток культури (5-те), ступінь участі у вирішенні міжнародних питань (7-ме) та захист екології (7-ме місце). Швеція ще має зміцнити позиції у напрямках науки і високих технологій (16-те місце), внеску у глобальне процвітання і рівність (27-ме) та миролюбності і безпеки (55-те місце в рейтингу) [1].

Отже, враховуючи зазначені результати, можна зробити які країни в більшій мірі сприяють загальному благу людства, а які більше шкодять

цивілізації. Адже «хороша країна» – це та, яка, дбаючи про свій народ, не шкодить, а радше допомагає іншим, а індекс розроблений для того, щоб зрозуміти, що представляє з себе державна політика захисту національних інтересів – виключно для служіння інтересам своєї нації, своїх політиків і громадян, чи заради розвитку всієї планети. Ми вважаємо, що заради розвитку всієї цивілізації, в тому числі забезпечуючи власні національні інтереси (до речі, Україна знаходиться в середині цього рейтингу, займаючи 75 місце).

На наш погляд, ще одним міжнародним рейтингом, який свідчить про внесок тієї чи іншої країни в сталий глобальний розвиток є рейтинг компанії Henley & Partners, а саме рейтинг найпотужніших паспортів світу. Так званий індекс Хенлі використовує дані Міжнародної асоціації повітряного транспорту, класифікуючи країни у залежності від можливості їх громадян відвідувати інші держави без в'їзної візи або ж з отриманням її після прибуття. У рейтингу беруть участь 199 країн світу. Перелік оновлюється в режимі реального часу протягом усього року – у відповідь на зміни у візовій політиці держав [7].

Згідно з даними Henley & Partners станом на жовтень 2019 р., перші позиції в рейтингу утримують Японія та Сінгапур: паспорти цих країн надають вільний доступ своїм громадянам у 190 країн світу. Третє місце розділили Південна Корея, Німеччина та Фінляндія: їх громадяни без отримання візи можуть відвідати 188 країн. Данія, Італія та Люксембург – на шостому місці: їх паспорти забезпечують безвізову доступність 187 країн. Український паспорт посідає 43 місце: його власники можуть в'їжджати без віз у 126 країн світу.

У самому низу рейтингу знову значиться Афганістан: його громадянам потрібна попередня віза для відвідин усіх країн, за винятком 25 пунктів призначення (табл. 2.5).

Наведений аналіз свідчить, що провідні позиції зазначених рейтингів займають скандинавські країни, тому розглянемо досвід формування та

реалізації державної політики захисту національних інтересів у Швеції, частка якої у сукупному ВВП семи країн скандинавсько-балтійського регіону (Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва) складає 35%, а в обсязі ПІІ (прямих іноземних інвестицій) в економіку цих країн – близько 50%.

Таблиця 2.5

Індекс паспортів світу Henley & Partners, станом на жовтень 2019 р. [7]

«Найсильніші» паспорти щодо безвізового доступу до країн світу	«Найслабші» паспорти щодо безвізового доступу до країн світу
1. Японія, Сінгапур (190 країн)	188. Ліван, Північна Корея (39 країн)
3. Фінляндія, Німеччина, Південна Корея (188)	190. Непал (38)
6. Данія, Італія, Люксембург (187)	191. Лівія, Палестина, Судан (37)
9. Франція, Іспанія, Швеція (186)	194. Ємен (33)
12. Австрія, Нідерланди, Португалія (185)	195. Сомалі, Пакистан (31)
15. Бельгія, Канада, Греція, Ірландія, Норвегія, Великобританія, США, Швейцарія (184)	197. Сирія (29)
23. Мальта, Чехія (183)	198. Ірак (27)
25. Нова Зеландія (182)	199. Афганістан (25)
26. Австралія, Литва, Словаччина (181)	
29. Угорщина, Ісландія, Латвія, Словенія (180)	

Джерело:

Якісний прорив щодо соціально-економічного розвитку Швеції був пов'язаний з кардинальним удосконаленням законодавства та створенням експортоорієнтованої економіки. Ефективна робота державних інститутів і розвинена освітня система підтримали подальший розвиток. Основний акцент було зроблено на лібералізації економіки, зниженні податків, приватизації державних підприємств, скороченні бюджетних витрат, частка яких зменшилась з 71% ВВП у 1993 р. до 51% ВВП – у 2007 р. Наразі рівень інфляції у Швеції є одним з найнижчих у світі, державний борг – незначний,

а банківська система – надзвичайно надійна. Встановлення обмежень державних витрат і створення профіцитних бюджетів заклали основи фінансової стабільності [1].

Високий рівень конкурентоспроможності шведської економіки підтверджується оцінкою Всесвітнього економічного форуму. В глобальному заліку скандинавська держава посідає 8-му позицію. Країна домоглася великих успіхів у таких галузях, як електроніка, біомедицина, хімічне виробництво, машинобудування тощо. Незмінна ставка на нові технології та високу якість зробила багато шведських компаній всесвітньовідомими. Серед них – Volvo, H&M, Saab, Ericsson, Electrolux, IKEA, Oriflame, Scania, TetraPak, Nordea, Swedbank та багато інших [1].

Впродовж останнього десятиліття частка ІТ-галузі, що стала місцем для самореалізації понад 6% працездатного населення, в економіці країни збільшилася до 16%. Швеція є однією з найкращих країн для розвитку стартапів, а частка «зеленої» енергетики у Швеції перевищує 50%. Також високих результатів досягли Фінляндія (41%), Латвія (39%), Данія (35,8%) та Австрія (32,6%) [1].

За даними міжнародної консалтингової компанії Reputation Institute, 2018 р. Швеція стала новим лідером з репутації серед країн. Зміцнення позицій Швеції у рейтингу пов'язане з надзвичайно високими оцінками країни за всіма ключовими показниками, що формують репутацію країни: в неї привабливе навколишнє середовище, ефективне управління та розвинена економіка. У респондентів з різних країн сформований її образ як прогресивної держави, що завжди використовує етичні способи управління. Позитивну роль також відіграли високі соціальні стандарти, відкритість для іноземців та гендерна рівність. Швеції вдалося домогтися високих результатів в таких категоріях, як дружелюбність місцевих жителів, безпека, краса країни, привабливість її та існуючого стилю життя, етична поведінка, а також участь у вирішенні міжнародних проблем. Важливу роль у створенні позитивної репутації країни зіграла її системна комунікація із зовнішнім

світом. Держави, які постійно ретранслюють через мас-медіа унікальну інформацію про себе, можуть розраховувати на велику зацікавленість та лояльність з боку своїх громадян і жителів інших країн.

Гідне відображення у глобальних рейтингах знайшла й одна з головних відмітних рис Швеції – соціальна рівність. На думку організаторів двох провідних досліджень – 2019 Social Progress Index та агентства Oxfam, скандинавська держава міцно зайняла позиції у Топ-10 лідерів за цим показником. Поряд зі своїми сусідами – Норвегією та Ісландією – Швеція увійшла у першу трійку найпрогресивніших країн за гендерним паритетом (Global Gender Gap Report 2018).

Четвертої позиції досягла Швеція й у рейтингу найкращих країн для ведення бізнесу (Best Countries for Business). Примітно, що деякі країни, які займають провідні позиції на глобальному ринку, не були оцінені як найкращі місця для ведення бізнесу. Серед них США, які демонстрували зниження позицій у рейтингу протягом десяти років.

Не такі міцні позиції Швеції в іншому відомому дослідженні, що визначає простоту ведення бізнесу, – Doing Business 2019, що проводиться Світовим банком. На думку цієї організації, найменші проблеми підприємці мають у Новій Зеландії, Сінгапурі, Данії, Гонконзі та Кореї. Швеція посідає 12-те місце [1].

Не зважаючи на те, що у Швеції (як і у будь-якій країні світу) є чимало проблем (велика кількість іммігрантів, зростаюче безробіття, старіння населення), однак ключовим завданням держави та суспільства лишається зміцнення репутації шляхом системної роботи над стратегією подальшого розвитку з використанням факторів, що формують її позитивний образ у світі, що, на наш погляд, допомагає цій країні реалізовувати ефективну державну політику захисту національних інтересів, в тому числі і на міжнародному рівні.

Справжнім викликом щодо захисту національних інтересів не тільки окремо взятій країні, а й усій світовій спільноті стала пандемія коронавірусу.

Серйозність зазначеної кризи, спричиненої COVID-19, викликала суттєві та узгоджені заходи з боку країн світу щодо захисту своїх національних інтересів, а саме:

США: підтримка економіки в розмірі 2,2 трлн. дол., велика частина яких призначена для звільнених найманих працівників і власників малого бізнесу, а також для лікарень, органів державної влади та місцевого самоврядування; середній клас і малозабезпечені американці отримують чеки на 1200 дол.; малий бізнес отримав доступ до надзвичайних грантів та кредитів; додаткові виплати передбачені для безробітних; близько 25% всієї суми призначені для підтримки великих корпорацій, а також підтримку транспортних організацій і компаній; вільний доступ до медичних послуг для незахищених груп населення; поставки масок, халатів і тестів на коронавірус [9];

Китай: методи придушення спалаху пандемії в Китаї полягали в агресивному карантині, жорсткому забезпеченні ізоляції та інвазивному спостереженні за допомогою передових інструментів – «великих баз даних» і штучного інтелекту; допомога країнам світу: поставки масок, халатів і тестів на коронавірус [13].

Німеччина: додаткові видатки бюджету в розмірі 156 млрд. євро (4,9% ВВП), включаючи підтримку доходів працівників та малих і середніх підприємств. Стабілізаційний фонд банку KfW значно розширив державні гарантії для позик підприємствам – до 825 млрд. євро або 25% ВВП; спрямування 5% ВВП на підтримку додаткових витрат на охорону здоров'я, підтримку доходу для безробітних або людей із обмеженим робочим часом; відтермінування податків; допомога на сплату оренди та комунальних платежів; гарантії державного сектора на продовження кредитування.

Франція: фіскальний пакет у розмірі 45 мільярдів євро (близько 2% ВВП) на покриття витрат охорони здоров'я, відтермінування податків, підтримку доходів працівників та мікропідприємств, відтермінування орендної плати та комунальних платежів для малих та середніх підприємств;

Італія: екстрений пакет на суму 25 млрд. євро (1,4% ВВП), включаючи видатки на систему охорони здоров'я, підтримку доходів звільнених працівників та самозайнятих, відтермінування податків. Крім цього, монетарні заходи для розблокування близько 350 млрд. євро (20% ВВП) ліквідності для підприємств та домогосподарств;

Іспанія: додатковий бюджет у розмірі 13,9 млрд. євро (1% ВВП) на підтримку видатків системи охорони здоров'я, допомогу з безробіття, збільшення лікарняних виплат інфікованим коронавірусом, допомогу в оренді малозабезпеченим та відтермінування податків для малого та середнього бізнесу;

Бельгія: фінансовий пакет у розмірі 8-10 млрд. євро (близько 2% ВВП) із заходами щодо збільшення витрат на охорону здоров'я, підтримкою доходів тимчасово безробітних та самозайнятих. Окремо передбачено 50 млрд. євро (близько 10% ВВП) гарантій на нові банківські позики компаніям та самозайнятим [3].

Втім, існує усвідомлення того, що одних лише національних заходів буде недостатньо, тому прийнято відповідні заходи на загальноєвропейському рівні.

Так, лідери 27 країн – членів Євросоюзу затвердили екстрену програму допомоги європейській економіці обсягом в 540 млрд євро, яка включає три основних пакети. По-перше, Єврокомісія вже створила програму SURE обсягом 100 млрд євро для виплат цільових компенсацій роботодавцям, щоб їх утримати від звільнення співробітників. По-друге, Європейський інвестиційний банк оголосив про виділення програми пільгового кредитування на 200 млрд євро для підтримки малих і середніх підприємств. По-третє, ще 240 млрд євро залучено у вигляді позикових коштів країни єврозони через Європейський стабілізаційний механізм: ці гроші можуть використовуватися, як структурна допомога найбільш постраждалим державам (Італія та Іспанія), щоб утримати їх від дефолту [6].

Зазначена програма – це механізм короткострокової допомоги, яка має

забезпечити початковий імпульс для перезапуску економіки Євросоюзу. Для повноцінного відновлення саміт ЄС заявив про необхідність створення додаткового довгострокового інструменту підтримки економіки. Його обсяг становитиме від 1,6 трлн до 2 трлн євро, термін дії - мінімум 7 років, гроші в цей фонд будуть частково залучатися і перерозподілятися через бюджет Євросоюзу, для чого державам належить підвищувати свої внески в загальний бюджет співтовариства з 1,2% до 2% ВВП [6].

Окрім того, Європейський центральний банк вжив важливих заходів, розширивши чинну програму викупу активів (Asset Purchase Programme, APP) на 120 млрд. євро до кінця 2020 р. та виділить іще 750 млрд. євро на купівлю цінних паперів державного і приватного секторів за новою Програмою закупівель у зв'язку з пандемією (Pandemic Emergency Purchase Programme, PEPP).

Європейський Союз залучає близько 37 млрд. євро (0,3% ВВП) бюджетних ресурсів, включаючи інвестиційну ініціативу Corona Response та Фонд солідарності ЄС на підтримку заходів охорони здоров'я, малого та середнього підприємництва та регіонів, які найбільше постраждали від пандемії [4].

Європейська комісія скасувала певні фіскальні правила ЄС, що обмежують дефіцит бюджету країн-членів вище рівня 3% ВВП: тепер держави-члени можуть спрямовувати свої видатки на підтримку охорони здоров'я та вразливих секторів економіки (туризм та сфера послуг), і таке збільшення витрат на охорону здоров'я не розглядатиметься Європейською комісією як перевищення бюджетного дефіциту.

В цілому, Європейська комісія і Європейська рада підготували спільну «дорожню карту» виходу країн ЄС з кризи Covid-19 і повернення європейських суспільств і економік до нормального функціонування і до стійкого зростання. «Дорожня карта» визначає три принципи: 1) дії країн ЄС щодо виходу з кризи повинні бути засновані на науковому підході та зосереджені на охороні здоров'я; 2) вони повинні бути скоординовані між

державами-членами ЄС; 3) необхідні повага і солідарність між державами-членами. У «дорожній карті» ЄС також містяться загальні вимоги до діагностики і тестування населення, розробки і застосування вакцин і ліків, зокрема антимонопольні заходи, рекомендації щодо способів виходу з режиму соціальної ізоляції та карантину, відкриття кордонів, відновлення економічної діяльності [4].

Загалом, на відміну від глобально економічної кризи 2008-2009 рр., нинішня криза не спричинена самою економікою, а є наслідком боротьби з коронавірусом. Тому Світова організація торгівлі (СОТ) передбачає у 2020 р. скорочення світової торгівлі на 13-32%. Такі цифри відображають оптимістичний та песимістичний прогнози. Широкий діапазон прогнозів зниження в СОТ пояснюють безпрецедентністю епідеміологічної кризи, а також невизначеністю щодо її економічних наслідків і йдеться про найглибшу економічну рецесію нашого часу. При цьому швидке відновлення світової торгівлі буде можливим тільки у найкращому випадку і досягти цього можна тільки якщо країни світу будуть кооперуватись та співпрацювати, а не діятимуть поодиночці [10].

Поточна ситуація в світі ускладнюється ще й тим, що більшість економік, що розвиваються, не може собі дозволити такі ж масштабні стимулюючі пакети, як лідируючі розвинені економіки. Такі країни (до яких можна віднести й Україну) мають значний тягар зовнішніх боргів, зовнішньоторговельний дефіцит, хронічний дефіцит бюджетних коштів, а також необхідність потужних вливань коштів в національні системи охорони здоров'я, які й до пандемії страждали від недофінансування, а в сучасних умовах перебувають у глибокому занепаді. Тому впоратися з труднощами карантинного режиму країнам, що розвиваються допоможе тільки зовнішня допомога, як розвинутих країн, так і міжнародних організацій.

Так, глави кількох міжнародних організацій: Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Світової організації торгівлі (СОТ), Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) попередили, що ситуація

навколо коронавірусу Covid-19 загрожує перебоями з постачаннями продовольства у світі, якщо уряди різних країн не зможуть зробити правильно реагувати на ці виклики. Так, невпевненість щодо доступності продовольства може спричинити обмеження на експорт, що створить брак продовольчих товарів на глобальних ринках. Тому у розпал закриття кордонів через Covid-19 має бути докладено всіх зусиль, щоб гарантувати вільні товарні потоки, особливо для того, щоб уникнути продовольчого дефіциту [8].

На нашу думку, на тлі вказаних проблем міжнародне співробітництво країн світу та міжнародних організацій набуває особливого значення. Більше того, що стосується продовольчого забезпечення, саме Україна може бути одним з ключових гравцем у питаннях вирішення продовольчих проблем у сучасному світі.

В цілому, слід зазначити, що іноземний досвід формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів свідчить про наявність спільних складових, необхідних для забезпечення її результативності та ефективності.

Так, забезпечення результативності та ефективності державної політики захисту національних інтересів тієї чи іншої країни вимагає наявності відповідних чинників, таких як:

- внутрішньо- та зовнішньополітична стабільність;
- військова міць;
- наявність та охорона запасів природних ресурсів;
- високотехнологічна промисловість і експортоорієнтована економіка;
- стабільна фінансова система (країна повинна мати сталі макроекономічні показники, надійну банківську систему, відсутність (помірна кількість) проблемних кредитів: ці та інші фактори зміцнюють довіру внутрішніх та зовнішніх інвесторів тощо);
- комфортні умови для розвитку бізнесу (дерегуляція бізнесу,

розмір соціальних виплат, зниження (скасування) податків тощо);

- соціальна орієнтованість (високі соціальні стандарти, громадянські свободи, відчуття безпеки, низький рівень бідності, тривалість життя тощо);
- система освіти, націлена на розвиток людського потенціалу, взаємодію людей та психологію розвитку (якісна дошкільна, початкова, середня та вища освіта, передові методики навчання, які сприяють підготовці кваліфікованих фахівців для нової індустріальної ери тощо);
- розвинута система охорони здоров'я (пільгове медичне обслуговування, медичне страхування тощо);
- розвиток особистості та суспільства (емоційний, моральний, духовний, інтелектуальний тощо).

Зрозуміло, що наведений перелік факторів не є вичерпним та не означає, що тільки наявність всіх перелічених складових є необхідною передумовою побудови розвинутої країни з високим рівнем захисту національних інтересів. Однак, проведені дослідження свідчать, що більшість з наведених факторів притаманні провідним країнам, а також сприяли в свій час невеликим, релігійним, бідним, а, інколи, і почасти тоталітарним країнам перетворитися на багаті демократії з вільним суспільством, стабільною економікою та високими рівнем соціальної безпеки.

Отже, узагальнення наведеного закордонного досвіду свідчить, до національних інтересів в різних країнах можна віднести сукупність збалансованих інтересів людини (громадянина), суспільства, держави в різних сферах їх життєдіяльності, реалізація яких гарантує збереження національних цінностей, державний суверенітет, територіальну цілісність і прогресивний суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток, і які є вихідним пунктом політики національної безпеки та основою формування національних цілей і пріоритетів.

Розбіжність національних інтересів, які трансформуються в цілі

державної політики національної безпеки, є причиною як міжнародних, так і внутрішніх конфліктів в державі, які характеризуються внутрішньою нестабільністю. Внаслідок загострення різних протиріч утворюються як внутрішні, так і зовнішні загрози, джерелом яких можуть бути іноземні держави (групи держав), окремі соціальні групи, громадяни, процеси і події в різних сферах життєдіяльності особистості, суспільства і держави.

Таким чином, національні інтереси визначають цілі зовнішньої та внутрішньої політики будь-якої країни світу і спрямовані на політичну консолідацію громадян навколо спільних національних інтересів, заснованих на національних цінностях, на збереження національного миру, подолання існуючих розбіжностей і досягнення належного рівня життя, який задовольнив би потреби і прагнення громадян країни. При цьому відстоювання національних інтересів має об'єднувати, а не роз'єднувати націю, робити її сильнішою.

Отже, державна політика захисту національних інтересів в різних країнах світу є еволюційним і тривалим історичним процесом, який триває в складному переплетенні військово-політичних, соціально-економічних національно-психологічних та інших факторів, які в сукупності визначають зміст і характер національно-історичного досвіду тієї чи іншої країни. У такій якості національні інтереси є суспільно-історичним феноменом і не можуть існувати незалежно від свідомості їх носіїв. Вони мають найтісніший взаємозв'язок з ідентичністю конкретної країни. Тому національні інтереси сучасної України також мають свою специфіку, яка обумовлена економічними, політичними, соціальними, етнічними, культурними та геополітичними особливостями розвитку держави, які необхідно враховувати при імплементації та адаптації закордонного досвіду захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

У державній політиці захисту національних інтересів України, на наш погляд, повинен робитися акцент на свідомий культурно-цивілізаційний вибір України, який засвідчує її євроінтеграційні прагнення і орієнтованість

на європейські демократичні цінності. І, особливо за часів пандемії коронавірусу, важливою є солідарність та міжнародна співпраця між Україною та країнами світу, мета якої – посилити спільну здатність протистояти існуючим викликам та загрозам. Україна має вибудувати міжнародні відносини на принципах міжнародного права, забезпечення надійної та рівної безпеки держав, взаємної поваги народів, збереження різноманіття їх культур, традицій та інтересів. В той же час розвиток України у сучасних умовах відбувається на тлі нових загроз національним інтересам, які мають комплексний взаємопов'язаний характер. Враховуючи той факт, що у міжнародних відносинах не знижується роль фактору сили, роль державної політики захисту національних інтересів України на основі міжнародного співробітництва значно зростає.

Отже, Україні необхідно поглиблювати міжнародну співпрацю для створення робочих місць, збільшення обсягів інвестицій, належного урядування, та у подоланні спільних викликів, таких як пандемія коронавірусу, глобальна економічна криза, зміни клімату тощо. Тому державна політика захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин має ґрунтуватися на чинному досвіді співпраці між країнами світу, в тому числі шляхом визначення сфер, у яких Україні потрібно досягти кращого результату.

2.3. Проблеми та суперечності формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин

Згідно з Конституцією (стаття 1 розділу 1 «Загальні засади»), Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [6].

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що основоположними національними інтересами для України є забезпечення прав і свобод людини,

збереження суверенітету і державної єдності, побудова громадянського суспільства, розвиток демократії, вирішення соціально-економічних проблем, посилення позицій України та її авторитету на міжнародній арені.

Наша позиція полягає в тому, що національні інтереси являють собою гармонійний баланс інтересів особистості і держави у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Національні інтереси є конституційно-правовою категорією, тому що являють собою найбільш важливі інтереси держави, обумовлені потребами самозбереження і розвитку української державності, закріпленими в Конституції України.

Призначення національних інтересів полягає в збереженні національних цінностей і відображенні виникаючих загроз. Національними інтересами України, які потребують захисту на державному та міжнародному рівні на довгострокову перспективу є:

- зміцнення оборони країни, забезпечення непорушності конституційного ладу, суверенітету, незалежності, державної та територіальної цілісності України;
- зміцнення національної злагоди, політичної і соціальної стабільності, розвиток демократичних інститутів, удосконалення механізмів взаємодії держави і громадянського суспільства;
- підвищення рівня та якості життя, зміцнення здоров'я населення, забезпечення стабільного демографічного розвитку країни;
- збереження і розвиток культури та традиційних духовно-моральних цінностей;
- підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки;
- закріплення за Україною статусу однієї з провідних світових держав, діяльність якої спрямована на підтримку стратегічної стабільності і взаємовигідних партнерських відносин в сучасному світі.

Отже забезпечення національних інтересів України має здійснюватися за допомогою реалізації таких найважливіших напрямків (стратегічних

національних пріоритетів): оборона країни; державна і суспільна безпека; підвищення якості життя громадян; економічне зростання; наука, технології та освіту; охорона здоров'я; культура; екологія живих систем і раціональне природокористування; стратегічна стабільність і рівноправне стратегічне партнерство.

Разом з тим, в сучасних умовах залишається багато невирішених проблем та суперечностей формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

Так, початок та швидке поширення пандемії коронавірусу COVID-19 на початку 2020 р. стало глобальним викликом, що поставило під питання базові принципи функціонування сучасного світу, наприклад, такі як свобода пересування людей, як у міжнародному вимірі, так і в окремо взятій країні та песимістичні прогнози щодо майбутнього ЄС через поглиблення наявних ліній поділу на європейському континенті. Вже перші кроки протидії епідемії показали брак солідарності між країнами світу: закриття кордонів, заборона експорту медичного обладнання та продовольства всупереч підписаним домовленостям; намагання імпорту необхідного з зовнішніх ринків навіть в порушення існуючих норм та правил.

Усе це у поєднанні з економічною рецесією та хаотизацією публічних дискурсів щодо майбутнього світового устрою створює низку нових викликів для України, яким на державному рівні та у плідній міжнародній співпраці необхідно ефективно протистояти. Особливо важливо адекватно відреагувати на існуючі міжнародні виклики для України в контексті євроінтеграційних прагнень країни.

Адже для України одним із негативних наслідків глобальної пандемії може стати уповільнення співпраці з ЄС та окремими державами-членами співтовариства, тому українська дипломатія має вжити відповідних заходів для збереження наявних напрацювань та стимулювання позитивної динаміки такої співпраці за останній період.

Зокрема, потребує відповідного реагування з боку України проблема протистояння інформаційно-політичній кампанії РФ щодо необхідності в умовах глобальної кризи скасування проти неї міжнародних санкцій, пов'язаних з війною на Донбасі та анексією Криму.

Україна веде недостатньо активний діалог щодо цього питання з Німеччиною, Францією, Італією та іншими країнами для утримання санкційної солідарності на рівні ЄС, а в Організації об'єднаних націй – для утримання санкційної солідарності на загальносвітовому рівні у питанні неприпустимості перегляду санкцій щодо Росії, ба більше – доцільно їх тільки посилювати.

Також значним викликом для України не тільки в сучасних умовах, а й на протязі останніх років є протидія російським фейковим новинам. Для цього, наприклад, варто посилити координацію з East StratCom Task Force – інституцією ЄС, яка займається моніторингом дезінформації, а також доцільно створити Центр протидії гібридним загрозам [1] (і, на наш погляд, це потрібно було зробити не зараз, а ще у 2014 р. – навіть раніше).

Іншою проблемною ситуацією, яка потребує вирішення на міждержавному рівні – напрацювання Україною власних пропозиції щодо напрямів посилення співпраці у подоланні наслідків пандемії в регіоні «Східного партнерства» та взяття на себе ролі регіонального лідера у просуванні міждержавних ініціатив співпраці у разі надзвичайних ситуацій природного, санітарного чи техногенного характеру не тільки в сучасних умовах, а й у довгостроковій перспективі.

На жаль, Європейським Союзом в контексті асоціації з Україною, в тому числі в рамках програми «Східне партнерство» не анонсується, що Україна, у майбутньому може стати членом ЄС.

Так, чинні умови «Східного партнерства» не передбачають майбутнього членства в ЄС для країн-учасниць, а це Україна, Грузія, Молдова, Білорусь, Вірменія і Азербайджан, хоча, наприклад, Україна не раз виступала за надання такої перспективи.

Тому, на наш погляд, Угода про асоціацію та політика «Східного партнерства» має полегшити процес поступової інтеграції України з ЄС та передбачати можливість її членства у співтоваристві.

А розпочати потрібно зі створення спільного для Євросоюзу і країн «Східного партнерства» економічного простору, поступову інтеграцію цих країн в енергетичний союз, транспортну спільноту і цифровий єдиний ринок ЄС тощо.

Окрім того, слід зазначити, що Україна, як і інші країни в рамках «Східного партнерства» має суверенне право вільно обирати свій рівень співпраці чи інтеграції з ЄС та відкинути будь-який зовнішній тиск щодо такого вибору [3].

Незважаючи на це, по відношенню до кількох країн «Східного партнерства», в тому числі України, спостерігається незаконне застосування сили, вторгнення, дестабілізація, анексія, відокремлення кордонами, окупація територій з боку Росії та її відмова виконувати рішення міжнародних трибуналів і судів.

Тому Європейський Союз на найвищому рівні має не тільки рішуче засуджувати постійні порушення Росією засадничих принципів і норм міжнародного права в регіоні «Східного партнерства», а й вводити нові санкції та посилювати вже накладені, до повного припинення дестабілізації в регіоні з боку РФ (і над цим має активно і спільно працювати дипломатія країн-членів партнерства).

Що ж стосується безпосередньо України, необхідним вже зараз є розширення міжнародної миротворчої місії вздовж українсько-російського кордону під проводом ЄС, що сприяло б розмінуванню та підготовці тимчасово окупованих територій ОРДЛО до повернення під контроль України.

А в ООН Україна має виступати проти будь-яких спроб створити лазівки в правилах процедури для протягування в ООН в особливі періоди маніпулятивних рішень (досить політичних рудиментів на кшталт права вето,

отриманих в спадок після закінчення Другої світової війни) [4].

Окрім того, поступальний розвиток України в сучасних умовах не може зводитися виключно до завдань боротьби з пандемією, незважаючи на всю її серйозність. Тому доцільно вже зараз впроваджувати давно очікувані зміни та реформи в суспільне життя, залучаючи для цього необхідні зовнішні джерела та ресурси та кращі іноземні практики.

Тому по лінії ООН в найближчій перспективі Україна має працювати не тільки над реалізацією плану гуманітарного реагування в боротьбі проти COVID-19, а й залучати потенціал ООН до проведення внутрішніх реформ в соціально-економічній сфері та побудові демократичного суспільства.

Отже, якщо центром регулювання міжнародних відносин і координації світової політики в XXI столітті і надалі залишатиметься ООН, вона потребує реформування з метою неухильного дотримання всіма країнами світу цілей і принципів, зафіксованих в Статуті цієї організації.

Тому для досягнення цих цілей необхідним є:

- раціональне реформування ООН з метою її планомірної адаптації до мінливих політичних і економічних реалій в сучасному світі;
- подальше підвищення ефективності діяльності Ради Безпеки ООН, що несе головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки, надання цьому органу в процесі реформування більшого представництва при забезпеченні належної оперативності в його роботі.
- зміцнення правових основ міжнародної безпеки: загальновизнані норми і принципи міжнародного права повинні визначати правила гри в світових справах: в іншому випадку це може призвести до міжнародного хаосу та практичної неможливості зберегти міжнародний правопорядок.

На відміну від ООН, на наш погляд, більш дієвим інструментом захисту національних інтересів України в сучасних умовах має стати НАТО – міжнародна міждержавна організація, військово-політичний союз 30 держав Північної Америки і Європи, які прагнуть досягти мети Північноатлантичного договору у забезпеченні свободи і безпеки країн-

членів з використанням політичних і військових засобів і дотримується спільних для Альянсу цінностей демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та мирного розв'язання суперечок.

На наш погляд, Україна, в рамках комісії Україна-НАТО, ще недостатньо активно веде перемовини з питання приєднання до програми розширених можливостей.

Тим більше що, за словами Міністра оборони України А. Загороднюка, військовим критеріям, необхідним для приєднання до вказаної програми, Україна вже відповідає, а в НАТО задоволені ходом українських реформ [8].

У зв'язку з цим слід зазначити, що статус партнера НАТО з розширеними можливостями має на увазі більш глибоке і індивідуальну взаємодію з силами альянсу, а саме:

- регулярні політичні консультації з питань безпеки, включаючи рівень міністрів;
- розширений доступ до програм взаємодії та навчань;
- обмін інформацією та отриманим досвідом;
- тісніша взаємодія під час криз та підготовки операцій.

Статус свідчить, що країна яка його отримала вносить значний вклад в місії НАТО. На даний момент статусом партнера НАТО з розширеними можливостями мають п'ять країн: Австралія, Фінляндія, Йорданія, Швеція і Грузія.

Так, наприклад, Йорданія важлива для НАТО, як партнер по боротьбі з тероризмом на Близькому Сході; Швеція і Фінляндія спільно з НАТО протистоять загрозам з боку Росії на Балтійському морі; Австралія надає для спільних з альянсом операцій значну кількість військ, що бере участь в боротьбі з сомалійськими піратами та обмінюється розвідувальною інформацією про становище в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, включаючи Китай (до речі, якби в Україні вже був такий статус, обмін розвідувальною інформацією про збитий в Ірані український лайнер був би більш швидким і ефективним) [8].

На нашу думку, в питанні отримання зазначеного статусу необхідно максимально використовувати досвід саме Грузії (яка вже його має). Тим більше, що Україна і Грузія спільно з НАТО могли б ефективно протистояти загрозам з боку Росії та відстоювати свої національні інтереси на Чорному морі (так само, як Швеція та Фінляндія – на Балтійському морі).

При цьому проблемою, яка потребує нагального вирішення в контексті північноатлантичної інтеграції України залишається питання досягнення взаємосумісності зі збройними силами країн-членів НАТО. Тому Україна має бути зосереджена на зазначених практичних аспектах інтеграції до альянсу, а одним з пріоритетів залишається проведення оборонної реформи та модернізація збройних сил держави.

В цілому, що стосується конкретних цілей міжнародного співробітництва у сфері захисту національних інтересів, то для України це: захист суверенітету і територіальної цілісності; захист прав і законних інтересів українських громадян за кордоном; зміцнення відносин зі стратегічними партнерами; участь в діяльності міжнародних організацій, що займаються проблемами забезпечення безпеки; розвиток двосторонніх і багатосторонніх відносин з метою виконання завдань забезпечення безпеки; сприяння врегулюванню міжнародних конфліктів, включаючи участь у миротворчій діяльності.

Важливою складовою державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин є забезпечення економічної безпеки держави. На жаль, в цій сфері є також багато проблем та суперечностей, які потребують вирішення.

Так, аналіз зовнішньоторгівельного балансу України свідчить, що в останні роки що відбувається перехід України від статусу експортера металургійної та хімічної продукції до статусу експортера аграрно-мінеральної сировини і металургійних напівфабрикатів. Обидва, ні перший, ані другий статус не є престижними, Україна просто змінює спеціалізацію, залишаючись експортером сировини. Поки що відкритість української

економіки не призводить до позитивних змін в її структурі, що чітко простежується з аналізу експорту та імпорту. Тому доцільним є диверсифікація структури експорту та збільшення питомої ваги високотехнологічного експорту. Необхідні удосконалення податкової політики, зниження рівня втручання держави в економіку та регулювання експорту, реалізація активної політики експортної експансії на міжнародні ринки шляхом заохочення експортерів і залучення інвестицій.

Найважливішу роль в цьому процесі відіграють іноземні інвестори, які можуть долучити українські компанії до глобальних ланцюгів доданої вартості з метою обслуговування зовнішніх ринків і наповнення внутрішнього, на якому переважає імпорт. А для того, щоб українські підприємства могли стати проміжними і кінцевими (а не тільки первинними) ланками глобальних ланцюгів доданої вартості, необхідні політична стабільність, верховенство права, створення якісної логістичної інфраструктури та ефективне тарифно-митне регулювання. На державному рівні необхідно стимулювати збільшення обсягів високотехнологічного експорту і зниження імпорту продукції, яку можна виробляти всередині країни (реалізація концепції імпортозаміщення).

Слід зазначити, що негативне експортно-імпортне сальдо зовнішньоторгівельного балансу спостерігається в Україні вже 13 років поспіль і 2019 р. не став переломним: більш того «розрив» перевищив психологічну позначку в 10 млрд доларів. А це свідчить про те, що до вирішення даної проблеми комплексно не підходив жоден український уряд. Ситуацію поки утримують перекази українських заробітчан, які тільки офіційно перераховують понад 11 млрд доларів щорічно, і які, по суті, є основним інвестором України. З такою структурою економіки, де 40% припадає на АПК, близько 25% - продукт первинної переробки природних копалин, 15% – промислове виробництво і лише 15% займають високомаржинальні продукти і послуги, неможливо говорити про позитивні перспективи розвитку економіки. Для прикладу, провідна економіка США,

частка якої становить майже 25% світової економіки, має таку структуру - 1,5% – АПК, 25% – промислове виробництво і 70% – послуги [9].

Тобто, структура успішних країн – це виробництво послуг, а не експорт сировини, і навіть не промислове виробництво (якщо воно не є високотехнологічним). І виправляти таке становище належить шляхом нарощування експорту товарів і розширення ринків збуту.

Однак українська індустрія залишається досить відсталою, а українська продукція не завжди конкурентна, особливо на ринках розвинених країн. Тому Україні також потрібно розвивати виробництво товарів, які є конкурентними на ринках СНД і можуть бути затребувані на швидкозростаючих ринках Південно-Східної Азії, Північної Африки і на Близькому Сході, де значно збільшується споживчий попит.

Однак і тут є проблеми, пов'язані з Росією, яка стала країною-агресором по відношенню до України і блокує транзити товарів в інші країни. Наприклад, не пропускає українську продукцію в країни Середньої Азії, і це вимагає не тільки економічних, а й відповідних політичних рішень, в тому числі і на міжнародному рівні.

Тому в Україні необхідні глибокі структурні зміни в усіх сферах, необхідна повноцінна і агресивна стратегія розвитку держави, яка, на жаль, відсутня. Основне завдання на перспективу – максимальна переробка сировини і випуск кінцевого конкурентного продукту з активним його просуванням на зовнішні ринки. Потрібен масштабний стратегічний план у всіх галузях і сферах суспільного виробництва, що дозволить Україні зайняти своє місце в світовій економіці, але для цього необхідно використати існуючі можливості, в тому числі через міжнародне співробітництво та співпрацю з різними країнами.

Отже сучасні реалії свідчать про те, що тут ситуація у сфері захисту національних інтересів України в економічній сфері залишається також досить складною. Майже тридцять років бурхливих перетворень так і не врятували нашу країну від сировинної залежності і на цьому тлі шлях

вирішення цих проблем – це модернізація України на основі інноваційного розвитку.

Звичайно ж, для цього необхідно створити стимули і умови для просування цілого ряду напрямків, і в їх числі названі такі, як:

- формування національної інноваційної системи. Вона повинна базуватися на всій сукупності державних і приватних інститутів, що підтримують інновації;

- розвиток базових секторів економіки, використання транспортно-транзитних та сільськогосподарських можливостей України;

- розвиток нових секторів глобальної конкурентоспроможності, перш за все у високотехнологічних галузях, які є лідерами в «економіці знань» - це авіакосмічна галузь, суднобудування, в сфері енергетики, розвиток інформаційних та інших новітніх технологій.

Як вже відзначалося, національний інтерес складається з двох компонентів: інтересів держави та інтересів громадян, причому ці інтереси нерозривно пов'язані і доповнюють один одного, особливо, що стосується прозорості проведення виборів, у відповідності з чинним законодавством.

Так, незважаючи на те, що позачергові вибори до Верховної Ради України у 2019 р. загалом відбулися конкурентно і прозоро, однак спостерігачами ОБСЄ та Парламентської асамблеї НАТО були зафіксовані певні проблеми, зокрема, із прозорістю фінансування: відзначалися факти, коли за допомогою фінансування були спроби вплинути на українців; фінансування виборчої кампанії відзначалося надмірним впливом олігархів і відзначалося використання адміністративному ресурсу.

Окрім того, спостерігачі ОБСЄ та Парламентської асамблеї НАТО звернули увагу на непрозоре фінансування передвиборчих кампаній, порушення в мажоритарних округах, несвоєчасне реагування правоохоронців на порушення та проблеми з неупередженістю засобів масової інформації під час виборчої кампанії. Окрім того, в ОБСЄ рекомендували українському уряду зробити більш прозорою та звітною процедуру фінансування партій,

чого не було забезпечено на зазначених виборах [7].

Важливим завданням міжнародного співробітництва нашої країни є захист прав і законних інтересів українських громадян за кордоном.

Правове становище українських громадян за кордоном визначається як українським законодавством, так і численними актами законодавства країни перебування (конституціями, законами про права іноземців та ін.).

Слід сказати і про те, що в сфері дотримання та захисту прав людини склалася та діє система міжнародних угод і механізмів контролю за їх використанням.

Найважливішим із них є: 1. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.; 2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 1966 р.; 3. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р. тощо.

На жаль, на сучасному етапі традиційні військово-політичні союзи не можуть забезпечити протидію всьому спектру сучасних викликів і загроз, які є транскордонними за своїм характером. На зміну блоковим підходам до вирішення міжнародних проблем повинна приходити мережева дипломатія, яка спирається на гнучкі форми участі в багатосторонніх структурах з метою ефективного пошуку рішень загальних завдань.

Також на передній план висуваються, поряд з військовою міццю, такі важливі фактори впливу держав на міжнародну політику, як економічні, правові, науково-технічні, екологічні, демографічні та інформаційні. Дедалі більшої ваги набувають питання забезпечення стійкого розвитку, духовного і інтелектуального розвитку населення, зростання його добробуту, підвищення рівня інвестицій в людину.

Глобальна конкуренція набуває цивілізаційного виміру і полягає у суперництві різних ціннісних орієнтирів і моделей розвитку в рамках універсальних принципів демократії і ринкової економіки. Все голосніше заявляє про себе культурно-цивілізаційне різноманіття сучасного світу.

Зворотнім боком процесів глобалізації стає тенденція підвищення

значення чинника цивілізаційної ідентичності, що виводить в розряд першочергових пріоритетів світової політики завдання запобігання міжцивілізаційних розходжень, нарощування зусиль в інтересах формування партнерства культур, релігій і цивілізацій, покликаного забезпечити гармонійний розвиток людства.

У цих умовах спроби нав'язування іншим власної шкали цінностей загрожують посиленням ксенофобії, нетерпимості та конфліктності в міжнародних справах, а в кінцевому підсумку – сповзанням до хаосу і некерованості в міжнародних відносинах.

Відзначимо також, що невід'ємною складовою сучасної міжнародної політики стає «м'яка сила» - комплексний інструментарій вирішення зовнішньополітичних завдань з опорою на можливості громадянського суспільства, інформаційно-комунікаційні, гуманітарні та інші альтернативні класичній дипломатії методи і технології.

Отже, сучасна система захисту національних інтересів України на основі міжнародного співробітництва охоплює не тільки військові та політичні, але також і інші аспекти - економічні, екологічні, гуманітарні, правові. Особливе значення надається розвитку і вдосконаленню демократії в міжнародних відносинах і безпосередньо в нашій державі.

Однак, у цій ситуації міжнародне співробітництво України з метою захисту власних національних інтересів поки що недостатньо ефективно спирається на: участь в діяльності міжнародних організацій, що займаються проблемами забезпечення безпеки; розвиток двосторонніх і багатосторонніх відносин з метою виконання завдань забезпечення безпеки; сприяння врегулюванню конфліктів, включаючи участь в миротворчій діяльності; подальший розвиток нормативно-правової основи міжнародного співробітництва.

В сучасних умовах Україна зацікавлена в стабільній системі міжнародних відносин, заснованій на принципах рівноправності, взаємної поваги та взаємовигідного співробітництва держав і яка спирається на

міжнародне право. На жаль, така система поки що не забезпечує надійну і рівну безпеку кожного члена світової спільноти в політичній, військовій, економічній, інформаційній, гуманітарній та інших галузях та потребує комплексного та системного удосконалення, в тому числі з використанням такого дієвого інструменту, як багатостороння дипломатія.

На наш погляд, в умовах нових викликів та ризиків, глобальна криза має стати й можливістю посилення солідарності та продуктивної взаємодії, з одного боку між Україною, а з іншого боку з ЄС, країнами східного партнерства та світовим співтовариством в цілому. І цією можливістю Україні потрібно скористатися для захисту власних національних інтересів.

Потрібно, щоб у сучасному стрімко змінному світі міжнародне партнерство та співпраця продовжувало давати позитивні результати, в тому числі у питаннях захисту національних інтересів України. Адже проблемних питань та суперечностей у досягненні бажаного рівня захисту національних інтересів нашої країни ще вистачає, а саме:

- українське суспільство поки що не є стійким до загроз його демократичному розвитку і не відповідає в повній мірі європейським цінностям, що потребує проведення вільних та справедливих виборів, а також прозорих та підзвітних органів влади, які орієнтовані на громадянина через підтримку вільних, плюралістичних та незалежних медіа, забезпечення прав людини, міжлюдських контактів, в тому числі за рахунок мобільності, міжнародних контактів та співробітництва у цій сфері;

- українська система влади в повній мірі не є підзвітною суспільству, не забезпечує верховенства права та безпеки громадян, що потребує належного урядування та становлення демократичних інституцій, забезпечення верховенства права, та проведення успішної державної політики у сфері боротьби проти корупції та забезпечення безпеки та національних інтересів;

- економіка України не є сталою, стійкою до загроз та не в повній мірі інтегрована до європейської та світової економічної системи, що потребує її

зміцнення, як визначального фактору задоволення очікувань громадян, скорочення соціальної нерівності, створення робочих місць та економічних можливостей через збільшення торгівлі, інвестицій, міцніших міжнародних зв'язків, зокрема транспортних, енергетичних та туристичних, а також залучивши освіту, науку та інновації на потреби приватного сектора;

– не відповідність країни критеріям екологічної та кліматичної стійкості, що вимагає від держави та громадянського суспільства посилення відповідальності за захист довкілля та вирішення екологічних проблем заради сучасного та прийдешніх поколінь, в тому числі шляхом ефективнішого використання ресурсів, для створення робочих місць у сферах «зеленої» економіки через заохочення використання місцевих та відновлюваних джерел енергії тощо.

Вирішення зазначених проблем та протиріч державної політики захисту національних інтересів України є вкрай важливим для сталого розвитку та консолідації демократії, є основою міцної держави і суспільства, а також необхідна передумова побудови потужної економіки через міжнародне співробітництво та партнерство.

З часу спалаху коронавірусу світова політика ускладнюється – особливо для країн, які ще не є міцно вбудованими в міжнародні організації безпеки. Для України геополітичне середовище у 2020 р. виглядає ще більш складним, ніж раніше. Адже перспективи України щодо досягнення двох основних зовнішньополітичних цілей – членства в НАТО та вступу до Європейського Союзу – стали більш проблематичними під час сучасної кризи.

Безумовно, Європейський Парламент неодноразово закликав до перспективи членства України – і ні Європейська Рада, ні Європейська Комісія цього прямо не виключали. Тим не менш, у надзвичайно далекосяжних Угодах про асоціацію, підписаними Україною немає жодних посилок на варіант членства в ЄС. Звісно, Україна ще не досягає стандартів управління, необхідних для вступу до ЄС. Однак, кілька країн Західних

Балкан мають офіційну перспективу членства, незважаючи на те, що вони мають подібні з Україною позиції у цій сфері. Тим не менш, це не є головною причиною: натомість відсутність довгострокової стратегії, відсутність політичної волі та надмірний страх перед Росією є критичними факторами, які заважають Європейській Раді та Європейській Комісії сформулювати чіткі умови щодо можливості українського приєднання до ЄС [5].

Слід зазначити, що зростаюча кількість внутрішніх проблем членів НАТО та ЄС, а також зростаюча напруженість у міжнародних організаціях є поганою новиною для України, яка прагне членства. Все це означає, що Україні необхідно переосмислити суть та реалізацію своїх коротко- та середньострокових зовнішньополітичних пріоритетів. Безумовно, Україна має продовжувати розглядати і працювати над досягненням завдань щодо членства в ЄС та НАТО, як своєї головної цілі. Але наша країна має розглянути можливість того, що, зважаючи на зростаючу геополітичну нестабільність, ці цілі можуть бути досягнуті лише в довгостроковій перспективі і повинна тривалий час готуватися в «сірій» зоні – зоні поза міжнародними організаціями безпеки, в якій Україна поки що позбавлена повної західної інтеграції.

Оскільки ЄС, НАТО та їхні країни-члени, зайняті внутрішніми викликами, Україні та її міжнародним партнерам потрібні нові способи підтримки безпеки, стійкості та зростання країни.

Найбільш очевидним тимчасовим рішенням для України є швидке зміцнення її двосторонніх зв'язків із країнами, які мають або можуть незабаром мати широкоукраїнські лідерські позиції. Для цього, наприклад, Україні доцільно намагатися модернізувати Хартію про стратегічне партнерство між Україною та США 2008 р., наголосивши в ній на повазі кордонів, суверенітету та цілісності України. І хоча США у Будапештському меморандумі вже надавали гарантії безпеки 1994 р. (підписаному у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї), країни могли б оновити статут 2008 р., і встановити чіткіші гарантії безпеки

США для України (до тих пір, поки вона не приєднається до НАТО), ніж ті, що містяться в Будапештському меморандумі, а також новий пакет заходів щодо співробітництва в галузі безпеки [5].

Таке оновлення статуту могло б стати де-факто чи де-юре новою угодою між Україною та США. В ідеалі цей пакт має містити положення, що наближаються до положень Договору про взаємну оборону 1953 р. між США та Південною Кореєю, або гарантії безпеки, подібні до тих, що США надали іншим близьким союзникам у всьому світі, які не є членами НАТО.

Іншою стратегією для України, як заявника НАТО, було б переконання США посилити підтримку Організації за демократію та економічний розвиток (ГУАМ), групу з чотирьох країн, заснованих у 1997 р., або навіть створити еквівалент Балтійської хартії, яку США створили в 1998 р. з Естонією, Латвією та Литвою, або Адріатичну хартію, яку США створили в 2003 р. з Албанією, Хорватією та Македонією. Хартія США-ГУАМ стала б ще одним способом модернізувати двосторонні хартії стратегічного партнерства США та України, забезпечивши, як мінімум, чотирьом колишнім республікам Радянського Союзу міжнародну безпеку.

Ще до пандемії внутрішні події в таких країнах, як Великобританія, США, Угорщина та Франція, створили невизначеність щодо ідентичності та майбутнього НАТО та ЄС. У цих умовах дві основні західні організації ставатимуть все більш закритими для нових заявників. Тому на довгі роки зусилля щодо інтеграції України до організацій безпеки та ліберального демократичного порядку повинні будуть досягти рухомої мети. Відповідно, Україна та її партнери мають потребувати творчості, рішучості та гнучкості у дослідженні нових шляхів міжнародного співробітництва. Вони можуть лежати, наприклад, у існуючих багатосторонніх форматах, таких як Ініціатива «Три моря», або в абсолютно нових регіональних структурах, які охоплюють усю Центральну Європу [5].

Таким чином, захист національних інтересів (інтересів особистості, суспільства і держави) – головні зовнішньополітичні зусилля України в

сучасних умовах мають бути зосереджені на досягненні таких основних цілей: забезпечення безпеки країни, збереження і зміцнення її суверенітету і територіальної цілісності, міцних і авторитетних позицій у світовому співтоваристві, які в найбільшій мірі відповідають інтересам України, як впливової країни у сучасному світі, і які необхідні для зростання її політичного, економічного, інтелектуального і духовного потенціалу; створення сприятливих зовнішніх умов для модернізації країни, переведення її економіки на інноваційний шлях розвитку, підвищення рівня життя населення, консолідації суспільства, зміцнення основ конституційного ладу, правової держави і демократичних інститутів, реалізації прав і свобод людини і, як наслідок, забезпечення конкурентоспроможності країни в сучасному світі.

Висновки до другого розділу

1. Згідно статті 3 Закону України «Про національну безпеку», фундаментальними національними інтересами України є: 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

2. Державну політику захисту національних інтересів України в сучасних умовах можна охарактеризувати, як недостатньо ефективну та результативну, яка потребує удосконалення у таких сферах: дотримання прав і свобод людини і громадянина; забезпечення суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканності державного кордону,

демократичність конституційного ладу, верховенство права; забезпечення конкурентоспроможності держави та економічного добробуту населення через всебічний розвиток людського, науково-технічного, інноваційного потенціалів країни; збереження та розвиток духовних і культурних цінностей суспільства; реалізація конституційного принципу розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову; створення безпечних умов життєдіяльності, захисту навколишнього природного середовища; створення умов для сприйняття Української держави міжнародним співтовариством як повноцінного і рівноправного його члена.

3. Відмінними рисами сьогодення є висока динаміка розвитку світових подій і глибокі зрушення, які відбуваються в усіх сферах життєдіяльності світового співтовариства. Змінюється співвідношення сил на світовій арені в різних його вимірах (політичному, економічному та інших). На рівень міжнародної і національної безпеки все більший вплив мають наслідки глобалізації, виникають принципово нові завдання перед національними системами державного управління та місцевого самоврядування щодо забезпечення реалізації відповідних національних інтересів. Тому для України вкрай актуальним є проведення системних та комплексних реформ на основі міжнародного співробітництва, яке повинні забезпечити модернізацію держави в контексті впровадження кращого світового досвіду, який передбачає реалізацію досягнень теорії і практики державного управління в сфері забезпечення національних інтересів.

4. Державна політика захисту національних інтересів в різних країнах світу є еволюційним і тривалим історичним процесом, який триває в складному переплетенні військово-політичних, соціально-економічних національно-психологічних та інших факторів, які в сукупності визначають зміст і характер національно-історичного досвіду тієї чи іншої країни. У такій якості національні інтереси є суспільно-історичним феноменом і не можуть існувати незалежно від свідомості їх носіїв. Вони мають найтісніший взаємозв'язок з ідентичністю конкретної країни. Тому національні інтереси

сучасної України також мають свою специфіку, яка обумовлена економічними, політичними, соціальними, етнічними, культурними та геополітичними особливостями розвитку держави, які необхідно враховувати при імплементації та адаптації закордонного досвіду захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

5. В сучасних умовах Україна зацікавлена в стабільній системі міжнародних відносин, заснованій на принципах рівноправності, взаємної поваги та взаємовигідного співробітництва держав і яка спирається на міжнародне право. На жаль, така система поки що не забезпечує надійну і рівну безпеку кожного члена світової спільноти в політичній, військовій, економічній, інформаційній, гуманітарній та інших галузях та потребує комплексного та системного удосконалення, в тому числі з використанням такого дієвого інструменту, як багатостороння дипломатія.

6. Захист національних інтересів (інтересів особистості, суспільства і держави) – головні зовнішньополітичні зусилля України в сучасних умовах мають бути зосереджені на досягненні таких основних цілей: забезпечення безпеки країни, збереження і зміцнення її суверенітету і територіальної цілісності, міцних і авторитетних позицій у світовому співтоваристві, які в найбільшій мірі відповідають інтересам України, як впливової країни у сучасному світі, і які необхідні для зростання її політичного, економічного, інтелектуального і духовного потенціалу; створення сприятливих зовнішніх умов для модернізації країни, переведення її економіки на інноваційний шлях розвитку, підвищення рівня життя населення, консолідації суспільства, зміцнення основ конституційного ладу, правової держави і демократичних інститутів, реалізації прав і свобод людини і, як наслідок, забезпечення конкурентоспроможності країни в сучасному світі.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

3.1. Стратегічні пріоритети розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції

Розробка стратегічних пріоритетів розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин широко застосовується в міжнародній практиці.

Огляд державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин зарубіжних країн свідчить про наступні основні моменти [15, с. 102-220].

1. Держави світу усвідомлюють важливість наявності зваженої і реалістичної державної політики, спрямованої на успішний захист національних інтересів та реалізацію ефективної міжнародної стратегії.

2. Державна політика захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин є відображенням як довгострокових, так і поточних інтересів держав, що впливають з їх об'єктивних можливостей, місця і ролі в системі міжнародних відносин.

3. У розробці державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин простежується прагнення акумулювати і використовувати накопичений досвід міжнародної діяльності держав, а також тенденція до збереження певної наступності.

4. В своїй основній масі державна політика зарубіжних держав щодо захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин базуються на взаємозв'язку зовнішньої, внутрішньої та економічної політики.

З урахуванням статусу України як середньої регіональної держави особливий інтерес являє собою аналіз державної політики зарубіжних країн

порівнянної міжнародної категорії щодо захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин. При цьому відзначена наступна закономірність: переважний вплив на формування зовнішньополітичних ліній середніх держав чинять системні фактори (події та тенденції на глобальному і регіональному рівні, що безпосередньо відбиваються на зовнішньополітичному порядку денному) [5; 15; 24].

У цілому, при розробці та впровадженні стратегії розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин слід акумулювати наявний позитивний досвід світової практики розробки зовнішньополітичних документів та адаптувати його до сучасних умов розвитку нашої держави. При цьому існує можливість застосовувати інструментарій стратегічного планування та стратегічного прогнозування.

Зокрема, стратегічне прогнозування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин здійснюється не тільки для того, щоб мати більш-менш реальне уявлення про еволюцію міжнародної обстановки, але, перш за все, – для того, щоб забезпечити власну країну від різних загроз, а також захищати її національні інтереси. Тобто стратегічні прогнози повинні дозволяти керівництву країни приймати правильні рішення стосовно зовнішньої і оборонної політики. Ці рішення можна приймати спонтанно, реагуючи на очікувані загрози і виклики, а можна заздалегідь розробити програму заходів щодо забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів. У цьому контексті важливої ролі набуває питання про співвідношення стратегічного прогнозування і планування.

В цілому стратегічне планування – це набір рішень керівництва, що ведуть до розробки спеціальних стратегій, призначених для досягнення кінцевих цілей. Стратегічне планування є фазою, на якій відбувається формування сукупності передумов щодо забезпечення руху системи в стратегічно потрібному напрямі.

Стратегічне планування, як визначення основних напрямів досягнення найбільш пріоритетних цілей та вибір відповідних максимально ефективних способів і засобів у визначений відрізок часу є, таким чином, вибором керівництвом країни однією з конкретних стратегій.

Відповідно, найважливіша роль стратегічного прогнозування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин визначається його місцем у виробленні стратегії держави у сфері національної безпеки. Як таке, стратегічне прогнозування виступає в якості відправної точки ефективного планування зовнішньої і оборонної політики [26; 150; 162].

Стратегічне прогнозування та планування у сфері міжнародних відносин припускають:

- облік українського і зарубіжного досвіду, а також накопичених знань, включаючи визнання апробованих методів дослідження та наслідків застосування стратегічного прогнозування та планування в економіці, політиці, соціальній та військовій сферах;

- розуміння того, що сучасний світ перебуває на етапі «фазового» якісного переходу. Це означає, що сучасна державна політика захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, її характеристики та парадигми стрімко змінюються і повинні постійно переглядатися в інтересах стратегічного прогнозу і стратегічного планування.

У цьому сенсі суть стратегічного прогнозування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин полягає в тому, щоб найбільш точно сформулювати бажані цілі та завдання, що стоять перед нацією, ґрунтуючись на адекватному розумінні системи національних цінностей та інтересів, та враховуючи зовнішні фактори впливу (в тому числі небезпеки і загрози), і національні ресурси і можливості. Відповідно, суть стратегічного планування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних

відносин полягає у підготовці та реалізації такого плану, який забезпечить досягнення поставлених цілей і завдань. При цьому використання методів екстраполяції обмежена. В особливості, якщо мова йде про період «фазового» переходу.

У цьому контексті поява нових і загострення існуючих загроз вимагає розробки політики протидії та відповідного планування, яку можна умовно розділити на два основних напрямки:

- розробка заходів політичної та іншої (невійськової) протидії, призначених для нейтралізації існуючих і майбутніх зовнішніх небезпек і військових загроз. Головний зміст таких заходів закладений в політичне планування, недопущення воєн, конфліктів та погіршення зовнішніх умов розвитку, які формуються на ранніх стадіях розвитку взаємовідносин між державами і не виявляють «латентну» (приховану) напруженість;

- військово-політичне планування заходів протидії, що включає широкий набір заходів військово-технічного характеру по створенню засобів і способів протидії новим зовнішнім небезпекам і військовим загрозам. Таким чином, стратегічний прогноз відповідає цілком конкретним практичним потребам не тільки у сфері військового будівництва, але і в більш широкій політичній сфері.

Ефективність стратегічного планування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин залежить від цілого ряду факторів, включаючи суб'єктивні фактори. Стосовно до стратегічного прогнозу і стратегічного планування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин ці чинники можна систематизувати наступним чином [82; 106].

По-перше, стратегічне прогнозування дозволяє побачити основні тренди розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, еволюцію окремих держав, союзів і коаліцій,

і, як наслідок, – тенденції, що впливають з цих тенденцій зовнішні небезпеки і військові погрози.

Власне стратегічне планування має ґрунтуватися на об'єктивному стратегічному прогнозі:

- розвитку державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин в світі та регіонах;
- розвитку суб'єктів і головних трендів державної політики захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин;
- безпосередніх інтересів і цілей національного розвитку і наявних ресурсах [38 с. 120-153].

По-друге, стратегічне прогнозування лежить в основі об'єктивного аналізу і оцінки зовнішніх небезпек і загроз. Це означає, що головним, визначальним фактором при розробці заходів протидії (зокрема, створенні та модернізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин) є точна оцінка існуючих і майбутніх загроз, а не інші фактори. Тому в основі довгострокового планування протидії майбутнім зовнішнім небезпекам і військовим загрозам лежать політичні та військово-політичні оцінки і прогнози, а не інші (наприклад, технологічні тощо) фактори.

По-третє, головне завдання стратегічного прогнозу і планування полягає в тому, щоб передбачити виникнення якісно нових ситуацій, а в цілому – в зміні парадигм розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також формуванні адекватної військової політики, спрямованої на своєчасну нейтралізацію цих викликів і загроз, що вимагає зайвих витрат національних ресурсів при тому розумінні, що інтереси національної безпеки не обмежуються інтересами військової безпеки, але припускають широке коло інтересів розвитку [15; 66; 82].

По-четверте, стратегічне планування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин багато

в чому визначається не тільки політичними цілями та заходами (способами) їх досягнення, але і наявними національними ресурсами – природними, економічними, активами, національним людським капіталом (який в ХХІ столітті відіграє вирішальну роль) та їх плануванням.

При цьому необхідність поділу функцій аналізу і прогнозу розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також загроз національній безпеці, з одного боку, і стратегічного планування цієї політики, з іншого боку, – пояснюється, насамперед, об'єктивними відмінностями у цих двох процесах. У першому випадку суб'єктивний фактор дослідження і аналізу необхідно враховувати, але він не є вирішальним: наукові методи, величезні обсяги інформації, нові методики дозволяють в цілому зробити такий аналіз досить об'єктивним [151, с. 10-25].

У стратегічному плануванні, навпаки, домінують суб'єктивні уявлення, а, нерідко, – і особистісні та групові інтереси (ідеологічні, політичні, економічні, корупційні та інші), які спотворюють об'єктивну реальність і ведуть до великих помилок у плануванні.

Слід при цьому враховувати, що величезний досвід стосовно планування розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин мають США, НАТО і Євросоюз. Відповідно, в процесі вироблення такої системи стратегічного планування корисно вивчити вказаний досвід.

Необхідно підкреслити, що Україна реалізує свою державну політику захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин на основі таких базових принципів:

- сприяння побудови стабільного, справедливого і демократичного світового порядку; рівноправна інтеграція у світовий політичний, економічний і гуманітарний простір; ефективний захист прав, свобод і законних інтересів українців і співвітчизників, що проживають за кордоном;

- просування зовнішньої відкритості держави, створення сприятливих зовнішніх умов для підвищення рівня добробуту українців, розвитку політичного, економічного та духовного потенціалу країни;

- багатовекторність, прагматизм і проактивність, що означають розвиток дружніх, рівноправних і взаємовигідних відносин з усіма державами, міждержавними об'єднаннями та міжнародними організаціями, що представляють практичний інтерес для України;

- мультилатералізм, спрямований на формування колективного бачення і розробку ефективних підходів міжнародного співтовариства до розв'язання широкого кола глобальних і регіональних проблем на основі багатосторонніх консультацій та угод;

- нерозривний зв'язок безпеки і розвитку на національному, регіональному і глобальному рівнях, що передбачає вироблення інтегрованих підходів міжнародного співтовариства до реагування на виклики і загрози безпеці транскордонного характеру, врегулювання конфліктів, забезпечення миру в постконфліктних країнах.

Державна політика захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин має бути спрямована на досягнення таких стратегічних цілей:

- зміцнення незалежності, державного суверенітету та територіальної цілісності країни, збереження самостійності зовнішньополітичного курсу;

- зміцнення лідируючих позицій і просування довгострокових інтересів України в Європейському регіоні;

- позиціонування України в якості активного і відповідального учасника міжнародного співтовариства, що вносить вагомий внесок у забезпечення міжнародної та регіональної стабільності і безпеки;

- підтримання дружніх, передбачуваних і взаємовигідних відносин з іноземними державами як на двосторонньому, так і багатосторонньому форматах, розвиток комплексної взаємодії з міждержавними об'єднаннями та міжнародними організаціями [81; 84];

- повноцінне використання потенціалу зовнішньої політики в цілях підвищення конкурентоспроможності національної економіки, рівня й якості життя українців;

- сприяння застосуванню зовнішньополітичних методів збереження та зміцнення єдності багатонаціонального народу України;

- зведення практичних інтересів громадян України і національного бізнесу в основу зовнішньої політики держави.

Досягнення зазначених стратегічних цілей визначає постановку і реалізацію наступних завдань:

- нарощування зусиль щодо формування політично стабільного, економічно сталого та безпечного простору навколо України;

- продовження курсу на зміцнення міжнародного миру і співпраці, підвищення ефективності систем глобальної та регіональної безпеки і взаємодії;

- вироблення і реалізація нових підходів до ключових питань зовнішньої політики на двосторонньому і багатосторонньому рівні з урахуванням просування і захисту довгострокових стратегічних інтересів держави;

- забезпечення нового рівня «економізації» зовнішньої політики, подальше зміцнення позицій України в системі світогосподарських зв'язків;

- активізація «гуманітарної дипломатії», популяризація позитивного образу країни в світовому співтоваристві;

- налагодження ефективної системи комунікацій з широкою українською громадськістю з питань зовнішньої політики;

- вдосконалення роботи із забезпечення захисту особистих і сімейних прав громадян, законних інтересів фізичних і юридичних осіб України за кордоном.

Викладені вище цілі та завдання обумовлюють наступні ключові пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин [84; 119].

1. Пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин стосовно підтримання міжнародного миру і безпеки:

- сприяння відновленню та зміцненню атмосфери довіри у міжнародних відносинах на основі цілей і принципів Статуту ООН, просування багатосторонньої взаємодії на основі рівноправності і компромісу;

- застосування комплексного підходу при вирішенні міждержавних конфліктів і спорів, а також цивільних конфліктів у прилеглих регіонах з акцентом на можливості превентивної дипломатії та медіації;

- сприяння зміцненню стратегічної стабільності, протидія застосуванню і загрози застосування ядерної зброї в будь-яких цілях; продовження зусиль для досягнення миру без ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення, підтримка створення зон, вільних від ядерної зброї;

- участь у міжнародних зусиллях щодо запобігання гонки звичайних і нових видів озброєнь, підтримка заходів щодо збереження і просування міжнародних режимів контролю над звичайними і новими видами озброєнь;

- активізація пошуку комплексних підходів до вирішення вузлових питань європейської безпеки;

- сприяння об'єднанню глобальних і регіональних зусиль у протидії міжнародному тероризму та екстремізму, в тому числі шляхом створення широкої міжнародної антитерористичної коаліції; взаємодія із зовнішніми партнерами у сфері боротьби з організованою злочинністю, наркобізнесом та іншими видами злочинної діяльності;

- сприяння забезпеченню міжнародної інформаційної безпеки, боротьбі з кібертероризмом і використанням інформаційно-комунікаційних технологій в протиправних цілях, зокрема, таких, що становлять загрозу міжнародному миру, безпеці та стабільності [84].

2. Пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин стосовно економічної дипломатії:

- залучення міжнародних ресурсів і потенціалу до процесів структурної трансформації національної економіки, у тому числі в рамках реалізації програм індустріалізації і розвитку «економіки простих речей»;

- розширення міжнародного співробітництва для залучення якісних іноземних інвестицій у базові галузі економіки: машинобудування та приладобудування, агропромисловий комплекс, легку промисловість, виробництво будівельних матеріалів, транспорт і логістику, охорону здоров'я, освіту, агрохімічну промисловість, кольорову металургію;

- сприяння трансферу передових зарубіжних технологій в Україну як важливої частини інноваційного та індустріального процесу. Просування бренду України в якості відкритої юрисдикції для міжнародного партнерства в нових високотехнологічних галузях, в тому числі у світлі Державної програми «Цифрова Україна», розвитку секторів «штучного інтелекту», «великих даних» та інших суміжних напрямів;

- забезпечення сприятливих зовнішніх умов для реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2030» до «зеленої економіки» в цілях підвищення ефективності використання водних, земельних, біологічних та інших ресурсів;

- сприяння інтеграції найбільш конкурентоспроможних галузей економіки України в міжнародні та регіональні виробничі ланцюжки;

- сприяння українським інвесторам і товаровиробникам у реалізації проектів на зарубіжних ринках, протидія їх дискримінації з боку державних органів інших країн;

- сприяння розширенню номенклатури, обсягів та географії національного експорту, в першу чергу несировинного, в тому числі з передбаченням розробки «Державної програми торговельної політики до 2030 року». Участь у виробленні і впровадженні міжнародних стандартів якості, сприяння зняттю тарифних, і нетарифних захисних заходів, що перешкоджають експорту українських товарів і послуг;

- продовження зусиль по впровадженню в Україні інфраструктурних ініціатив зарубіжних партнерів;
- розвиток торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва на регіональному та місцевому рівні;
- сприяння зміцненню регіональної та глобальної енергетичної безпеки, досягнення балансу інтересів країн-виробників, транзитерів і споживачів енергоресурсів, створення диверсифікованих, стабільних і безпечних маршрутів їх експорту;
- подальша інтеграція в глобальну фінансову екосистему. Залучення великих зарубіжних компаній до управління товарними біржами України;
- сприяння ефективному функціонуванню міжнародної торгової системи на основі принципів Світової організації торгівлі;
- участь в міжнародних зусиллях із забезпечення регіональної продовольчої безпеки;
- сприяння зусиллям світової спільноти з надання офіційної допомоги для розвитку.

3. Пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин стосовно прав людини, гуманітарної дипломатії та охорони навколишнього середовища [84; 152]:

- зміцнення конструктивного і рівноправного співробітництва стосовно захисту прав і свобод людини, розвитку громадянського суспільства з врахуванням особливостей історичного розвитку і культурних цінностей держав світу;
- сприяння розвитку міжкультурного та міжрелігійного діалогу, в тому числі за допомогою ініціатив у рамках «Міжнародного десятиліття зближення культур», участі в Альянсі цивілізацій ООН та інших міжнародних ініціативах;
- участь у зусиллях світового співтовариства щодо протидії злочинним актам на ґрунті ненависті, расової дискримінації, релігійних суперечностей, екстремізму та націоналізму;

- участь у зміцненні міжнародного співробітництва стосовно боротьби з нелегальною міграцією і торгівлею людьми;
- приєднання до багатосторонніх конвенцій та укладення двосторонніх договорів щодо лібералізації візових процедур і режимів;
- укладення двосторонніх договорів про взаємну правову допомогу з кримінальних і цивільних справ, а також видачі і передачі засуджених осіб;
- розширення міжнародного співробітництва на двосторонньому та багатосторонньому рівні у сферах освіти, науки, культури, спорту та молодіжної політики;
- популяризація багатой історико-культурної спадщини українського народу;
- розширення застосування засобів «цифрової дипломатії» для досягнення зовнішньополітичних цілей, просування міжнародних ініціатив, розвитку співробітництва з зарубіжними країнами;
- інформування світової громадськості про підходи та ініціативи України з питань регіональної та глобальної політики і економіки, в тому числі;
- системне українській громадськості завдань та пріоритетів зовнішньої політики країни, конкретних результатів і вигід для українців в цілях підвищення зовнішньополітичної компетентності суспільства та посилення стійкості до негативного зовнішнього впливу;
- підтримка розвитку української мови та культури у місцях компактного проживання українських громад за кордоном, а також їх зв'язків з історичною батьківщиною;
- захист прав і законних інтересів українських громадян, що перебувають за кордоном, а також усиновлення (удочеріння) іноземцями українських дітей, які проживають за кордоном;
- використання потенціалу «парламентської дипломатії» для сприяння політичним, економічним і гуманітарним зв'язкам;

- застосування інструментів «народної дипломатії», взаємодія з українським неурядовим сектором в сфері зовнішньої політики;
- розширення міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища, попередження та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;
- продовження роботи по вдосконаленню договірної правової бази, інструментів і механізмів у сфері справедливого і раціонального використання, сталого управління і охорони транскордонних водних ресурсів;
- співпраця з іноземними партнерами та донорами з реабілітації територій, що постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;
- участь у міжнародному співробітництві у сфері охорони здоров'я, у тому числі в цілях протидії епідеміям та пандемія.

4. Пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин стосовно регіональної багатосторонньої дипломатії [5; 15]:

- продовження тісної взаємодії з державами-учасниками ЄС. Оптимізація підходів до ведення переговорного процесу з метою повноцінного обліку довгострокових національних інтересів України;
- розвиток двосторонньої та багатосторонньої взаємодії державами світу в цілях зміцнення багатостороннього діалогу в політичній, торговельно-економічній і гуманітарній сферах, а також у сфері безпеки і протидії новим викликам і загрозам;
- розширення багатостороннього діалогу і співпраці в європейському регіоні, важливість якого в глобальних процесах неухильно зростає. Зміцнення існуючих форматів взаємодії держав Європи з зовнішніми партнерами;
- збереження стабільності і розширення співробітництва з іншими країнами в галузі енергетики, транспорту, охорони навколишнього середовища та безпеки;

- зміцнення взаємодії з міжнародними і регіональними економічними і фінансовими організаціями – Організацією економічного співробітництва та розвитку, Міжнародним валютним фондом, Групою Світового Банку, Європейським Банком реконструкції та розвитку, Євразійським банком розвитку, Європейським інвестиційним банком.

З метою підвищення передбачуваності доктринальних засад державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин термін дії її стратегічних пріоритетів доцільно встановити на рівні 10 років [15; 16; 29].

У цілому, реалізація стратегічних пріоритетів державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин сприятиме:

- зміцненню державної незалежності України, її міжнародного авторитету в руслі стратегії зовнішньополітичної наступності;
- зміцненню національної, регіональної та глобальної безпеки;
- формуванню сприятливого зовнішнього оточення, зміцненню дружніх, рівноправних і взаємовигідних політичних і економічних відносин України з усіма зацікавленими в цьому державами і міжнародними організаціями;
- досягненню більш високого рівня інтеграції України в міжнародне співтовариство і світогосподарські зв'язки, в тому числі на основі диверсифікації та цифровізації національної економіки;
- інтенсифікації міжнародного співробітництва в культурно-гуманітарній, науково-освітній та суміжних сферах;
- посиленню захисту особистих і сімейних інтересів громадян, а також ділових інтересів фізичних і юридичних осіб України за кордоном;
- підвищенню рівня обізнаності широкої громадськості України та зарубіжних країн про довгострокові пріоритети, практичні кроки і конкретні результатах зовнішньої політики держави;

- у підсумку – отримання державою, національним бізнесом і народом України конкретних вигод від зовнішньополітичної діяльності.

3.2. Шляхи удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин

Україна виступає за створення ефективних механізмів забезпечення поєднання національних інтересів та міжнародних зусиль, об'єднання прагнень всіх держав для підготовки адекватних заходів протидії сучасним викликам і загрозам.

Відповідно, на національному рівні, з метою удосконалення державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин Україна впроваджує низку таких механізмів:

- політико-правовий;
- організаційно-адміністративний;
- інформаційно-пропагандистський;
- соціально-економічний;
- інноваційно-технологічний;
- комплексний дипломатичний,

а також низку спеціальних заходів, спрямованих на зміцнення ключових аспектів власної зовнішньої політики в плані боротьби з міжнародним тероризмом, екстремізмом, незаконним обігом наркотиків, контрабандою зброї, релігійним радикалізмом, незаконною міграцією, екологічними ризиками, зміною клімату та загрозами інформаційній та продовольчій безпеки [29; 54; 75].

Україна, підтверджуючи свою прихильність визнаним міжнародно-правовим актам, впроваджує механізми формування та реалізації

формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин на основі наступних принципів:

- визнання рівності, повага до суверенітету і територіальної цілісності держав, недоторканність кордонів, незастосування сили та загрози силою в міжнародних відносинах, прихильність мирному врегулюванню спорів і конфліктів, невтручання у внутрішні справи один одного;
- повага до прав і фундаментальних свобод людини;
- виконання зобов'язань, що випливають із міжнародного права;
- дотримання принципу верховенства міжнародного права у міжнародних відносинах;
- деідеологізація міждержавних відносин, встановлення і розвиток рівноправних і взаємовигідних зв'язків з усіма країнами світової спільноти;
- неприйняття у міжнародній практиці будь-яких форм нехтування прав [153 с. 97-100].

Нині, на національному рівні, з метою удосконалення державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин Україна впроваджує низку таких механізмів: політико-правовий, організаційно-адміністративний, інформаційно-пропагандистський, соціально-економічний, інноваційно-технологічний, комплексний дипломатичний, а також низку спеціальних заходів, спрямованих на зміцнення ключових аспектів власної зовнішньої політики в плані боротьби з міжнародним тероризмом, екстремізмом, незаконним обігом наркотиків, контрабандою зброї, релігійним радикалізмом, незаконною міграцією, екологічними ризиками, зміною клімату та загрозами інформаційній та продовольчій безпеки (рис. 3.1).

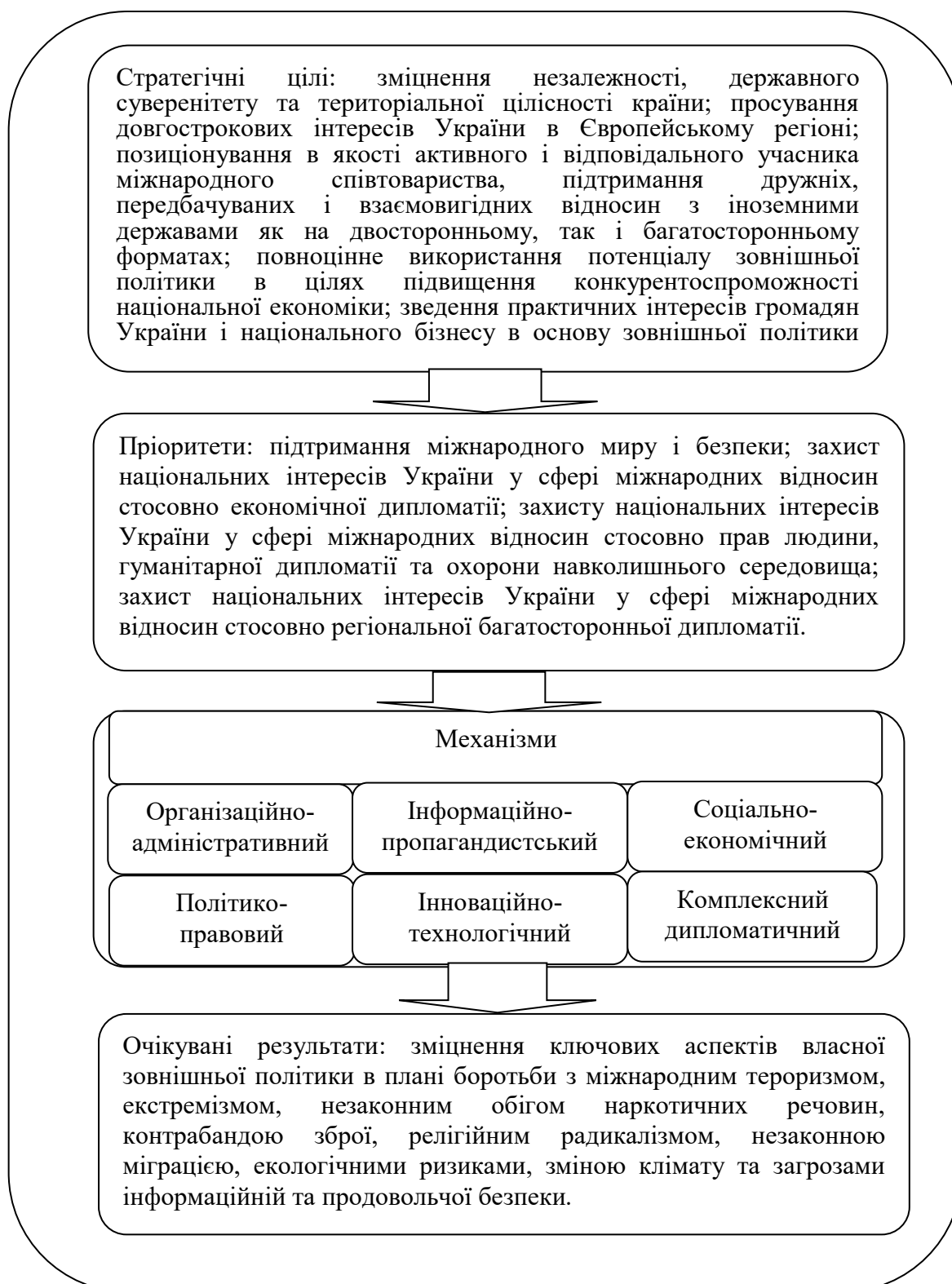

Рис. 3.1. Поетапна модель трансформації механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин

Джерело: авторська розробка

Механізми формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин повинні передбачати:

- захист та зміцнення державного суверенітету України та забезпечення її національної безпеки; забезпечення безпеки і добросусідства на кордонах країни;
- розвиток відносин довіри, дружби і співробітництва з усіма країнами світу на основі взаємного врахування інтересів;
- формування сприятливих умов для економічного, соціального і культурного розвитку, поступового зростання добробуту народу, забезпечення економічної безпеки країни;
- забезпечення енергетичної незалежності України, досягнення продовольчої безпеки та виходу країни з комунікаційного тупика;
- забезпечення і захист прав і свобод, гідності та інтересів громадян України всередині і за межами країни;
- зміцнення позитивного іміджу України у світі як демократичної, світської та правової держави;
- сприяння творчій та законній діяльності товариств українців і співвітчизників у інших країнах.

Зокрема, що стосується політико-правового механізму формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції, то його вдосконалення передбачає такі шляхи:

- необхідно підготувати та прийняти новий закон «Про засади зовнішньої політики», замість попереднього, в якому були присутні лише несуттєві зміни щодо співробітництва з ЄС та НАТО;
- потрібно розробити і затвердити указом Президента України документ, якого раніше не було – Стратегію державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції. У зазначеному документі необхідно визначити цілі, завдання,

пріоритети та механізми формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції з урахуванням геополітичної динаміки і наявних ресурсів;

- розробити Концепцію урегулювання міждержавного конфлікту Російської Федерації та України (включно з планами деокупації та реінтеграції Донбасу і Криму);

- в рамках Стратегії державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції необхідно розробити середньострокові адресні програми дій (державні політики) на ключових напрямках – партнерство з провідними країнами світу (США, країни ЄС, Китай, Великобританія, Канада, Японія, Республіка Корея, Туреччина); відносини з країнами-сусідами; співробітництво з міжнародними інституціями (ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ, МАГАТЕ) [1; 84; 86; 138; 141].

- провести інвентаризацію систем договірно-правових відносин (баз документів) на двосторонньому та багатосторонньому рівнях.

Що стосується напрямів удосконалення організаційно-адміністративного механізму формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції, то в даному випадку мова йде про чіткий розподіл функцій і повноважень національних суб'єктів у сфері державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції. Іншими словами, необхідно затвердити на практиці координуючі функції Міністерства закордонних справ України, а також розмежувати функції на зовнішньому полі офісу Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства закордонних справ України та РНБОУ (наприклад, доцільно створити єдиний держдепартамент протоколу під егідою зовнішньополітичного відомства) [94; 106; 115].

Необхідно при цьому зауважити, що саме спільні дії різних суб'єктів влади сприяють виконанню урядового завдання щодо просування

українського бізнесу за кордоном. У цьому плані варто було б повернутися до ідеї створення в різних регіонах світу мережі торговельних представництв України, підпорядкованих Міністерству економічного розвитку і торгівлі України. Що стосується Міністерства закордонних справ України, то його відповідні посольства у межах їх функціональних повноважень забезпечували б підтримку торговельним представництвам. Такі представництва доцільно створювати при ЄС, а також у провідних країнах Європи, США, Канаді, Китаї, Японії та ін.

Відносно комплексного дипломатичного механізму формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, то нижче його розглянуто докладніше.

Так, першим компонентом комплексного дипломатичного механізму формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин є механізм економічної дипломатії.

Прискорена геоекономічна еволюція сучасності і тенденції розвитку світової економіки зумовлюють все більш зростаюче значення економічної дипломатії та постійне підвищення ролі економічної складової в актуальній проблематиці міжнародної політики. У зв'язку з цим дієве й ефективне використання методів і інструментаріїв економічної дипломатії для досягнення національних і державних цілей є одним з пріоритетних напрямів державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

В даному контексті сприяння формуванню ефективної економіки за допомогою залучення іноземних інвестицій, інтеграції України в регіональну та світову економіку, а також забезпечення економічної безпеки країни набувають важливого значення [75; 105; 129; 142].

В цілях розширення двосторонніх і багатосторонніх зовнішньоекономічних зв'язків і здійснення міжнародного економічного співробітництва, необхідна реалізація наступних завдань:

- захист економічних інтересів України в системі міжнародних економічних відносин, забезпечення та зміцнення процесу входження національних суб'єктів в орбіту світогосподарських зв'язків та їх ефективне функціонування в цьому середовищі;
- формування сприятливих зовнішніх умов для зміцнення економічного потенціалу та розширення економічного базису країни;
- співробітництво в цілях формування нормативно-правової бази «зеленої економіки» за допомогою сучасного світового досвіду та з урахуванням наявності в країні сприятливих умов, здійснення взаємовигідного міжнародного співробітництва у даній сфері;
- сприяння у приєднанні країни до міжнародної та регіональної транспортної, енергетичної та комунікаційної інфраструктури;
- забезпечення сприятливих торговельних умов і захист інтересів вітчизняних підприємців в рамках міжнародних економічних відносин;
- залучення іноземних інвесторів, державних і комерційних компаній інших держав, а також співвітчизників, що проживають за кордоном, для участі у реалізації великих інфраструктурних, енергетичних і транспортних проектів, що мають регіональне значення;
- забезпечення активної участі у діяльності Всесвітньої Торгової Організації в цілях захисту і просування національних інтересів країни на глобальному торговельно-економічному терені;
- налагодження багатопланового співробітництва з регіональними економічними комісіями ООН, допоміжними установами ООН для реалізації Національної стратегії розвитку з метою формування сприятливих засад сталого розвитку країни;
- поглиблення співпраці з міжнародними та регіональними фінансовими інститутами, в тому числі Міжнародним Валютним Фондом, Світовим Банком, Європейським Банком Реконструкції та Розвитку, Європейським Інвестиційним Банком та іншими з метою забезпечення доступу країни до пільгових кредитів та грантових фінансових ресурсів;

- сприяння розширенню торгово-економічного співробітництва з суміжними країнами як механізм формування поясу довіри і безпеки по периметру кордонів країни.

Другим компонентом комплексного дипломатичного механізму формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин є механізм культурно-гуманітарної дипломатії.

Посилення економічної кризи та процес глобалізації формує тісні взаємини між націями і державами та створює можливості доступу до новітніх досягнень і цінностей цивілізації, використання всім людством результатів творчої інтелектуальної діяльності [121; 122; 129]. Поряд із цим, матеріальні і духовні проблеми людства також набувають глобального характеру, що викликає зростання тиску на національні культурні традиції і цінності народів та зростання зіткнення цивілізацій. У цих умовах одним із пріоритетів першим державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин є реалізація такої культурної та гуманітарної дипломатії, яка з урахуванням позитивних і негативних тенденцій процесів глобалізації забезпечує духовне буття, захист і збереження корінних національних духовно-культурних цінностей українського народу; сприяє гідному представленню Україні на міжнародній арені як країни, що володіє древньою історією і культурою, а також сучасною демократичною і правовою державою; активізує розширення культурно-гуманітарного співробітництва з країнами світової спільноти з метою зміцнення позитивного сприйняття України і її народу [105; 122].

Досягнення зазначених цілей культурно-гуманітарної дипломатії України передбачає реалізацію її державною політикою захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин таких завдань:

- зміцнення договірно-правової бази культурно-гуманітарних зв'язків з іноземними державами та регіональними і міжнародними організаціями;

- активний захист прав, інтересів і гідності громадян, у тому числі трудових мігрантів України за кордоном шляхом формування всеохоплюючої правової бази і розширення консульської присутності України в регіонах компактного знаходження громадян країни за кордоном;

- правова та культурно-просвітницька підтримка закордонних співвітчизників на основі міжнародно-правових актів та міжнародних договорів України, сприяння об'єднанню співвітчизників за кордоном і захист етнокультурної ідентичності, включаючи рідну мову в рамках законів держав їх проживання;

- сприяння творчій діяльності для зміцнення контактів країни з зарубіжними співвітчизниками, залучення їх потенціалу для розвитку політичної, економічної та духовно-культурної взаємодії, створення атмосфери зацікавленості та доброзичливого ставлення до України і її народу з боку світової спільноти і міжнародних політичних кіл;

- сприяння формуванню необхідних умов для перебування і відвідування іноземними громадянами України для розвитку міжнародного туризму та залучення туристів до країни;

- сприяння організації діалогу цивілізацій і конфесій з упором на історичний досвід і внесок українців у формуванні релігійної і цивілізаційної толерантності.

Третьою складовою комплексного дипломатичного механізму формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин є механізм інформаційної дипломатії [12; 16; 39].

Завдяки небувалого прогресу техніки та інформаційно-телекомунікаційних технологій у другому десятилітті XXI століття традиційні уявлення про відстані і часовому просторі зазнали докорінні зміни, сформувався новий тип цивілізації – інформаційна. Сутність інформаційної цивілізації полягає в:

- практично необмежених в обсязі відносинах і спілкуванні поза просторових рамок;
- розвитку Інтернет-технологій і розширенні супутникового зв'язку;
- розробці та поширенні новин та інформації;
- появи і розвитку цифрової дипломатії.

В цих умовах глобальний інформаційний простір перетворюється на авансцену зіткнення політичних, економічних та культурних інтересів центрів сили сучасного світу, а також в дієвий інструмент формування суспільної думки та її орієнтування в інтересах певних кіл. У процесі розвитку світового інформаційного простору поряд з позитивними і конструктивними тенденціями, що забезпечують поінформованість про новітні досягнення людства, спостерігаються негативні процеси, які можуть мати ризики для інформаційної безпеки держав, у тому числі і для України. У світлі цього, інформаційна дипломатія України розглядає сприяння забезпеченню інформаційної безпеки країни як свою головну мету та в рамках відстоювання і реалізації цієї мети виконує наступні завдання:

- забезпечення реального та адекватного сприйняття широкою міжнародною громадськістю сутності внутрішньої і зовнішньої політики України;
- презентація та пропаганда досягнень і перспектив соціально-економічного розвитку країни, її культурних та наукових завоювань;
- пропаганда сприятливого клімату для інвестицій, плідної економічної співпраці та розвитку туризму;
- сприяння створенню ефективних засобів інформаційного впливу на закордонну громадську думку з метою позитивного сприйняття України;
- сприяння розширенню можливостей засобів масової інформації країни в міжнародному інформаційному просторі;
- здійснення активного міжнародного співробітництва в інформаційній сфері;

- своєчасна й ефективна протидія кіберзлочинам та інформаційним загрозам державній незалежності та національним інтересам України, історичних святинь і духовно-етичних цінностей українського народу.

Реалізація інформаційної дипломатії України має спиратися на широке використання можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Україна є прихильником розробки комплексу міжнародних правових та етичних норм, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки та їх всебічного дотримання у світовому інформаційному просторі.

Невід'ємним елементом інноваційного технологічного механізму формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин є активне позиціонування вітчизняних високотехнологічних підприємств та їх продукції на світових ринках, їх входження до міжнародних альянсів, а також впровадження коопераційних проектів [15; 16; 85].

Відносно інноваційного-технологічного механізму формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, то нижче більш докладно розглянуто його ключові складові у поєднанні з інвестиційним механізмом [24; 27; 29; 75; 82].

1. В цілях підтримки українського високотехнологічного експорту необхідно додатково активізувати політико-дипломатичну підтримку проектів з модернізації і технологічного розвитку економіки України в цілях забезпечення рівноправних умов для українських експортерів високотехнологічної продукції. Пріоритетним є просування українських проектів та співробітництва в інноваційній сфері в числі основних питань для обговорення в ході зустрічей в двосторонньому і багатосторонньому форматі. Необхідно активно залучати закордонні установи до роботи з українськими компаніями для їх забезпечення аналітичною інформацією про ринки на умовах законодавчого регулювання та ведення бізнесу, в тому числі через відкриті джерела.

2. Підтримка експорту високотехнологічної продукції повинна стати основою при формуванні системи підтримки експорту, охопивши при цьому не тільки великі, але й малі і середні високотехнологічні компанії. Необхідно сформувати механізми підтримки як індивідуальних (аналіз ринків; бізнес-місії; приведення продукції у відповідність чинним нормам; субсидування відсоткових ставок і витрат малих підприємств, пов'язаних з експортом), так і колективних проектів виходу українських підприємств на зовнішні ринки (субсидування маркетингових витрат; участь у зарубіжних виставках і ярмарках) з фінансуванням за рахунок коштів державного бюджету, в тому числі в рамках програм українського Фонду розвитку інновацій.

3. Розвиток інфраструктури підтримки високотехнологічного експорту. При цьому інструменти підтримки зовнішньоекономічної діяльності, що створюються, тісно інтегровані з інфраструктурою підтримки малих і середніх інноваційних компаній в регіонах України, в тому числі передбачається закріплення підтримки високотехнологічного експорту в якості основного напрямку роботи Експортно-кредитного агентства, а також ініціювання програми підтримки експорту малих інноваційних підприємств у рамках діяльності фондів фінансової підтримки малого бізнесу в Україні у науково-технічній та технологічній сферах.

4. Активна інтеграція до світового інноваційного простору і полегшення виходу українських компаній на світові ринки передбачають радикальне спрощення митних процедур та інших адміністративних обмежень при експорті високотехнологічної продукції. В рамках удосконалення митного законодавства та адміністрування необхідно забезпечити подальше скорочення строків митного оформлення експорту високотехнологічних товарів, зниження кількості необхідних документів, а також полегшені процедури імпорту високотехнологічного обладнання.

Для полегшення інтеграції передбачається удосконалювати процедури валютного регулювання і валютного контролю з підвищенням порога

контролю експортних операцій, а також скорочення кількості документів, що запитуються у експортерів [42; 52; 110; 113].

При цьому пріоритетними напрямками вдосконалення експортного контролю за продукцією подвійного призначення може бути спрощення процедур підтвердження неналежності товарів, які вивозяться до продукції, що підлягає експортному контролю, а також уточнення випадків вивезення товарів, що підлягають експортному контролю без ліцензій. У цих цілях необхідно здійснювати:

- періодичний перегляд списків об'єктів контролю;
- встановлення додаткових підстав для видачі генеральних ліцензій на право здійснення експорту товарів, що підлягають контролю;
- виведення з-під експортного контролю поставок для гарантійного ремонту;
- надання права Уряду України встановлювати переліки країн і товарів для експорту без ліцензій;
- спрощення системи організації внутрішньофірмової системи експортного контролю;
- встановлення однократності проведення ідентифікаційної експертизи;
- здійснення переходу на вибірковість контролю при експорті.

Слід при цьому зауважити, що інноваційно-технологічний механізм формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин тісно пов'язаний з відповідним інвестиційним механізмом.

У цьому контексті необхідним є створення високотехнологічних виробництв і дослідних центрів міжнародних компаній при залученні прямих іноземних інвестицій. Для формування сучасних високотехнологічних виробництв, заміщення високотехнологічного імпорту аналогічною продукцією, виробленою в Україні, а також створення і розвитку відповідних компетенцій залучення прямих іноземних інвестицій буде поєднуватися із

створенням високотехнологічних виробництв і дослідних центрів міжнародних компаній на території України [15; 16; 84].

При цьому найважливішими напрямками залучення прямих іноземних інвестицій у розвиток високотехнологічних виробництв мають стати наступні.

1. Залучення міжнародних високотехнологічних компаній до розміщення виробництв, дослідних та інжинірингових центрів в регіонах України; створення техніко-впроваджувальних зон, інноваційних регіонів і кластерів, включаючи посилення співпраці з країнами – ключовими технологічними партнерами; залучення компаній – світових лідерів для роботи на українських майданчиках. При цьому основними механізмами залучення іноземних інвесторів є такі:

- надання майданчиків на пільгових умовах;
- надання гарантій попиту;
- укладання угод про зацікавленість у придбанні продукції компаніями з державною участю (офсетні вимоги).

Пропонується також передбачити поетапну максимальну локалізацію випуску продукції, а також відкриття в Україні центрів з прикладних досліджень і розробок, інжинірингових центрів. При цьому в якості можливих додаткових вимог до зарубіжної сторони може стати створення виробництв в партнерстві з українськими виробниками, з передачею їм відповідних ноу-хау і прав на інтелектуальну власність.

2. Розвиток механізмів адресної організаційної підтримки і супроводу великих інноваційних проектів на території України з боку державних органів виконавчої влади, що передбачає:

- сприяння у взаємодії з державними фінансовими інститутами прискореному виділенню земельних ділянок і їх підключення до інфраструктури;
- подальшу конкуренції регіонів у наданні інституційних та інфраструктурних умов для іноземних компаній при відкритті проваджень.

3. Формування маркетингової стратегії цілеспрямованого залучення прямих іноземних інвесторів, що базується на:

- забезпеченні адресної роботи з найбільшими потенційними інвесторами;
- координації діяльності державних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- розвитку інститутів та об'єднань підприємців.

При цьому необхідною передумовою розширення масштабів прямих іноземних інвестицій має стати послідовне поліпшення інвестиційного клімату, включаючи лібералізацію міграційного законодавства щодо кваліфікованої робочої сили, зниження адміністративних бар'єрів і забезпечення надійного захисту прав, у тому числі інтелектуальної власності.

Враховуючи вищезазначене, пріоритетними напрямками активізації міжнародного науково-технічного співробітництва повинні стати наступні.

1. Забезпечення активізації участі українських дослідних організацій і компаній в міжнародних науково-технічних програмах багатостороннього співробітництва, включаючи рамкові програми ЄС з досліджень, технологічного розвитку та демонстраційної діяльності, а також міжнародні технологічні платформи.

2. Укладення двосторонніх і багатосторонніх міжнародних угод щодо стимулювання науково-технічної й інноваційної кооперації за пріоритетними напрямками розвитку технологій. У максимальній мірі повинен бути реалізований потенціал кооперації високотехнологічних виробництв в рамках інтеграції на просторі Європи, у тому числі в рамках розвитку спільної виробничої і торгової активності в країнах ЄС [14; 29; 50].

3. Розвиток міжнародного співробітництва компаній з державною участю, в тому числі при реалізації ними програм інноваційного розвитку, стимулювання створення на території України міжнародних науково-технічних центрів, а також корпоративних центрів досліджень і розробок.

4. Розширення підтримки стажувань українських дослідників за кордоном і зарубіжних дослідників в Україні, проведення в Україні міжнародних наукових конференцій.

5. Усунення бар'єрів, що перешкоджають зміцненню активізації міжнародного співробітництва, включаючи спрощення умов надання в'їзних

віз для зарубіжних дослідників, забезпечення визнання зарубіжних наукових ступенів при акредитації освітніх організацій.

Слід при цьому зауважити, що у звіті, який презентували в UNIT. City, були вивчені найбільш значимі наукові розробки, динаміка інноваційної активності, інтереси міжнародних компаній в Україні, а також діяльність українських винахідників за кордоном протягом 2007-2017 років.

Так, за 11 років за участю українських винахідників було зареєстровано понад 124 тисяч патентів. Майже 20 тисяч патентів належать іноземним компаніям і громадянам в Україні. 5600 патентів українці оформили в зарубіжних юрисдикціях (у 19 країнах). Найбільш популярними сферами для патентів є фармацевтика і органічна хімія, у тому числі призначена для агропромислових підприємств.

За 11 років новатори з України виступили авторами та співавторами та понад 4600 патентів і заявок на патенти, подані за кордоном. В тому числі, спільно з найбільшими міжнародними корпораціями, такими як:

- General Electric;
- Samsung;
- Bayer;
- BASF;
- Qualcomm;
- Syngenta та ін.

При цьому серед Топ-5 власників патентів на винаходи в Україні виділяються такі (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Рейтинг ключових власників патентів України на міжнародному рівні

Найменування власника патентів	Кількість патентів
Qualcomm	644
Національний університет харчових технологій	405
Національний аграрний університет	313
Національний університет біоресурсів і природокористування	266
Національний гірничий університет	211

Джерело: складено на підставі: [5; 29]

Далі розглянуто специфіку інформаційно-пропагандистського механізму формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

При цьому перш ніж досліджувати цей механізм та виокремлювати шляхи його вдосконалення, необхідно зазначити, що рейтинг країн, які є найбільш розвиненими відповідно до індексу інформаційно-комунікаційних технологій в країнах світу у 2017 році, розрахованого за методикою Міжнародного союзу електрозв'язку, виглядає так, як показано на рис. 3.2.

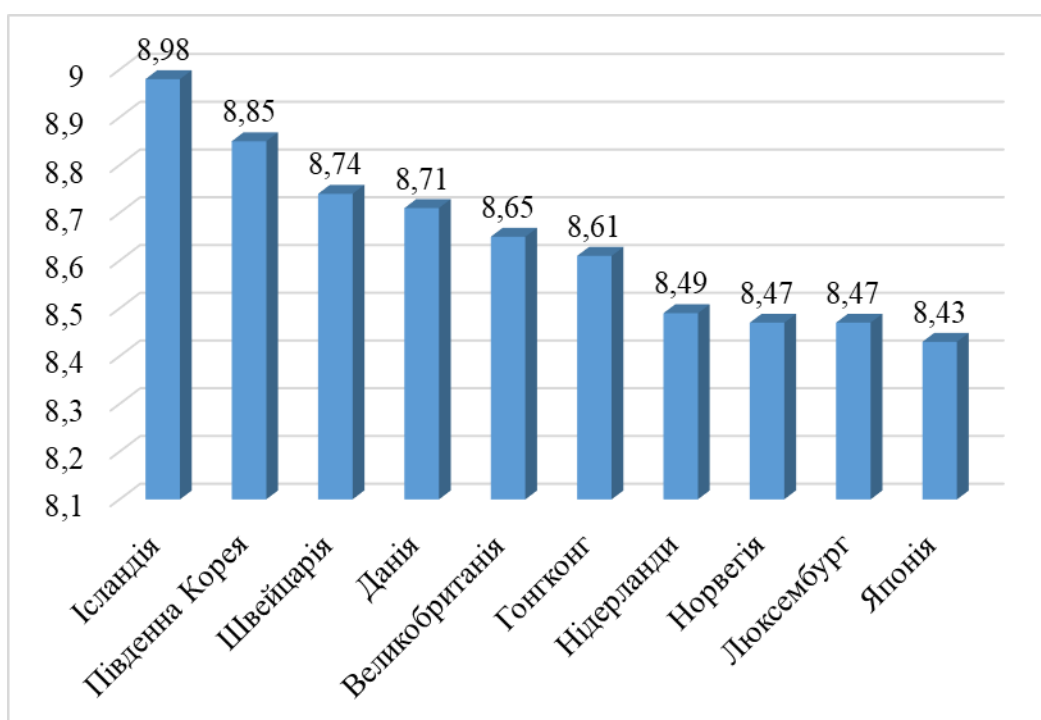

Рис. 3.2. Рейтинг країн з найвищим індексом інформаційно-комунікаційних технологій в країнах світу у 2017 році

Джерело: складено на підставі [15; 82]

З рис. 3.1 можна побачити, що перші три позиції у світовому рейтингу країн щодо рівня розвитку їх інформаційно-комунікаційних технологій займають такі країни:

- Ісландія (8,98);
- Південна Корея (8,85);

- Швейцарія (8,74).

При цьому необхідно звернути увагу на те, що Японія займає у цьому рейтингу лише десяте місце (значення її індексу інформаційно-комунікаційних технологій складає 8,43).

Що стосується країн, які є найменш розвиненими у цьому сенсі, то їх рейтинг наведено на рис. 3.3.

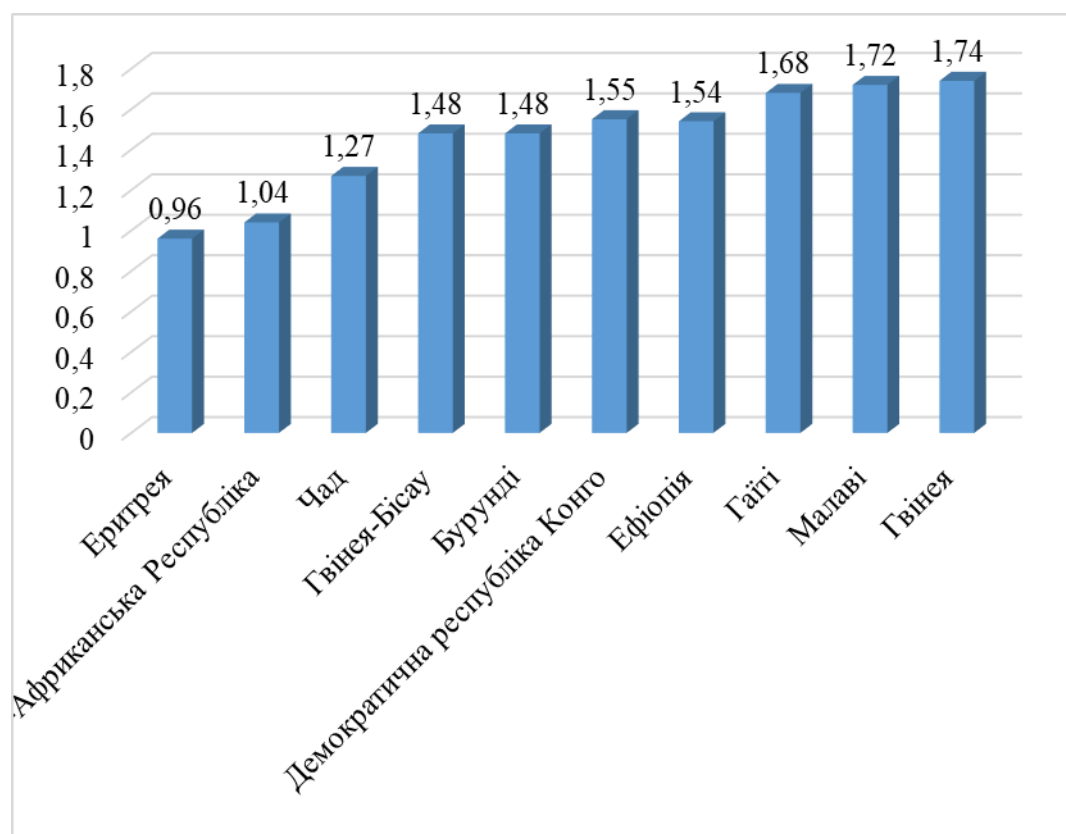

Рис. 3.3. Рейтинг країн з найнижчим індексом інформаційно-комунікаційних технологій в країнах світу у 2017 році

Джерело: складено на підставі [15; 112]

З рис. 3.3 можна побачити, що до країн з найнижчим індексом інформаційно-комунікаційних технологій у 2017 році було віднесено такі:

- Еритрея (0,96);
- Південно-Африканська Республіка (1,04);
- Чад (1,27).

Що стосується України, то її індекс інформаційно-комунікаційних технологій у 2017 році склав 5,62. Відповідно, у рейтингу вона знаходиться на 79 місці.

Необхідно у цьому зв'язку проаналізувати зміст міжнародних концепцій, спрямованих на зміцнення безпеки глобальних інформаційних і телекомунікаційних систем. Зараз Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України спільно з представниками уряду Великобританії, який висловив бажання профінансувати процедуру проведення огляду потенціалу української інформаційної інфраструктури для допомоги в розробці нової Стратегії кібербезпеки України, проводяться установчі заходи щодо визначення подальшої процедури і порядку проведення цього огляду. Проведення такого огляду може бути реалізовано по моделі кібернадійності, яка зараз реалізована більш ніж в 60 країнах світу [84; 92; 141].

Відповідно, враховуючи, що Україна зараз має в своєму арсеналі сучасні засоби кіберзахисту і постійно рухається в напрямку їх удосконалення, як у нормативно-правовому полі, так і в технічному напрямку, все ж залишається необхідним залучення фахівців з кібербезпеки інших країн з метою:

- обміну досвідом в сферах експертизи програмного коду;
- розслідування кіберінцидентів;
- проведення тестів на проникнення;
- виявлення мережевих вразливостей;
- проведення аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури;
- реагування на кіберприциденти та усунення їх наслідків.

Також гостро стоїть питання участі фахівців Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України у міжнародних заходах з кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури (конференції, семінари, тренінги тощо), оскільки такі заходи постійно проводяться у провідних країнах-партнерах.

Крім того, з метою посилення рівня кібербезпеки пропонується на міжнародному рівні опрацювати питання створення єдиної міжнародної інтерактивної бази кіберінцидентів. Серед конкретних заходів, що могли б бути реалізовані міжнародним співтовариством для посилення інформаційної безпеки на глобальному рівні, могли б бути наступні:

- розробка і впровадження правових повноважень, юрисдикційних правил та інших процедурних положень для забезпечення ефективного розслідування злочинів, скоєних з допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій;
- коригування норм збирання, зберігання, засвідчення та використання у кримінальному розслідуванні електронних доказів;
- ухвалення положень, що стосуються національних та міжнародних відстежень повідомлень;
- ухвалення положень, що регулюють проведення внутрішніх і міжнародних обшуків;
- прийняття положень, що стосуються перехоплення повідомлень, переданих через комп'ютерні мережі та аналогічні засоби масової інформації та ін.;
- розширення міжнародного співробітництва між правоохоронними органами, прокуратурою і судовими органами, а також з Інтернет-провайдерами, для подолання розриву між швидкістю, з якою працюють кіберзлочинці, і темпами реагування правоохоронних органів;
- реалізація міжнародних проектів технічного співробітництва та допомоги за умови наявності ресурсів;
- розробка освітньої програми, спрямованої на підвищення рівня знань та поінформованості про протидію кіберзлочинності.

Крім того, у межах інформаційно-пропагандистського механізму формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин доцільно проаналізувати імідж

України на міжнародному рівні. У цьому контексті слід оцінити положення України у рейтингу глобальної конкурентоспроможності [15; 16; 29].

Так, станом на 2019 рік рейтинг країн з найвищим рівнем глобальної конкурентоспроможності наведено на рис. 3.4.

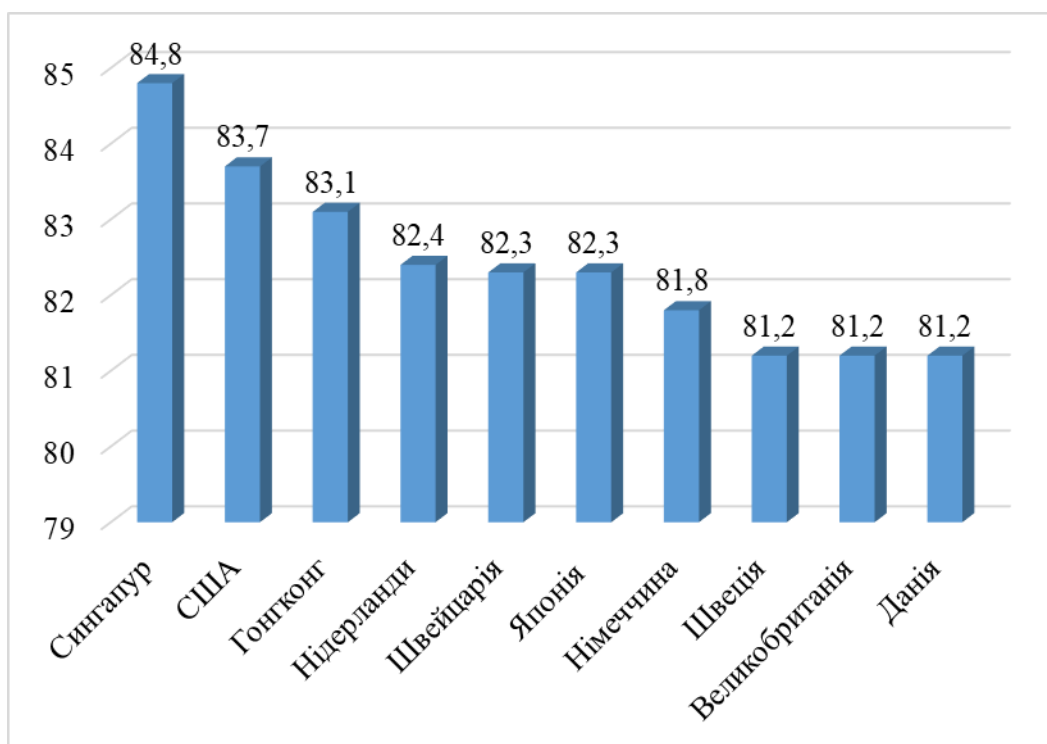

Рис. 3.4. Рейтинг країн з найвищим рівнем глобальної конкурентоспроможності у 2019 році

Джерело: складено на підставі [52; 129]

З рис. 3.4 можна побачити, що найвищий рівень глобальної конкурентоспроможності притаманний таким країнам:

- Сингапур (84,8);
- США (83,7);
- Гонгконг (83,1).

Що стосується рейтингу країн з найнижчим рівнем глобальної конкурентоспроможності, то його наведено на рис. 3.5.

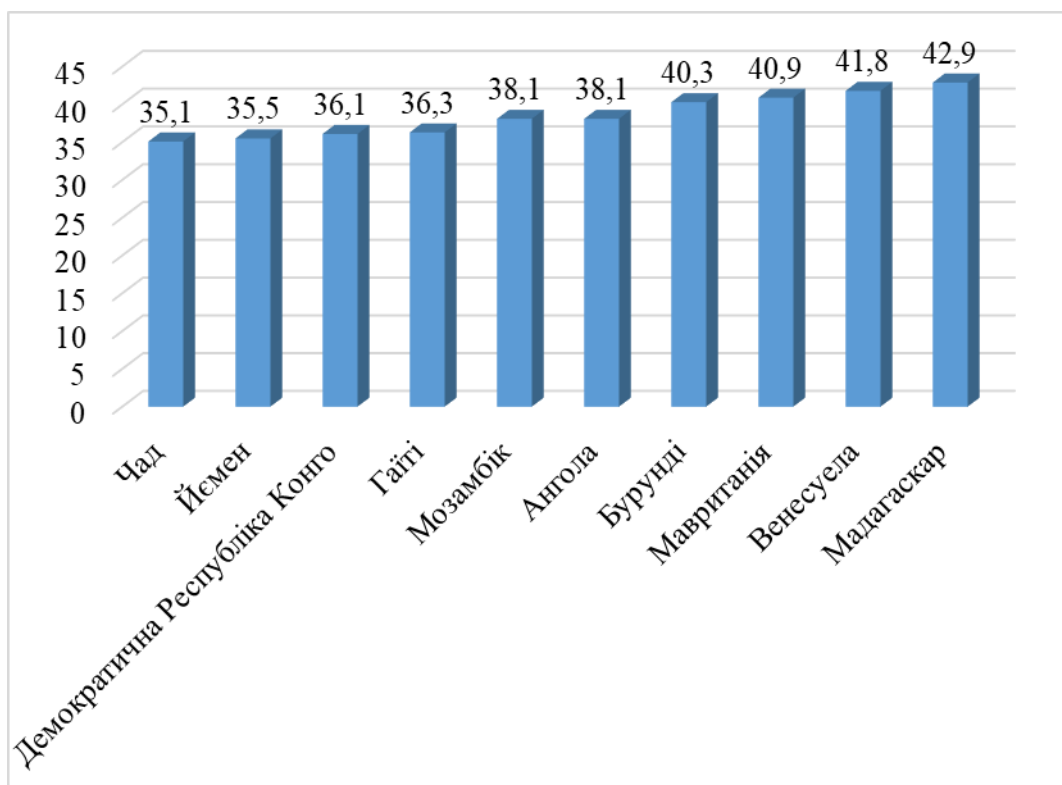

Рис. 3.5. Рейтинг країн з найнижчим рівнем глобальної конкурентоспроможності у 2019 році

Джерело: складено на підставі [52; 129]

З рис. 3.5 можна побачити, що до країн, які мають найнижчий рівень глобальної конкурентоспроможності у 2019 році, відносяться такі:

- Чад (35,1);
- Йемен (35,5);
- Демократична Республіка Конго (36,1).

Що стосується місця України у даному рейтингу, то необхідно зазначити, що її рівень глобальної конкурентоспроможності у 2019 році склав 57,0 (відповідно, вона знаходиться на 85 місці).

Проблематикою просування іміджу України на міжнародному рівні займається Сектор з питань просування України у світі, який є підрозділом Міністерства інформаційної політики України.

При цьому в Україні залишаються проблемні аспекти її поточного іміджу на міжнародному рівні.

Зокрема, перший чинник – це політична нестабільність. В Україні нормативно-правова база, зокрема, стосовно зовнішньої діяльності, постійно змінюється, а термін дії законів та підзаконних актів не розповсюджується навіть на термін інвестування. За кордоном умови для інвесторів зовсім інші. Відповідно, відсутня можливість прогнозування:

- грошових потоків;
- витрат на податки;
- операційних витрат для інвесторів.

Другий чинник – це корупція. Вона проявляється в складності, а іноді навіть в неможливості прийняття рішень, отримання погоджень, просування проектів.

Третій чинник – незадовільний стан економіки. Перш за все зазначений чинник впливає на складність інвестування в економічний розвиток [110; 129].

4. Недостатня розвиненість інфраструктури.

Відповідно, для якісної комунікації України на міжнародному рівні потрібно, щоб державне агентство або приватна компанія, що займається розробкою іміджу країни, постійно комунікували з провідними зарубіжними ЗМІ, зокрема, з таких регіонів як Азія, Європа і Америка. Необхідно постійно спілкуватися з журналістами і доносити їм позитивну інформацію про Україну. Крім того, потрібні яскраві, якісні інтерв'ю вітчизняних політиків на зарубіжному телебаченні. Крім того, суттєвим напрямом покращення іміджу України на світовому рівні є залучення туристів.

Необхідно, крім того, зазначити, що рейтинг глобальної конкурентоспроможності також віддзеркалює соціально-економічне становище в країні.

У цьому зв'язку доцільно дослідити соціально-економічний механізм формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів

України у сфері міжнародних відносин, а також визначити шляхи його вдосконалення.

Важливим індикатором, який свідчить про реальний стан соціально-економічного механізму формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, є рейтинг країн за рівнем соціального прогресу. Зокрема, на рис. 3.6 показано цей рейтинг стосовно країн із найвищими значеннями даного показника.

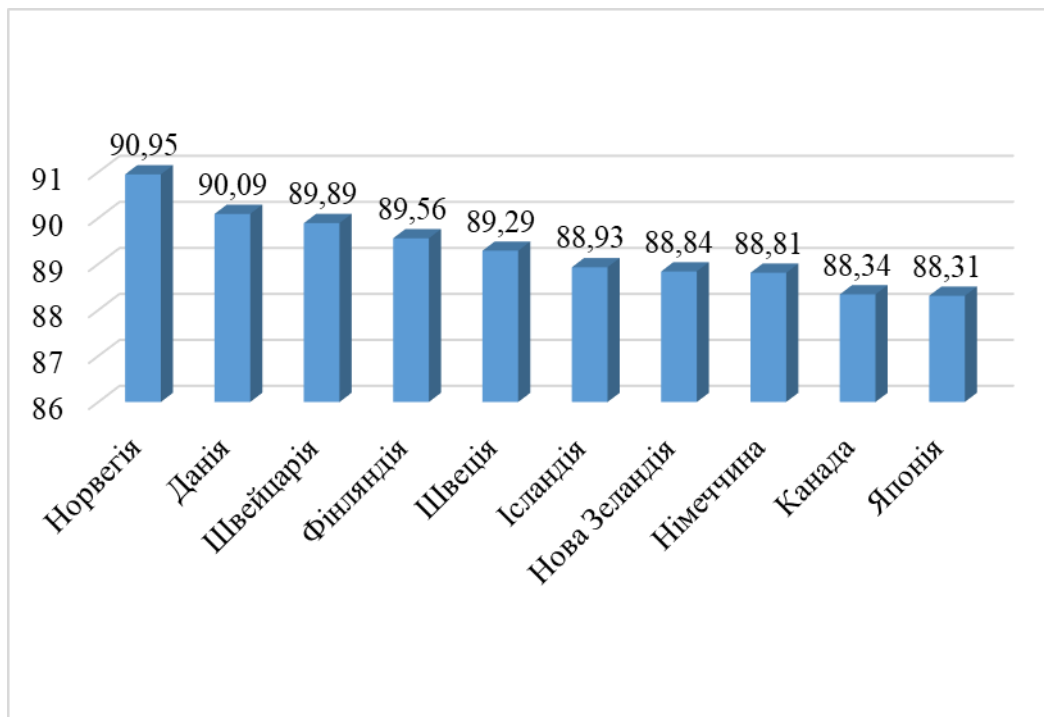

Рис. 3.6. Рейтинг країн з найвищим рівнем соціального прогресу у 2019 році

Джерело: складено на підставі [15; 54; 85]

З рис. 3.6 можна побачити, що на перших позиціях у глобальному рейтингу соціального прогресу знаходяться такі країни:

- Норвегія (90,95);
- Данія (90,09);
- Швейцарія (89,89).

При цьому слід звернути увагу на те, що Японія знаходиться на 10 місці зі значенням глобального індексу соціального прогресу 88,31.

Далі наведено рейтинг країн з найнижчим рівнем соціального прогресу у 2019 році (рис. 3.7).

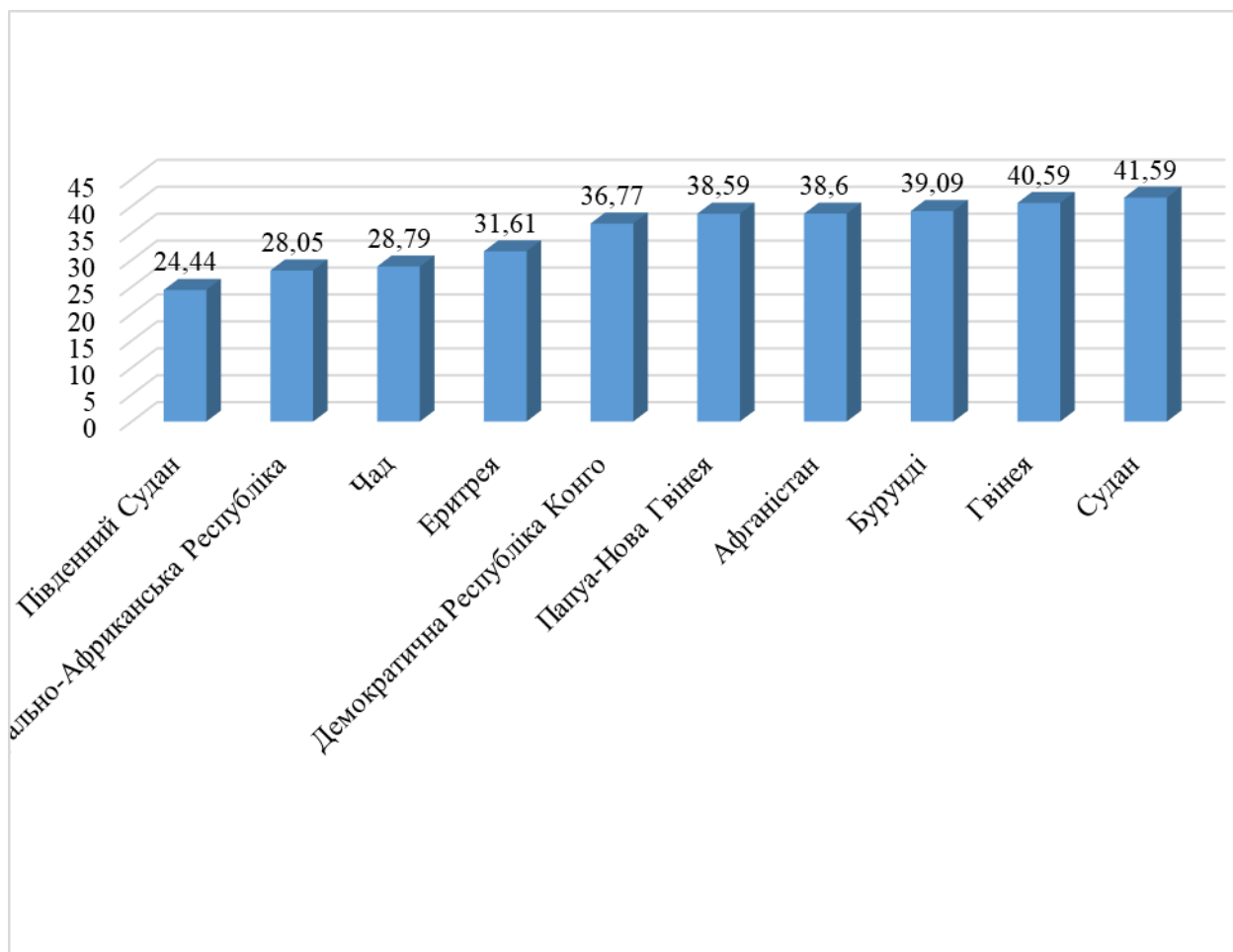

Рис. 3.7. Рейтинг країн з найнижчим рівнем соціального прогресу у 2019 році

Джерело: складено на підставі [89; 112]

З рис. 3.7 можна побачити, що у рейтингу країн з найвищим рівнем соціального прогресу у 2019 році можна виділити, у першу чергу, такі держави:

- Південний Судан (24,44);
- Центрально-Африканська Республіка – 28,05;

- Чад (28,79).

Що стосується України, то вона займає в зазначеному рейтингу місце 80 зі значенням відповідного показника 66,97.

Враховуючи наведені вище результати дослідження поточного стану соціально-економічного механізму формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, доцільно виділити такі шляхи його вдосконалення [15; 16; 27].

По-перше, це:

- розвиток експортного потенціалу як передумови стабілізації економічного зростання на базі виділення експортоорієнтованих галузей, продукція яких затребувана світовим ринком, і які мають доступ до світових ресурсів;

- підвищення конкурентоспроможності даної частини реального сектору економіки та сфери послуг, що обумовлено специфікою сформованої структури національної економіки країни, орієнтацією на вивезення готової продукції, ввезення сировини та комплектуючих виробів в зв'язку з відсутністю своїх природних ресурсів та залежністю від зовнішніх енергетичних і сировинних носіїв.

Експортоорієнтованими галузями української промисловості є машинобудування, металургія, хімічна та вугільна промисловості. Експортоорієнтований кластерний характер носять машинобудівна і хімічна галузі, на базі яких можливе створення національних транснаціональних корпорацій, а також встановлення довгострокових господарських відносин з ТНК (через міжнародну виробничу кооперацію, створення спільних підприємств та ін.). Проте останнім часом проблема полягає в розширенні інтернаціоналізації діяльності підприємств цих галузей за межі безпосереднього виробництва та відповідного впровадження у сферу міжнародного обігу. Це можливо шляхом створення даними підприємствами власної закордонної мережі підприємств, торгових представництв, що дозволить їм поряд з експортом товарів безпосередньо з України розширити

експорт за рахунок реалізації продукції зарубіжних філій на внутрішніх ринках даних країн.

Також важливим компонентом соціально-економічного механізму формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин є забезпечення високої якості продукції вітчизняних виробників з метою підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку. Ключова необхідність зазначеного вище полягає в завоюванні і в незмінній підтримці репутації надійного постачальника, який повністю задовольняє споживачів шляхом своєчасних поставок якісної продукції за конкурентними цінами. Кінцевий пункт боротьби за якість вітчизняної продукції – забезпечення економічної стабільності та процвітання концерну, створення економічної основи для розвитку концерну та його співробітників [15; 16; 29; 54; 89; 129].

По-друге – це раціоналізація імпортних потоків, що передбачає раціоналізацію та скорочення ввезення, споживання імпортованих товарів в результаті структурної перебудови економіки, модернізації виробництва, впровадження ресурсозберігаючих технологій тощо.

По-третє, це – вибір галузей, які володіють максимальним потенціалом в організації імпортозамінних виробництв, орієнтованих на потреби внутрішнього ринку країни, підвищення їх конкурентоспроможності та просування даної продукції на зовнішній ринок.

По-четверте, це – всебічна інтеграція української економіки в систему світогосподарських зв'язків на основі принципу багатовекторності, асоційованого членства в Європейському Союзі, членства у Світовій організації торгівлі.

По-п'яте, це – формування нової моделі організаційно-економічного механізму державного регулювання, орієнтованої головним чином на зовнішньоекономічний сектор і заснованої на формах і методах державного, міжурядового і наднаціонального регулювання.

3.3. Перспективи трансформації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин

Перш ніж виокремлювати перспективи трансформації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, доцільно проаналізувати історичні умови її формування.

Так, доцільно виділити наступні періоди становлення державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин [15; 17-18; 29].

Перший період – настанності і становлення – 1991–2000 роки.

Відразу після здобуття незалежності, українська політична еліта, яка ще вчора була радянсько-комуністичною, повинна була почати діяти в зовсім іншій реальності. Першочерговим завданням було створення нормативної бази зовнішньополітичної діяльності держави. Україна, перебуваючи у складі СРСР, вела визначену дипломатичну діяльність. Зокрема, існувало Міністерство закордонних справ УРСР, і сама республіка була формальним членом міжнародних організацій. Тому кадровий базис і необхідні знання в української дипломатії спочатку були присутні. Така спадкоємність дозволила досить швидко пройти етап становлення дипломатичної служби і досить ефективно вести зовнішньополітичну діяльність молодій державі. В силу масштабної кризи першої половини 90-х років, яка вразила всі сфери життєдіяльності України, можливо саме дипломатам вдалося пом'якшити зовнішні ризики для держави і зберегти її цілісність.

Зовнішня політика України в цей період характеризується багатовекторністю, що по суті означало скоріше невизначеність і маневрування.

В «Основних напрямках зовнішньої політики України» – документі, прийнятому, Верховною Радою в 1993 році, визначалися такі зовнішньополітичні пріоритети:

- розвиток економічних, політичних і культурних зв'язків з європейськими країнами;
- міжнародне співробітництво у сфері захисту прав людини та підтримка добросусідських відносини.

Зовнішня політика України в цей період була переважно зорієнтована на розвиток добросусідських зв'язків, насамперед з прикордонними країнами, і уникнення вступу до нових інтеграційних об'єднань, зокрема, СНД. Виходячи з штучності Союзу незалежних держав, Україна так ніколи і не стала повноправним членом цього об'єднання, але була асоційованим членом Економічного Союзу СНД, і в 1999 році ввійшла до складу Міжпарламентської асамблеї СНД.

З січня 1992 року, коли Державна Дума Росії прийняла рішення розглянути конституційність актів 1954 року про передачу Криму Україні і до підписання в грудні 1997 року Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією, відносини між двома країнами були доволі напруженими. Питання Криму, який і був головним викликом, було вирішено підписанням відповідного договору в травні 1997 року, який передбачав у тому числі базування Чорноморського флоту Російської Федерації в Севастополі до 2017 року.

Іншим зовнішньополітичним викликом цього періоду була проблема ядерної зброї. Питання про ядерний статус України було закрито її приєднанням у 1994 році до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї і підписанням у зв'язку з цим Меморандуму про гарантії безпеки (Будапештський меморандум).

З початку 90-х років Україна природним чином вибудовувала свої відносини з європейськими країнами та організаціями. У 1992 році Україна оголосила про намір вступити до Ради Європи і стала повноправним членом цієї організації лише в 1995 році. З 1992 року Україна є учасницею ОБСЄ [133; 158].

У 1994 році Україна підписала угоду «Партнерство заради миру» з НАТО, а в 1997 році між НАТО та Україною була підписана «Хартія про особливе партнерство», яка визначала спільну налаштованість сторін на утвердження демократичних цінностей у Центрально-Східній Європі і передбачала більш тісну взаємодію між Україною і НАТО. Виходячи з цього, в 1998 році була затверджена програма співпраці між Україною і НАТО до 2001 року, яка передбачала співробітництво у військовій, політичній, екологічній, інформаційній та космічній сферах, а також спільну боротьбу з тероризмом та розповсюдженням наркотичних речовин. Суттєвими кроками по зближенню між Україною і НАТО стали зустрічі спільної комісії Україна-НАТО на регулярній основі [117; 166].

Другий період – невизначеності або боротьби між східним і західним вектором.

Потужними факторами впливу на зовнішньополітичні пріоритети і орієнтири України на рубежі 2000-х років була євроатлантична та європейська інтеграція західних сусідів України з одного боку і політика Росії по утримуванню України – з іншого. У зовнішньополітичній сфері це проявлялося як балансування між західним і східним вектором розвитку. При цьому, якщо співпраця та інтеграція у західні структури асоціювалася з новими можливостями, розвитком і безпекою, та підтримувалася переважно молодим поколінням українців, то східний напрям зумовлювалося збереженими корпоративних зв'язків, зрозумілими корупційними методами роботи і величезними можливостями для спільної діяльності олігархічних структур України і Росії.

Кардинальні зміни у зовнішньополітичному дискурсі відбулися в період перебування на посаді президента України Віктора Ющенка. Події «Помаранчевої революції» були багато в чому спровоковані незадоволенням суспільним запитом на прихильність принципам демократії та відсутністю прогресу у розвитку країни.

Адміністрація Президента Ющенка натомість зовнішньополітичної невизначеності запропонувала суспільству більш чіткі зовнішньополітичні пріоритети – європейську і євроатлантичну інтеграцію України як послідовний курс на:

- зміцнення національної безпеки;
- економічний розвиток;
- утвердження демократичних цінностей, прав і свобод людини;
- розвиток стратегічного партнерства з США, Росією та Польщею;
- зміцнення добросусідських відносин і розвиток економічних зв'язків з іншими країнами;
- розвиток регіональної політики, у першу чергу в Чорноморському регіоні;
- вступ України до Світової організації торгівлі.

Дійсно, вихід України з міжнародної ізоляції сприяв бурхливій зовнішньополітичній активності України у 2005–2008 роках. Серед досягнень української дипломатії можна відзначити такі:

- вступ у СОТ (2008 рік);
- підписання Плану дій «Україна – ЄС» (2005 рік);
- початок переговорів по Угоді про асоціацію між Україною та ЄС (2007 рік);
- інтенсифікація діалогу Україна – НАТО в частині вступу до Альянсу і реалізації необхідних реформ [14; 25; 50; 117; 121;].

Крім того, ЄС (у 2005 році) та США (у 2006 році) визнали Україну країною з ринковою економікою, а з США в 2005 році був підписаний стратегічний документ «Порядок денний нового сторіччя для українсько-американського стратегічного партнерства».

Важливою була також зовнішньополітична активність України на регіональному рівні. Президент України В. Ющенко ініціював план відновлення переговорів щодо врегулювання Придністровського конфлікту «Врегулювання через демократію» з залученням до переговорного процесу

ЄС і США, а також початок роботи на молдовсько-придністровському кордоні місії ЄС. Україна стала одним з ініціаторів створення Співдружності демократичного вибору і активізувала завмерлий ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова) – ця структура стала офіційною міжнародною Організацією за демократію та економічний розвиток «ГУАМ» (далі – «ОДЕР-ГУАМ») в 2006 році з Секретаріатом і штаб-квартирою в Києві. Головними цілями при цьому були позначені такі:

- формування демократичного простору, безпеки, гуманітарного і соціального розвитку;
- євроінтеграція та євроатлантична інтеграція [14; 59].

Президенти країн-учасниць ГУАМ на ювілейній зустрічі в Києві у 2006 році підписали Протокол щодо реалізації положень створення зони вільної торгівлі та декларацію з питань врегулювання заморожених конфліктів на пострадянському просторі.

Відносини з Росією в цей період погіршилися і перейшли до фази енергетичних (газових) і продовольчих (антидемпінгові та санітарні розслідування щодо української м'ясо-молочної продукції) воєн.

Третій період – загострення протистояння прозахідного і проросійського політичних дискурсів в Україні.

Нові реалії системи міжнародних відносин в Європі.

У 2010 році зовнішня політика України знову зробила різкий поворот, що було закріплено нормативно-правовими документами – у 2010 році був прийнятий закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», який закріпив позаблоковий статус України як основу зовнішньої політики. Фактично цей крок означав відмову від євроатлантичної інтеграції. В інших напрямках зовнішньополітична діяльність України не зазнала істотних змін. Більше того, влада залишила у зовнішньополітичних пріоритетах інтеграцію до Європейського Союзу і продовжила вести переговори про асоціацію між Україною та ЄС [61; 112]. Як показали історичні події, політична еліта України не мала серйозних намірів щодо цієї угоди, але переговорам не

перешкоджала, більше того – створювала всі умови та активно висвітлювала їх у інформаційному полі, що помилково сприймалося українським суспільством за дійсні наміри. Подібною відволікаючої мрією для українського суспільства, яку українська влада і не збиралися втілювати, була тема безвізового режиму з ЄС [183 с. 35-65].

Криза довіри 2013 році, яка започаткувала події «Революції гідності», є наслідком всіх 22 років імітації руху в бік демократичної і розвиненої європейської держави.

Сьогоднішні зовнішньополітичні пріоритети України включають європейську і євроатлантичну інтеграцію України і тісну співпрацю з країнами ЄС і НАТО. Важливими напрямками можна також назвати співпрацю з Китаєм і зовнішню політику України на регіональному рівні. Відносини з США звичайно ж займають особливе місце у зовнішньополітичному українському дискурсі. Одна з головних цілей для України – отримати статус Основного союзника США поза НАТО, що розширить можливості співробітництва між країнами в оборонній сфері. Окремо на зовнішньополітичному порядку денному стоїть діяльність України у міжнародних організаціях – ООН, ОБСЄ, Раді Європи [14; 117; 158].

Слід зазначити, що негативний досвід невиправданого кредиту довіри української влади після «Помаранчевої революції» сьогодні враховується як українським громадянським суспільством, так і з західними партнерами, які спільними зусиллями здійснюють контроль над процесом внутрішнього реформування країни і тісно співпрацюють в цьому плані. Така є абсолютно новим явищем у сфері міжнародних відносин.

Сьогодні зовнішньополітичні і внутрішньополітичні завдання для України пов'язані набагато більше, ніж у мирний час.

Зокрема, головна зовнішньополітична мета на перспективу — відновлення територіальної цілісності України та зміцнення безпеки країни. Ці орієнтири передбачають кропітку внутрішню роботу по розвитку України,

адже та ж євроатлантична інтеграція – це більшою мірою список завдань для внутрішньої політики, ніж для зовнішньополітичних зусиль. Незважаючи на те, що на Варшавському саміті НАТО практично нічого не було сказано про перспективу членства України в Альянсі, експерти однозначно сходяться на тому, що виконання затвердженого Комплексного пакету допомоги Україні наблизить країну до стандартів НАТО більше, ніж План дій щодо членства в НАТО. Подібним чином зараз оцінюється і мета вступу до ЄС. Зовнішньополітичні зусилля на євроінтеграційному напрямі сьогодні концентруються переважно на питанні безвізового режиму.

Окремим екстра важливим зовнішньополітичним питанням є пошук рішень для перемоги в гібридній війні. Це загальний виклик для України і Заходу, оскільки він передбачає пошук нових алгоритмів дії в умовах знищеної системи загальноєвропейської безпеки.

Враховуючі описані вище історичні тенденції розвитку історичні особливості розвитку державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, доцільно також прийняти до уваги результати експертного опитування щодо її сучасного стану та пріоритетів розвитку.

Так, усього було опитано 100 експертів, які є:

- представниками центрів аналітики;
- членами академічного співтовариства;
- журналістами, які працюють на міжнародному рівні.

Один з блоків опитування охоплював ситуацію 2019 року, другий – віддзеркалював підсумки 5 років у ретроспективі. Всі питання, крім бальних оцінок від 1 до 5, відносилися до відкритого типу.

Зокрема, серед досягнень 2019 року експерти віднесли наступні:

- організація та проведення Нормандського саміту – 29 %;
- рішення міжнародних судів українську користь – 18%;
- збереження санкційних заходів – 17%;
- звільнення полонених з України (9%);

- збереження курсу на ЄС і НАТО та його закріплення на рівні Конституції – 6% (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Досягнення державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин у 2019 році

Джерело: складено на підставі [15-17; 29]

Що стосується поразок державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин у 2019 році, то експерти виділили наступні:

- втягнення України до боротьби в США на внутрішньополітичному рівні – 40%;
- повернення Росії до Парламентської асамблеї Ради Європи – 13%;
- організація і проведення Нормандського саміту – 9%;
- відсутність здатності перешкоджати будівництву Північного потоку – 4%;
- втрата єдності Заходу у питаннях підтримки України – 2% (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Поразки державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин у 2019 році

Джерело: складено на підставі [15; 29]

Серед головних перемога державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин останніх 5 років експерти виділяють такі:

- введення в дію Угоди про асоціацію з ЄС – 26%;
- досягнення можливості введення безвізового режиму з ЄС – 24%;
- створення та збереження коаліції на підтримку України на міжнародному рівні – 18%;
- санкційний режим – 16%;
- рішення міжнародних судів українську користь – 6% (рис. 3.10).

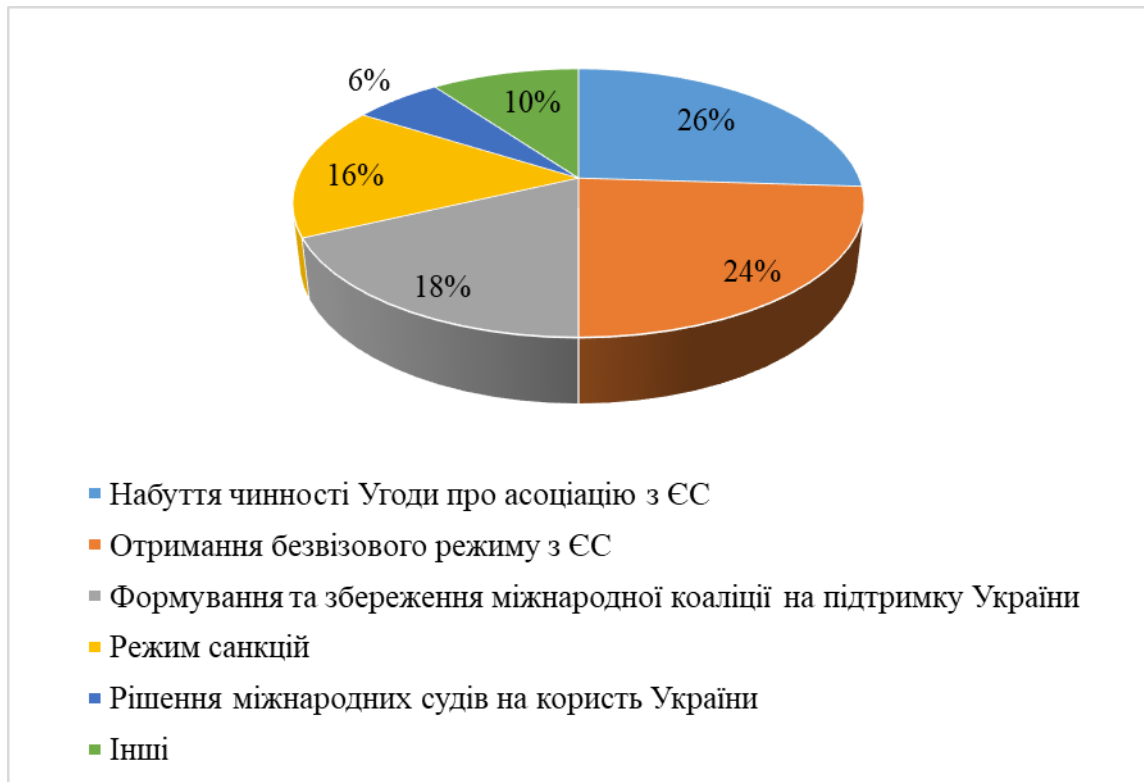

Рис. 3.10. Досягнення державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин протягом 5 років у ретроспективі

Джерело: складено на підставі [15; 17; 29; 85]

З приводу поразок державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин протягом 5 років у ретроспективі експерти висловлюють наступні думки:

- продовження протистояння з Російською Федерацією – 16%;
- підписання Мінської угоди – 16%;
- втягнення України до боротьби в США на внутрішньополітичному рівні – 13%;
- відсутність розвитку відносин з НАТО – 9%;
- погіршення відносин із сусідніми країнами – 7%%
- явище маргіналізації питання окупованого Криму на рівні міжнародного порядку денного – 5% (рис. 3.11).

Рис. 3.11. Поразки державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин протягом 5 років у ретроспективі
Джерело: складено на підставі [15; 29; 82]

Рівень реалізації поточної державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин протягом 5 років у ретроспективі експерти оцінили наступним чином:

- на «4» – 59%;
- на «3» – 21%;
- на «2» – 19%;
- на «1» – 1%.

При цьому необхідно зазначити, що у попередньому 2018 році 1% опитаних зазначили, що рівень реалізації поточної державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин

протягом 5 років у ретроспективі можна оцінити на «5», то у минулому 2019 такої оцінки не поставив жоден з експертів.

Далі наведено розподіл точок зору експертів стосовно головних перешкод ефективній реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин:

- брак стратегічного бачення – 30%;
- кадрове питання – 25%%
- Агресія Російської Федерації проти України – 22%;
- недостатність координації між органами влади – 14%;
- брак фінансових ресурсів – 9% (рис. 3.12).

Рис. 3.12. Головні перешкоди ефективній реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин

Джерело: складено на підставі [15; 29]

Що стосується ступеня відповідності зовнішньої політики України щодо Російської Федерації очікуванням експертів, то в даному випадку їх уявлення розподілилися таким чином:

- не зовсім відповідає – 43%;
- частково відповідає – 39%;
- зовсім не відповідає – 16%;
- повністю відповідає – 2%.

Аналогічним чином отримані експертні оцінки відповідності зовнішньої політики України відносно ЄС виглядають таким чином:

- не зовсім відповідає – 23%;
- частково відповідає – 62%;
- зовсім не відповідає – 3%;
- повністю відповідає – 11%.

Що стосується експертних оцінок відповідності зовнішньої політики України відносно США, то вони виглядають так, як показано нижче:

- не зовсім відповідає – 51%;
- частково відповідає – 35%;
- зовсім не відповідає – 9%;
- повністю відповідає – 5%.

Далі наведено рейтинг дружніх до України держав відповідно до точок зору експертів (табл. 3.2).

Так, рейтинг дружніх до України держав виглядає, згідно табл. 3.2, наступним чином:

- Литва – 78%;
- Канада – 50%;
- Польща – 36%;
- США – 27%;
- Естонія – 26%.

Що стосується рейтингу найбільш ворожих для України держав, то його наведено у табл. 3.3.

Таблиця 3.2

Результати опитування експертів щодо дружніх до України держав

Країна	Відсоток респондентів, які вважають країну дружньою до України, %	Відсоток респондентів, які не вважають країну дружньою до України, %
Литва	78	22
Канада	50	50
Польща	36	67
США	27	73
Естонія	26	74

Джерело: складено на підставі [1; 24]

Таблиця 3.3

Результати опитування експертів щодо ворожих до України держав

Країна	Відсоток респондентів, які вважають країну ворожою до України, %	Відсоток респондентів, які не вважають країну ворожою до України, %
Російська Федерація	99	1
Угорщина	64	36
Білорусь	10	90
Сербія	9	91
Франція	8	92

Джерело: складено на підставі [1; 24]

Так, рейтинг ворожих до України держав виглядає, згідно табл. 3.3, наступним чином:

- Російська Федерація – 99%;

- Угорщина – 64%;
- Білорусь – 10%;
- Сербія – 9%;
- Франція – 8%.

Відносно рейтингу результативності представництв України за кордоном, то на першому місці перебуває представництво в ООН. Друге місце займає представництво в ЄС, далі – Посольства України в таких країнах, як Австрія, Польща та Німеччина.

Наприкінці респондентам було запропоновано виокремити ключові поточні пріоритети державної політики захисту національних інтересів України. Так, респонденти надали у цьому контексті наступні відповіді (рис. 3.13):

- євроатлантична інтеграція – 25%;
- євроінтеграція – 23%;
- протидія агресії з боку Російської Федерації та збереження коаліції на підтримку України на міжнародному рівні та активізація співпраці з США – 20%.

Крім того, респонденти висловили власні точки зору стосовно пріоритетів державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин на 2020 рік:

- протидія агресії Російської Федерації;
- євроатлантична інтеграція ;
- залучення інвестицій;
- виконання умов Угоди про асоціацію з ЄС;
- просування позитивного іміджу України на міжнародному рівні.

Рис. 3.13. Ключові поточні пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин

Джерело: складено на підставі [15; 17; 29]

Виходячи з реалій, що склалися, перспективними стосовно трансформації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин можуть бути такі напрями дій держави [15; 17-18; 29].

По-перше, на законодавчому рівні слід розробити Концепцію національних інтересів України [80 с. 70-82]. Прийняття такого документа могло б стати основою для розробки стратегії реалізації національних інтересів у зовнішньополітичній та зовнішньоекономічній сферах. Його законодавчий статус забезпечить спадкоємність державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин і дозволить налагоджувати довгострокові економічні і політичні зв'язки згідно з виявленими загальнонаціональними пріоритетами. В рамках такого документа необхідно представити концепцію міжнародної конкурентоспроможності України, формування якої доцільно було б

здійснювати спільно представниками держави, бізнесу, науки та громадських організацій. Для цього слід визначити найбільш конкурентоспроможні сфери українського бізнесу, де національний капітал міг би увійти в міжнародні ТНК або ж виступити основою для формування нових. При цьому основою державної стратегії реалізації національних інтересів у зовнішньополітичній і зовнішньоекономічній сферах повинна бути політика розвитку, що враховує стратегічні пріоритети, національні інтереси та зведення до мінімуму загрози безпеці [15-16; 29; 37].

По-друге, для реалізації завдань щодо підвищення рівня зовнішньоекономічної безпеки України необхідним є включення її в інтернаціональні відтворювальні ядра, формування яких відбувається на основі геоекономічних принципів і припускає перехід до виробничо-інвестиційної моделі зовнішньоекономічних зв'язків. У результаті формуються геоекономічні об'єднання, під якими розуміються просторові економічні системи (регіони), що формуються, які функціонують та розвиваються як елементи глобальної економіки. Вирішальне значення тут набувають не розміри території, а обсяг, інтенсивність, поєднання внутрішньої і зовнішньої економічної діяльності та характер управління цими системами. Формування і розвиток таких систем може відбуватися на основі кластерного підходу, з тією різницею, що формування кластера виходить за межі територій, визначених національними кордонами, і об'єднує або цілі держав, або їх окремі регіони на основі ресурсних, технологічних, транспортних, збутових та інших взаємозв'язків. Синергетичний ефект, що забезпечується кластерними об'єднаннями, здатний надати імпульс для розвитку нових галузей, орієнтованих на інновації і сучасні технологічні потреби світового господарства. Тут, як видається, закладений серйозний потенціал для зростання вітчизняної економіки.

По-третє, потрібне формування нової організаційної та управлінської піраміди, розробка нового методологічного інструментарію трансформації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

При цьому пріоритетним напрямом державних програм захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин має стати [29; 39; 80]:

- підвищення ефективності зовнішньої торгівлі за рахунок виявлення «слабких місць» і пошуку можливостей більш ефективного використання всіх груп ресурсного та економічного потенціалу країни;
- зміна структури експортних поставок на користь продукції з більш високим рівнем технологічної обробки – машин, устаткування й інших високотехнологічних товарів;
- проведення політики імпортозаміщення і розумного протекціонізму щодо вітчизняних виробників, які не є монополістами на внутрішньому ринку.

Одним із засобів досягнення цієї мети може бути істотне зниження податків для несировинних секторів економіки з одночасним встановленням прогресивної шкали експортних мит на сировину і продукцію первинного циклу обробки з тим, щоб стимулювати їх переробку та випуск більш складної продукції в межах кордонів національної економіки. Мета – домогтися реального переливання коштів з сировинного у технологічний сектор. А обов'язок держави у цьому контексті – створити відповідні умови і максимально сприятливе середовище для функціонування і виходу на зовнішні ринки первинних економічних агентів економіки. При цьому забезпечення зовнішньоекономічної безпеки вимагає зміцнення державної влади, підвищення довіри до її інститутів, а також раціоналізації механізмів вироблення та формування економічної політики.

У цілому, Україна володіє достатнім потенціалом для того, щоб зайняти положення провідного гравця світової економіки майбутнього. Досі, однак, її відрізняв досить пасивний підхід, що здійснювався в порядку реагування на ситуацію: швидке зростання в період сировинного буму початку 2000-х років, а потім ще більш швидкий спад на етапі економічної рецесії. Крім того, її сьогодення економічна нестабільність зумовила залежність країни від зовнішньої допомоги, яка стала предметом геополітичного маневрування між Росією і Європейським союзом. Якщо не

брати до уваги зовнішній тиск, зараз Україні опинилася на роздоріжжі: їй належить вибрати модель трансформації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин [4; 15; 29; 63; 65].

Створивши потужну, стабільну економіку, що спирається на прозорі інституційні структури, Україна зможе самостійно визначати свою долю. Вибір значною мірою залишається за ключовими суб'єктами української економіки, яким належить знайти єдину платформу для формування чіткої довгострокової програми дій і для визначення місця країни в масштабах всього регіону.

Глибокі інституційні реформи державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин – основний інструмент, який можуть використовувати зацікавлені особи для того, щоб подолати сьогодишню хитку рівновагу і дати поштовх модернізації економіки. Навіть в умовах найсерйознішої за нещодавньою історією геополітичної конфронтації, наявний у країни потенціал щодо формування сильних, динамічних інститутів визначатиме здатність України адаптуватися до зміни зовнішніх умов і забезпечити стійке процвітання громадян.

Зовнішньополітичні інструменти, зокрема, такі, як Угода про асоціацію України з Європейським союзом, можуть стати важливим каталізатором перетворень в інституціональному секторі. Тим не менш, висновок такого роду угод сам по собі не є гарантією успішної реалізації реформ – для цього необхідна реальна політична воля і широка підтримка з боку всіх зацікавлених осіб, причому всі сторони повинні докласти зусилля до того, щоб врегулювати розбіжності між Росією і ЄС, які виникли в результаті цього процесу і спровокували нинішню кризу.

Трансформація державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин має бути націлена на те, щоб створити стимул для активізації конструктивного діалогу щодо майбутньої економіки країни в масштабах всього суспільства з метою формування умов для ефективного виконання запланованих реформ [15-16; 29; 65]. У цьому контексті можливо застосовувати декілька сценаріїв трансформації

державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин:

- шляхом корінних перетворень;
- шляхом до краху;
- шляхом відтворення в існуючій системі нової рівноваги.

У кожному сценарії містяться важливі установки, що стосуються як довгострокових завдань, так і невідкладних заходів, необхідних для створення стійкої платформи побудови майбутнього добробуту країни.

У процесі розробки сценаріїв трансформації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин необхідно враховувати три аспекти, які можуть послужити основою для формування перспективної програми дій [15; 29; 65].

1. Стратегічний, а не тактичний підхід. При плануванні економічних реформ до оцінки місця країни в регіоні та її порівняльних переваг в умовах постійно мінливого глобального контексту необхідно підходити з системних, орієнтованих на перспективу позицій. Спроби зіштовхнути інтереси зовнішніх партнерів, навіть якщо це потенційно може принести короточасну вигоду, не забезпечать для країни або регіону тривале процвітання.

2. Процеси, що сприяють об'єднанню, а не розколу. Розробка цієї програми дій і створення необхідних імпульсів для її реалізації потребує ефективного співробітництва між усіма суб'єктами суспільства. Тому зміцнюють єдність стратегії повинні превалювати над діями, що посилюють поляризацію.

3. Комплексний, а не фрагментарний підхід. Економіка України являє собою велику і складну екосистему, яка є складовим елементом більш масштабної регіональної системи, тому ізольовані заходи, здійснювані в одному з її сегментів, в довгостроковому плані навряд чи забезпечать відчутні результати. Керуючись цими принципами, Всесвітній економічний форум підтверджує безумовну готовність надавати сприяння Україні, забезпечуючи нейтральну платформу для розвитку конструктивної дискусії про подальші перспективи з участю всіх зацікавлених сторін.

Висновки до третього розділу

1. Доведено, що державна політика захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин має бути спрямована на досягнення таких стратегічних цілей:

- зміцнення незалежності, державного суверенітету та територіальної цілісності країни, збереження самостійності зовнішньополітичного курсу;
- зміцнення лідируючих позицій і просування довгострокових інтересів України в Європейському регіоні;
- позиціонування України в якості активного і відповідального учасника міжнародного співтовариства, що вносить вагомий внесок у забезпечення міжнародної та регіональної стабільності і безпеки;
- підтримання дружніх, передбачуваних і взаємовигідних відносин з іноземними державами як на двосторонньому, так і багатосторонньому форматах, розвиток комплексної взаємодії з міждержавними об'єднаннями та міжнародними організаціями;
- повноцінне використання потенціалу зовнішньої політики в цілях підвищення конкурентоспроможності національної економіки, рівня й якості життя українців;
- сприяння застосуванню зовнішньополітичних методів збереження та зміцнення єдності багатонаціонального народу України;
- зведення практичних інтересів громадян України і національного бізнесу в основу зовнішньої політики держави.

2. Сформульовано ключові пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин:

- пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин стосовно підтримання міжнародного миру і безпеки;
- пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин стосовно економічної дипломатії;

- пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин стосовно прав людини, гуманітарної дипломатії та охорони навколишнього середовища;

- пріоритети державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин стосовно регіональної багатосторонньої дипломатії.

3. Показано, що, на національному рівні, з метою удосконалення державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин Україна впроваджує низку таких механізмів:

- політико-правовий;
- організаційно-адміністративний;
- інформаційно-пропагандистський;
- соціально-економічний;
- інноваційно-технологічний;
- комплексний дипломатичний,

а також низку спеціальних заходів, спрямованих на зміцнення ключових аспектів власної зовнішньої політики в плані боротьби з міжнародним тероризмом, екстремізмом, незаконним обігом наркотиків, контрабандою зброї, релігійним радикалізмом, незаконною міграцією, екологічними ризиками, зміною клімату та загрозами інформаційній та продовольчій безпеки.

4. Обґрунтовано, що механізми формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин повинні передбачати:

- захист та зміцнення державного суверенітету України та забезпечення її національної безпеки; забезпечення безпеки і добросусідства на кордонах країни;
- розвиток відносин довіри, дружби і співробітництва з усіма країнами світу на основі взаємного врахування інтересів;

- формування сприятливих умов для економічного, соціального і культурного розвитку, поступового зростання добробуту народу, забезпечення економічної безпеки країни;
- забезпечення енергетичної незалежності України, досягнення продовольчої безпеки та виходу країни з комунікаційного тупика;
- забезпечення і захист прав і свобод, гідності та інтересів громадян України всередині і за межами країни;
- зміцнення позитивного іміджу України у світі як демократичної, світської та правової держави;
- сприяння творчій та законній діяльності товариств українців і співвітчизників у інших країнах.

5. Підкреслено, що, з метою трансформації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, на законодавчому рівні слід розробити Концепцію національних інтересів України. Прийняття такого документа могло б стати основою для розробки стратегії реалізації національних інтересів у зовнішньополітичній та зовнішньоекономічній сферах. Його законодавчий статус забезпечить спадкоємність державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин і дозволить налагоджувати довгострокові економічні і політичні зв'язки згідно з виявленими загальнонаціональними пріоритетами. В рамках такого документа необхідно представити концепцію міжнародної конкурентоспроможності України, формування якої доцільно було б здійснювати спільно представниками держави, бізнесу, науки та громадських організацій. Для цього слід визначити найбільш конкурентоспроможні сфери українського бізнесу, де національний капітал міг би увійти в міжнародні ТНК або ж виступити основою для формування нових. При цьому основою державної стратегії реалізації національних інтересів у зовнішньополітичній і зовнішньоекономічній сферах повинна бути політика розвитку, що враховує стратегічні пріоритети, національні інтереси та зведення до мінімуму загрози безпеці.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано розв'язання науково-прикладного завдання щодо вдосконалення механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин. Отримані в процесі дослідження результати мають науково-теоретичну та практичну спрямованість і представлені у вигляді таких висновків:

1. Визначено, положення про те що національні інтереси по-перше, існують на підставі об'єктивних потреб суб'єкта, тобто потреба є сутністю інтересу; по-друге, інтереси обумовлені суспільними відносинами, які самі по собі теж є об'єктивним явищем, що підтверджується існуванням інтересів поза їхньої свідомості.

Доведено що держані механізми забезпечення національних інтересів як сукупність об'єктивних внутрішніх і зовнішніх потреб держави, а також системи державного управління, характеризуються, з одного боку, соціально-економічними, міжнародними відносинами, державно-управлінською стабільністю, культурно-історичними традиціями, необхідністю забезпечення національної безпеки, збереження суверенітету, територіальної цілісності, захистом населення від зовнішніх і внутрішніх загроз і небезпек, з іншого – основними факторами його внутрішньо - і зовнішньополітичної активності в умовах постійної міжнародної конкуренції між державами.

Підкреслено що формування державного механізму забезпечення національних інтересів – це поступовий і тривалий історичний процес, який наразі триває у складному переплетенні державно-управлінських, культурних, економічних, соціальних, національно-психологічних та інших факторів, які в сукупності визначають зміст і характер національно-історичного досвіду даного народу або країни. Національні інтереси України – це об'єктивні потреби особистості, суспільства і держави, що впливають з особливостей її соціально-економічного та політичного устрою, рівня економічного розвитку, місця, що історично склалося в

міжнародному поділі праці, специфіки географічного положення, національних і культурних традицій.

2. Зроблено висновок про те, що в основі типологізації державних механізмів забезпечення національних інтересів лежить співвідношення інтересів особистості, суспільства і держави. При цьому можна виділити такі принципи: пріоритет інтересів – паритет інтересів – баланс інтересів.

Аналізуючи проблему класифікації національних інтересів доведено, що найбільш доцільно використовувати наступну класифікацію:

- за ступенем спільності – індивідуальні (особисті), групові, корпоративні, суспільні, національні та загальнолюдські;
- за суб'єктами (носіями інтересів) – особистості, суспільства, регіону, держави, коаліції держав, світового співтовариства;
- за ступенем соціальної значущості – життєво важливі, важливі, незначні;
- за сферами життєдіяльності – в економічній сфері, у зовнішньополітичній сфері, у внутрішньополітичній сфері, в соціальній сфері, в духовно-культурній сфері, в міжнародній сфері, в оборонній сфері, в інформаційній сфері та ін.;
- за тривалістю дії – постійні, довгострокові, короткочасні;
- за характером спрямованості – економічні, політичні, військові і т. ін.;
- за характером взаємодії – що збігаються, паралельні, що розходяться, конфронтаційні. Паралельні інтереси – інтереси індивідів, соціальних груп, суспільства, реалізація яких не зачіпає інтереси інших суб'єктів. Інтереси, що збігаються, – реалізація можлива тільки на основі колективних дій двох і більше суб'єктів шляхом скоординованих дій. Конфронтаційні інтереси – положення, за якого здійснення одних інтересів неможливо без обмеження інших.

3. Механізми захисту національних інтересів України в сучасних умовах можна охарактеризувати, як недостатньо ефективні та результативні,

які потребує удосконалення у таких сферах: дотримання прав і свобод людини і громадянина; забезпечення суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканність державного кордону, демократичність конституційного ладу, верховенство права; забезпечення конкурентоспроможності держави та економічного добробуту населення через всебічний розвиток людського, науково-технічного, інноваційного потенціалів країни; збереження та розвиток духовних і культурних цінностей суспільства; реалізація конституційного принципу розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову; створення безпечних умов життєдіяльності, захисту навколишнього природного середовища; створення умов для сприйняття Української держави міжнародним співтовариством як повноцінного і рівноправного його члена. При цьому, національні інтереси, які представляють собою гармонійний баланс інтересів особистості та держави у всіх сферах життєдіяльності суспільства, окреслюють правовий простір для діяльності установ системи державного управління та місцевого самоврядування, які зобов'язані відстоювати ці інтереси, а також регулювати соціальні, економічні та політичні процеси в суспільстві та на міжнародній арені.

4. З'ясовано, що національні інтереси визначають цілі зовнішньої та внутрішньої політики будь-якої країни світу і спрямовані на політичну консолідацію громадян навколо спільних національних інтересів, заснованих на національних цінностях, на збереження національного миру, подолання існуючих розбіжностей і досягнення належного рівня життя, який задовольнив би потреби і прагнення громадян країни, відстоювання національних інтересів має об'єднувати, а не роз'єднувати націю, робити її сильнішою. Тому захист національних інтересів в різних країнах світу є еволюційним і тривалим історичним процесом, який триває в складному переплетенні військово-політичних, соціально-економічних національно-психологічних та інших факторів, які в сукупності визначають зміст і характер національно-історичного досвіду тієї чи іншої країни. У такій якості

національні інтереси є суспільно-історичним феноменом і не можуть існувати незалежно від свідомості їх носіїв, і тому мають найтісніший взаємозв'язок з ідентичністю конкретної країни.

5. Визначено стратегічні пріоритети розвитку механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції. Доведено, що механізми захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин має бути спрямована на досягнення таких стратегічних цілей:

- зміцнення незалежності, державного суверенітету та територіальної цілісності країни, збереження самостійності зовнішньополітичного курсу;
- зміцнення лідируючих позицій і просування довгострокових інтересів України в Європейському регіоні;
- позиціонування України в якості активного і відповідального учасника міжнародного співтовариства, що вносить вагомий внесок у забезпечення міжнародної та регіональної стабільності і безпеки;
- підтримання дружніх, передбачуваних і взаємовигідних відносин з іноземними державами як на двосторонньому, так і багатосторонньому форматах, розвиток комплексної взаємодії з міждержавними об'єднаннями та міжнародними організаціями;
- повноцінне використання потенціалу зовнішньої політики в цілях підвищення конкурентоспроможності національної економіки, рівня й якості життя українців;
- сприяння застосуванню зовнішньополітичних методів збереження та зміцнення єдності багатонаціонального народу України;
- зведення практичних інтересів громадян України і національного бізнесу в основу зовнішньої політики держави.

6. Запропоновано шляхи удосконалення механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин. Обґрунтовано, що механізми захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин повинні передбачати:

- захист та зміцнення державного суверенітету України та забезпечення її національної безпеки; забезпечення безпеки і добросусідства на кордонах країни;
- розвиток відносин довіри, дружби і співробітництва з усіма країнами світу на основі взаємного врахування інтересів;
- формування сприятливих умов для економічного, соціального і культурного розвитку, поступового зростання добробуту народу, забезпечення економічної безпеки країни;
- забезпечення енергетичної незалежності України, досягнення продовольчої безпеки та виходу країни з комунікаційного тупика;
- забезпечення і захист прав і свобод, гідності та інтересів громадян України всередині і за межами країни;
- зміцнення позитивного іміджу України у світі як демократичної, світської та правової держави;
- сприяння творчій та законній діяльності товариств українців і співвітчизників у інших країнах.

7. Виокремлено перспективи трансформації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин. Підкреслено, що, з метою трансформації державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, на законодавчому рівні слід розробити Концепцію національних інтересів України. Прийняття такого документа могло б стати основою для розробки стратегії реалізації національних інтересів у зовнішньополітичній та зовнішньоекономічній сферах. Його законодавчий статус забезпечить спадкоємність державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин і дозволить налагоджувати довгострокові економічні і політичні зв'язки згідно з виявленими загальнонаціональними пріоритетами. В рамках такого документа необхідно представити концепцію міжнародної конкурентоспроможності України, формування якої доцільно було б здійснювати спільно представниками держави, бізнесу, науки та

громадських організацій. Для цього слід визначити найбільш конкурентоспроможні сфери українського бізнесу, де національний капітал міг би увійти в міжнародні ТНК або ж виступити основою для формування нових. При цьому основою державної стратегії реалізації національних інтересів у зовнішньополітичній і зовнішньоекономічній сферах повинна бути політика розвитку, що враховує стратегічні пріоритети, національні інтереси та зведення до мінімуму загрози безпеці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.). – К. : Леся, 2016. – 586 с.
2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К. : НІСД, 2016. – 688 с.
4. Андрущенко С. В. Україна в сучасному геополітичному середовищі : монографія / С. В. Андрущенко (Гринько). – К. : Логос, 2005. – 286 с.
5. Антанович, Н. А. Ганс Моргентау: реалистическая теория международной политики / Н. А. Антанович, Е. А. Достанко // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2000. – № 1. – С. 76–81.
6. Аристотель. Политика. Афинская полития. – М. : Мысль, 1997. – 343 с.
7. Баштанник В. В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів : монографія / В. В. Баштанник. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2010. – 390 с.
8. Бек У. Власть и её оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономика / У. Бек ; пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельника. – М. : Прогресс-Традиция, Территория будущего, 2007. – 464 с.
9. Бек У. Трансформация политики и государства в эпоху глобализации [Электронный ресурс] / У. Бек. – Режим доступа : <http://www.politizdat.ru/article/91/>.
10. Бельков О. А. Понятийно-категориальный аппарат концепции

национальной безопасности / О. А. Бельков // Безопасность. Информационный сборник. – 1994. – № 3. – С. 34–37.

11. Беляев В. П. Национальна безпека: доктринальні підходи к определению понятия / В. П. Беляев, С. Ю. Чапчиков // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление, 2017. – № 3. – Режим доступа: <http://azbook.net/book/508-politologiya-bazovyj-kurs/87-3-nacionalnaya-bezopasnost-gosudarstva-sushhnosti-soderzhanie.html>

12. Бойко-Бойчук О. В. Механізми державного управління: узагальнена модель [Електронний ресурс] / О. В. Бойко-Бойчук. – Режим доступа : concept.at.ua/load/0-0-0-34-20

13. Бондаренко М. Безопасность как социальная категория: формирование категориально-понятийного аппарата. Наука и практика [Електронний ресурс] / М. Бондаренко. – Орел : Орловский юридический институт МВД России, 2010. – Режим доступа: https://орюи.мвд.рф/upload/site137/document_journal/CrTSJbK7QD.pdf

14. Боррель Ж. Нове Східне партнерство: як Євросоюз змінить свою політику щодо сусідів / Ж. Боррель, Варгеї О. [Електронний ресурс]. – Режим доступа до стор. : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/03/25/7107938/>.

15. Браун П. Посібник з аналізу державної політики / П. Браун. – К. : Основи, 2000. – 243 с.

16. Бэттлер А. Национальные интересы, национальная и международная безопасность / А. Бэттлер // Полис. – 2002. – № 4. – С. 168–181.

17. Бэттлер Алекс. Мирология. Прогресс и сила в мировых отношениях. Том I. Введение в мирологию / Алекс Бэттлер. – М. : Изд-во ИТРК, 2014. – 256 с.

18. Бэттлер Алекс. Мирология. Прогресс и сила в мировых отношениях. Т. II. Борьба всех против всех / Алекс Бэттлер. – М. : Изд-во ИТРК, 2015. –

672 с.

19. Бюджетний 2019 рік завершено: невиконання доходів на 38 млрд є рекордним з 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://ua.news/ua/byudzhethnyj-2019-zavershen-nevypolnenye-dohodov-na-38-mlrd-yavlyaetsya-rekordnym-s-2015-goda/>.

20. Вавринчук М. П. Етнополітична безпека в системі національної безпеки України на етапі сучасного державотворення / М. П. Вавринчук. – К. : Правова єдність, 2009. – 288 с.

21. Валевський О. Л. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства : монографія / О. Л. Валевський. – К.: вид-во НАДУ, 2007. – 217 с.

22. Валерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валерстайн ; пер. с англ. П. М. Кудюкина ; подбщ. ред. к. полит. н. Б. Ю. Кугарлицкого. СПб. : Университетская книга, 2001. – 416 с.

23. Ведунг Е. Оцінювання державної політики та програм / Е. Ведунг. – К. : ВСЕУВИТО, 2003. – 350 с.

24. Венцковський Д. Ю. Зовнішньоекономічна безпека України: стан та напрями забезпечення / Д. Ю. Венцковський // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 3. – С. 56–63.

25. Вдовиченко В. Пандемія COVID-19 в державах ЄС: егоїзм, солідарність чи поширення впливу? // В. Вдовиченко, М. Воротнюк, С. Герасимчук, Н. Коваль, О. Краєв. Рада зовнішньої політики «Українська призма». [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор.: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2020/04/13/7108612/>.

26. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Київ : НІСД, 2016. – 528 с.

27. Воронянський О. «Національні інтереси» як категорія політичної науки / О. В. Воронянський // Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – 2011. – № 10. – С. 131–136.

28. Вятр Е. Теория национальных интересов в науке и политике /

Е. Вятр // Белорусский государственный университет. Социология. – 2015. – № 2. – С. 15–28.

29. Гаджиев К. Геополитика. – М. : Междунар. отношения, 1997. – 383 с.

30. Гегель Г. Сочинения. Т. VIII: Философия истории / Г. Гегель ; пер. А. М. Водена; под ред. и с предисл. Ф. М. Горохова. – М. ; Л. : Гос.соц.-экон.изд-во, 1935. – 470 с.

31. Гегель Г. Работы разных лет : в 2 т. / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1972. – Т. 2. – 630 с.

32. Гельвеций К. Об уме / К. Гельвеций. – М. : ОГИЗ, 1938. – 396 с.

33. Гзець В. Інноваційні перспективи України / В. Гзець. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.

34. Глобальный бунт и глобальный порядок. Революционная ситуация в мире и что с ней делать (2017) : Доклад международного дискуссионного клуба «Валдай» [Электронный ресурс] / О. Барабанов, Т. Бордачев, Ф. Лукьянов и др. – М., 2017. – Режим доступа : <http://ru.valdaiclub.com/files/14649/>.

35. Гольбах П. Избранные философские произведения : в 2 т. / П. Гольбах. – М. : Мысль, 1963. – Т. 1. – 715 с.

36. Горбулін В. П. Засади національної безпеки України / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 272 с.

37. Горбулін В. П. Національна безпека: український вимір / В. П. Горбулін, О. В. Литвиненко. – К. : Інтертехнологія, 2008. – 101 с.

38. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : Нац. ін-т стратег. досл., 2011. – 286 с.

39. Горбулін В. П. Пріоритетність національних інтересів у світлі стратегії національної безпеки України / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський // Стратегічна панорама. – 2005. – № 3. – С. 11–18.

40. Государственное управление в сфере национальной безопасности:

словарь-справочник / состав.: Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф.Смолянук и др.; под общ. редакцией Г.П. Сытника. – К.: НАДУ, 2012. – 496 с.

41. Гош О. Країна мрії / О. Гош, О. Кершис. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://business.ua/strategies/7277-krajina-mriji>.

42. Грицяк І. Європейська інтеграція / І. Грицяк, Д. Дзвінчук. – Івано-Франківськ : Видавництво «Місто НВ», 2013. – 344 с.

43. Гусєв В. О. Державна інноваційна політика: методологія формування і впровадження : монографія / В. О. Гусєв. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – 624 с.

44. Дацків Р. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7. – С. 143–154.

45. Даль Р. Демократия и её критики : [пер. с англ.] / Р. Даль ; под ред. М. В. Ильина. – М. : РОССПЭН, 2003. – 576 с.

46. Даль Р. А. Проблемы гражданской компетентности / Р. А. Даль // Век XX и мир. – 1994. – № 7/8. – С. 167–168.

47. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.

48. Дергачова В. Моніторинг національного розвитку як фактор економічної безпеки держави / В. Дергачова, М. Савельєв // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 19–28.

49. Дидро Д. Избранные произведения / Д. Дидро. – М. ; Л. : Худ. лит., 1951. – 412 с.

50. Дипломати ЄС, представники влади України та експерти проаналізували досягнення Східного партнерства за 10 років та його плани на майбутнє. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <http://eap-csf.org.ua/diplomati-yes-predstavniki-vladi-ukrayini-ta-eksperti-proanalizuvali-dosyagnennya-shidnogo-partnerstva-za-10-rokiv-ta-yogo-plani-na-maybutnye/>.

51. Демин М. Природа деятельности / М. Демин. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 166 с.

52. Державне управління в умовах глобальної та європейської інтеграції / І. А. Грицяк, Ю. П. Сурмін, О. М. Руденко. – К. : НАДУ, 2011. – 761 с.

53. Довідка “Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2019 році”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f65c0ef7-6705-4c45-a700-9781528a2209&title=DovidkazovnishniaTorgivliaUkrainiTovaramiTaPoslugamiU2019-Rotsi>.

54. Домбровська С. М. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем : монографія / С. М. Домбровська, В. В. Коврегін, А. Л. Помаза-Пономаренко, О. М. Колєнов, – Х. : НУЦЗУ, 2017. – 244 с.

55. Домбровська С. М. Механізми формування безпеки держави [Електронний ресурс] / С. М. Домбровська, С. Т. Полторак // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2015. – № 1. – Режим доступу: <http://el-zbirn-du.at.ua/>

56. Древаль Ю. Д. Безпека особистості як фактор сучасних державно-управлінських відносин [Електронний ресурс] / Ю. Д. Древаль // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – С. 123–127. – Режим доступу: <http://instzak.rada.gov.ua/instzak/doccatalog/document?id=72940>

57. Друкер П. Задачі менеджмента в ХХІ веке / П. Друкер ; пер. с англ. – М. : Изд. дом «Вильямс», 2004. – 272 с.

58. Експерти визначили найкориснішу для планети країну. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://business.ua/strategies/7277-krajina-mriji>.

59. Емерсон М. Вірус як виклик єдності: якою буде антикризова стратегія ЄС / М. Емерсон. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/04/9/7108539/>.

60. Ефективність державного управління / Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс та ін. ; за заг. ред. І. Розпутенка. – К. : К.І.С., 2002. – 420 с.
61. Європарламент хоче членства в ЄС для «східних партнерів» і критикує Росію – проект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-jevroparlament-sxidne-partnerstvo/30556092.html>.
62. ЄС підготував загальну «дорожню карту» виходу з кризи Covid-19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://ua.interfax.com.ua/news/general/655268.html>.
63. Желюк Т. Л. Управління довгостроковим розвитком національної економіки: методологічні і прикладні аспекти : монографія / Т. Л. Желюк. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2010. – 512 с.
64. Закон України «Про національну безпеку України». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст. 241. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
65. Запорожець Т. Національні інтереси та безпека України в контексті геополітики / Т. В. Запорожець // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління : зб. наук. пр. – 2011. – № 3. – С. 343–350.
66. Здравомыслов А. Потребности. Интересы. Ценности / А. Здравомыслов. – М. : Политиздат, 1986. – 223 с.
67. Ильин И. Путь духовного обновления / И. Ильин. – М. : Дарь, 2017. – 285 с.
68. История политических и правовых учений / подобщ. ред. акад. РАН, д.ю.н., проф. В. С. Нерсисянца. – М. : НОРМА, 2000. – 352 с.
69. Истон Д. Категории системного анализ аполитики / Д. Истон // Политология : хрестоматия / сост. : проф. М. А. Василик, доц. М. С. Вершинин. – М. : Гардарики, 2000. – С. 319–331.
70. Индекс «Східного партнерства»: Україна – лідер за зближенням з ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. :

<https://www.dw.com/uk/a-47691831>.

71. Кант И. Сочинения в шести томах / И. Кант ; подобщ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана. М. : Мысль, 1965. – Т. 4, ч. 1. – 544 с.

72. Кардашова И. Основы теории национальной безопасности : учебник для вузов / И. Кардашова. Москва : Юрайт, 2020. – 332 с.

73. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення їх граничних значень : монографія / А. Б. Качинський. – К. : Нац. ін-т стратег. досл., 2013. – 102 с.

74. Ковбасюк Ю. Наука державного управління в умовах системних державно-управлінських реформ і суспільних трансформацій / Ю. Ковбасюк // Вісник НАДУ. – 2012. – Вип. 1. – С. 5–20.

75. Козак Ю. Зовнішньоекономічна діяльність регіону / Ю. Козак. – Одеса : Фенікс, 2013. – 332 с.

76. Колокольцев В. Обеспечение государственных интересов в контексте концепции национальной безопасности [Электронный ресурс] : дис. ... докт. юрид. наук. СПб., 2005. – Режим доступа: <http://lawbook.org.ua/aa/12.00.01/2016/01/18/060050028.doc.html>

77. Колокольцев В. Проблемы обеспечения национальной безопасности [Электронный ресурс] / В. Колокольцев. – СПб, 2005. – Режим доступа : http://printed.e-notabene.ru/nb/article_21573.html

78. Конституція України. Редакція від 01.01.2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

79. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посібн. / Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голуб та ін. – К. : НАДУ, 2010. – 299 с.

80. Концепция национальных интересов: общие параметры и национальная специфика. (Круглый стол) // Мировая экономика и международные отношения. – 1996. – № 9. – С. 70–84.

81. Копанчук О. Є. Гносеологічні аспекти становлення національних інтересів у сфері міжнародних відносин / О. Є. Копанчук // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. – 2020. № 2. – Т. 31 (70). – С. 218-222.

82. Копанчук О. Є. Державний захист національних інтересів в інформаційній сфері України / О. Є. Копанчук // Актуальні проблеми державного управління. – 2020. – № 1. – С. 106-112.

83. Копанчук О. Є. Ключові фактори формування національних інтересів держави / О. Є. Копанчук // Держава та регіони. – 2020. – № 2 (70). – С. 179-183.

84. Копанчук О. Є. Концептуалізація національних інтересів у сфері міжнародних відносин [Електронний ресурс] / О. Є. Копанчук // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2017. – № 10. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?n=12&y=2017>

85. Копанчук О. Є. Національні інтереси: теоретичний дискурс проблеми / О. Є. Копанчук // Вісник Національного університету цивільного захисту України. – 2020. – Вип. 1(10). С. 45-51. – (Серія: Державне управління).

86. Копанчук О. Е. Нормативно-правовое обеспечение государственной политики защиты Украины в сфере международных отношений [Электронный ресурс] / О. Е. Копанчук // East Journal of Security Studies. – 2018. – Vol. 1. – Issue 3. – Режим доступа : <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/10668/1/KopanchukOEejss.pdf>

87. Копанчук О. Є. Освітній потенціал системи національної безпеки. / О. Є. Копанчук // Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (18–19 березня 2020 р., м. Харків). – Х. : НУЦЗУ, 2020. – С. 22-24.

88. Копанчук О. Є. Патріотизм як складова частина освіти в системі національної безпеки / О. Є. Копанчук // Безпека життя і діяльності людини –

освіта, наука практика : матеріали XVIII Міжнародної науково-методичної конференції (23-24 квітня 2020 р., м. Луцьк). – Луцьк : НТУ, 2020. – С. 13-15.

89. Копанчук О. Є. Соціальна сфера як складова національної безпеки / О. Є. Копанчук // Формування ефективних механізмів управління в умовах трансформації соціально-економічних систем : матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (2020 р., м. Харків). – Х. : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2020. – С. 108-109.

90. Копанчук О. Є. Управління зовнішньою політикою як складової національної безпеки / О. Є. Копанчук // Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю Дніпровського державного технічного університету (2020 р., м. Дніпро). – Дніпро : ДДТУ, 2020. – С. 33-36.

91. Коротич О. Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою / О. Б. Коротич // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ. – 2006. – Вип. 2 (26). – С. 122–128.

92. Кортунів С. В. Концептуальные основы национальной и международной безопасности : учебно-методическое пособие / С. В. Кортунів. – М. : Государственный университет – Высшая Школа Экономики, 2007. – 308 с.

93. Криштанович М. Ф. Реалізація механізмів публічного управління у сфері цивільного захисту України щодо національної безпеки / М. Ф. Криштанович // Вісник Національного університету цивільного захисту України. – 2017. – Вип. 1 (6). – С. 341–347. – (Серія «Державне управління»).

94. Куковский А. Национальная безопасность: теоретико-правовое исследование [Электронный ресурс] : автореф. дис. .. канд. юрид. наук. – М., 2011. – Режим доступа: <http://diss.seluk.ru/av-istoriya/1258712-1-nacionalnaya-bezopasnost-rossiyskoy-federacii-teoretiko-pravovoe-issledovanie.php>

95. Кулакова Е. Национальная безопасность: исторический анализ

[Электронный ресурс] / Е. Кулакова. – М., 2004. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/natsionalnaya-bezopasnost-v-rossiiskoi-federatsii-teoretiko-pravovoe-issledovanie>

96. Лидеры ЕС утвердили экстренную программу помощи экономике на 540 млрд евро. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до стор. : <https://www.finanz.ru/novosti/aktsii/lidery-es-utverdili-ekstrennuyu-programmu-pomoshchi-ekonomike-na-540-mlrd-evro-1029124505>.

97. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. / В. А. Ліпкан. – Київ : КНТ, 2009. – 574 с.

98. Ліпкан В. А. Поняття системи забезпечення національної безпеки України / В. А. Ліпкан // Право і Безпека. – 2003. – Т. 2, № 4. – С. 57–60.

99. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву : монографія / О. Э. Лейст. – М. : МГУ, 1981. – 240 с.

100. Лозинська Т. М. Державне управління: методологія дослідження та діяльності / Теоретико-методологічні засади наукових досліджень в галузі державного управління : монографія / Т. М. Лозинська ; за заг. ред. д-ра. філос. наук, проф. В. В. Корженка. – Дніпропетровськ : Комплектавтордор, 2011. – С. 151–171.

101. Лозинська Т. М. Регіонально-адміністративний менеджмент : навч. посіб. / Т. М. Лозинська, В. І. Тимцуник, О. В. Мирна. – Полтава : РВВ ПДАА, 2013. – 202 с.

102. Макогон Ю. Регіональна складова економічної стратегії України: сутність та проблеми / Ю. Макогон // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 150–158.

103. Малик Я. Національна безпека: навч. посіб. / Я. Малик, О. Береза, М. Криштанович ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 280 с.

104. Медвідь Ф. Політико-правові засади концепції національних інтересів України [Електронний ресурс] / Ф. Медвідь // Політичний менеджмент. – 2007. – № 6 (27). – Режим доступу :

<http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=79&c=1903>.

105. Медвідь Ф. Національно-державні інтереси та геополітичні пріоритети України в контексті глобалізації та євроінтеграції / Ф. Медвідь // Філософія. Політологія. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка – К. : КНУ ВПЦ «Київський університет», 2004. – Вип. 70–72. – С. 48–59.

106. Межуев Б. Понятие «национальный интерес» в российской общественно-политической жизни // Полис. Политические исследования. – 1997. – № 1. – С. 5–31.

107. Мельвиль А. Могущество и влияниесовременныхгосударств в условияхменяющегося мирового порядка: некоторые теоретико-методологическиеаспекты / А. Мельвиль // Политическая наука. – 2018. – С. 173–200.

108. Мельник А. Державне підприємництво в умовах трансформації управління національною економікою / А. Мельник, І. Тинська // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль, 2014. – № 2. – С. 7–19.

109. Мельник А. Ф. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін : монографія / за ред. А. Ф. Мельник. – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – 528 с.

110. Мельниченко О. А. Економічна безпека як складова національної безпеки / О. А. Мельниченко // Молодий вчений. – 2015. – № 2 (17). – С. 1230–1233.

111. Мельтюхова Н. М. Державне управління як єдність діяльності та відносин : монографія / Н. М. Мельтюхова. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – 204 с.

112. Место Украины в мировых рейтингах за последние пять лет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://ru.slovoidilo.ua/2019/03/29/infografika/politika/mesto-ukrainy-mirovyh-rejtingax-poslednie-pyat-let>.

113. Михасюк І. Державне регулювання економіки : підручник / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка ; за ред. І. Р. Михасюка. – К. : Атіка ; Ельга-Н, 2000. – 592 с.
114. Моделі ефективності державного управління : монографія / В. С. Загорський, М. Д. Лесечко, Р. М. Рудніцька та ін. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 100 с.
115. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України : наук. доп. / авт. кол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2013. – 120 с.
116. Названо «найсильніші» паспорти світу: Україна трішки піднялась. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : https://maximum.fm/novini_t2
117. НАТО собирается укрепить партнерство с Украиной: также из-за «Мрии» и «Русланов» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://news.liga.net/politics/news/nato-sobiraetsya-ukrepiť-partnerstvo-s-ukrainoy-takje-iz-za-mrii-i-ruslanov>.
118. Национальный государственный интерес: теоретические понятия и реальность. (Круглый стол) // Полис. – 2000. – № 1. – С. 55–91.
119. Национальные интересы: теория и практика / под ред. Э. А. Позднякова. – М. : ИМЭМО РАН, 1991. – 236 с.
120. Наше государство сохранило кредитный рейтинг на уровне «В». [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://lenta.ua/agentstvo-fitch-uhudshilo-prognoz-po-reytingu-ukrainy-47024/>.
121. Необережні дії влади через коронавірус можуть призвести до продовольчої кризи у світі, попередили в ООН і СОТ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/651670.html>.
122. Нижник В. М. Економічна дипломатія та економічна безпека України : навч. посіб. / В. М. Нижник. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – 299 с.

123. Нижник Н. Национальная безопасность: концептуальные основания и феноменологическая характеристика [Электронный ресурс] / Н. Нижник. – СПб, 1991. – Режим доступа: http://window.edu.ru/resource/162/59162/files/ass_part_1.pdf

124. Нижник Н. Р. До проблеми ефективності державного управління в Україні / Н. Р. Нижник // Підвищення ефективності державного управління: стан, перспективи та світовий досвід : зб. наук. пр. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – С. 6–11.

125. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, О. А. Машков. – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – 159 с.

126. Николаев А. США против коронавируса: Сенат выделил 2 триллиона долларов, но стране всё равно грозит новая Великая депрессия / А. Николаев. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до стор. : <https://ukraina.ru/exclusive/20200326/1027170399.html>.

127. Обсяги світової торгівлі у 2020 році можуть скоротитися на понад 30 відсотків – СОТ. [Електронний ресурс]. – Режим доступа до стор. : <https://www.dw.com/uk/a-53068280?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>.

128. Ожегов С. Словарь русского языка : 70 000 слов / С. Ожегов ; под. ред. И. Ю. Шведовой. – М. : Рус. Яз., 1991. – 917 с.

129. Олейников Е. Экономическая и национальная безопасность / Е. Олейников. – М., 2005. – 253 с.

130. Опалев А. О некоторых базовых категориях теории обеспечения национальной безопасности / А. Опалев // Вестник Российской академии естественных наук. – 2004. – № 3. – С. 4. – С. 3–7.

131. Кислица С. Пандемия международных отношений / С. Кислица. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до стор. : https://zn.ua/international/pandemiya-mezhdunarodnyh-otnosheniy-351487_.html.

132. Пантелейчук І. Національний інтерес як механізм формування геополітичного іміджу [Електронний ресурс] / І. Пантелейчук // Державне

управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 2. – Режим доступу :http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_2_6.

133. Парахонський Б. О. Роль ОБСЄ у формуванні європейського середовища безпеки / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3. – С. 109–114.

134. Парахонський Б. Онтологія гібридної війни: гра прихованих смислів / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська // Стратегічна панорама. – 2017. – № 1. – С. 7–16.

135. Парахонський Б. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська. – К. : НІСД, 2019. – 560 с.

136. Пастухов В. Б. Национальный и государственный интересы: игра слов или игра в слова? [Электронный ресурс] / В. Б. Пастухов. – Режим доступа :<http://www.politstudies.ru/N2004fulltext/200Q/1/7.htm>.

137. Пилипчук В. Г. Еволюція наукових поглядів стосовно поняття «державна безпека» / В. Г. Пилипчук // Стратегічна панорама. – 2006. – № 2. – С. 17–21.

138. Пирожков С. Концептуальні підходи до формування концепції національної безпеки України // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1. – С. 93–106.

139. Пирожков С. І. Національна та регіональна безпека : погляд України / С. І. Пирожков // Нова безпека. – 2003. – № 2. – С. 9–16.

140. Про основи національної безпеки України : Закон України (зі змінами) від 16.07.2015 р. № 630-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 351.

141. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – Ст. 85.

142. Проценко І. Деякі питання забезпечення національної економічної безпеки України / І. Проценко // Українське право. – 2003. – № 1. – С. 213–218.

143. Пьянов Н. А. Теория государства и права : учебное пособие / Н. А. Пьянов. – Иркутск : ИФ РПА, 2015. – 781 с.
144. Поздняков Э. Философия государства и права. – 2-е изд. – М. : Весь Мир, 2016. – 344 с.
145. Поздняков Э. А. Нация. Национализм. Национальные интересы / Э. А. Поздняков. – М. : Прогресс : Культура, 1994. – 123 с.
146. Рощенко О. У рейтингу «хороших країн» Україна опинилася посередині / О. Рощенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://www.pravda.com.ua/news/2019/01/24/7204729/>.
147. Савицкий А. Национальная безопасность : учеб. / А. Савицкий. – М. : Юнити-Дана, 2012. – 463 с.
148. Саламатов В.О. Когнітивні моделі соціальної реальності в державному управлінні: сутність, можливості та механізми застосування : монографія / В. О. Саламатов. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 212 с.
149. Семенченко А. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України : монографія / А. І. Семенченко. – К. : НАДУ, 2008. – 428 с.
150. Ситник Г. П. Державне управління національної безпеки (теорія і практика) / Г. П. Ситник. – К. : НАДУ, 2004. – 408 с.
151. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія і практика : автореф. дис. ... д-ра держ. упр. за спец. 25.00.01 – теорія та історія державного управління / Г. П. Ситник ; НАДУ при Президентіві України, К., 2004. – 30 с.
152. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). – Київ : НАДУ, 2011. – 730 с.
153. Ситник Г. П. Державний суверенітет та державні інтереси в контексті забезпечення національної безпеки / Г. П. Ситник // Актуальні проблеми внутрішньої політики. – 2004. – № 1. – С. 95–102.
154. Ситник Г. П. Методологічні аспекти формування понятійно-

категорійного апарату національної безпеки / Г. П. Ситник // Вісн. УАДУ. – 2000. – № 2. – С. 19-27.

155. Сколько денег заробитчане перечислили в Украину в 2019 году – данные НБУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://psm7.com/money-transfer/skolko-deneg-zarobitchane-perechislili-v-ukrainu-v-2019-godu-dannye-nbu.html>.

156. Снігова О. Ю. Механізм державного та регіонального управління соціальною безпекою : автореф. дис. ... канд. екон. н. : 08.02.03 / О. Ю. Снігова ; НАН України ; Ін-т екон. промислов. – Донецьк, 2006. – 20 с.

157. Соціально-економічний розвиток України за січень 2020 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/infografika/2020/soc_ek_r_Ukr/soc_ek_r_Ukr_01_2020.pdf.

158. Спостерігачі ОБСЄ: Вибори були конкурентними, але з певними порушеннями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://www.dw.com/uk-49702145>.

159. Стенограмма выступлений и дискуссии «Имперские амбиции и «национальные интересы». Москва, 24 мая 2001 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://kvplan.Org/Rus/archive/rasstate/l.htm>

160. Сунгуровський М. В. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України / М. В. Сунгуровський // Стратегічна панорама. – 2001. – № 3-4. – С. 43–53.

161. Сучасні вимірники рівня розвитку структурних та інституціональних характеристик національної та глобальної економік: навч.-метод. посіб. / В.В. Козюк [та ін.]; за ред. В.В. Козюка. – 2-ге вид., випр. і доп. – Тернопіль: Вектор, 2015. – 248 с.

162. Теоретичні основи національної безпеки України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / О. Дзьобань, О. Соснін. – К. : Освіта України, 2009. – 384 с.

163. Тимофеев И. Н. Мировой порядок или мировая анархия? Взгляд на современную систему международных отношений: Рабочая тетрадь.

№ 18/2014 [Електронний ресурс] / гл. ред. И. С. Иванов ; Российский совет по международным делам (РСМД). – М. : Спец книга, 2014. – 48 с. – Режим доступа : http://russiancouncil.ru/upload/RIAC_WP_18_RU.pdf.

164. Тодд Э. После империи: Paxamericana – начало конца / Э. Тодд. – М. : Междунар. отношения, 2004. – 231 с.

165. ТОП-5 стран, куда украинцев чаще всего звали на работу в 2019 году – исследование. [Електронний ресурс]. – Режим доступа до стор. : <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/top-5-stran-kuda-ukrainceve-chasche-vsego-zvali-n-364084/>.

166. Украина может получить новый статус в НАТО. Что это значит. [Електронний ресурс]. – Режим доступа до стор. : <https://news.liga.net/politics/news/ukraina-mojet-poluchit-novyj-status-v-nato-cto-eto-znachit>.

167. Украина опустилась в рейтинге паспортов. [Електронний ресурс]. – Режим доступа до стор. : <https://www.rbc.ua/rus/news/ukraina-opustilas-rejtinge-pasportov-chetyre-1562058729.html>. [Ukrayna opustylas' v reytynhe pasportov. – Rezhym dostupu: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukraina-opustilas-rejtinge-pasportov-chetyre-1562058729.html>.].

168. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку : монографія / Нац. ін-т страт. досл. ; Нац. ін-т укр.-рос. відносин. – К. : НІСД, 1999. – 384 с.

169. Федунь Ю. Б. Політика сталого еколого-економічного розвитку України в умовах інтеграції до ЄС: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Ю. Б. Федунь ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2011. – 20 с.

170. Фукуяма Ф. Концевистории и последний человек / Фрэнсис Фукуяма; пер. с англ. М. Б. Левина. – М. : АСТ, 2007. – 588 с.

171. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций : [пер. с англ.] / С. Хантингтон. – М. : АСТ ; СПб. : TerraFantastica, 2003. – 603 с.

172. Хачатурян Х. В. Переорієнтація державного управління на потреби громадян: нова європейська модель та Україна [Електронний ресурс] / Х. В. Хачатурян // Вісник Київського міжнародного університету.

Серія: Міжнародні відносини, 2009. – № 8. – Режим доступу : <http://www.kymu.edu.ua/vmv/v/08/khachaturian.htm>

173. Хэйл Э. «Коронавирус вернется снова». Опыт Китая и будущее пандемии / Э. Хэйл. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://www.svoboda.org/a/30506576.html>.

174. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс] // Представництво ООН в Україні. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

175. Цзайци Лю. «Мягкая сила» в стратегии развития Китая

176. Цього дня два роки тому набув чинності безвіз з ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2718677-cogo-dna-dva-roki-tomu-nabuv-cinnosti-bezviz-z-es.html>. [Ts'oho dnya dva roky tomu nabuv chynnosti bezviz z YES. – Rezhym dostupu : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2718677-cogo-dna-dva-roki-tomu-nabuv-cinnosti-bezviz-z-es.html>.].

177. Цыганков А. Ганс Моргентау: взгляд на внешнюю политику / А. Цыганков // Власть и демократия: зарубежные ученые о политической науке. – М., 1992. – С. 163 –164.

178. Черная Н. Балансовая дыра Украины. «Расцвет» сырьевого придатка и парадоксы национальной экономики / Н. Черная. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://www.unian.net/economics/finance/10833386-balansovaya-dyra-ukrainy-rascvet-syrevogo-pridatka-i-paradoksy-nacionalnoy-ekonomiki.html>.

179. Что такое Интерес? Значение и толкование слова интерес, определениетермина[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vwww.onlinedics.iTj/slovar/bes/i/l-iriteres.html>

180. Шевченко М. М. Парадигми міжнародних відносин // М. М. Шевченко. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / состав.: Г. П. Сытник, В. И. Абрамов, В. Ф. Смолянюк и др.; под общ. редакцией Г.П. Сытника. – К.: НАДУ, 2012. –

496 с.

181. Шмитт К. Государство и политическая форма / К. Шмитт. – М. : Изд. Дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 272 с.

182. Шмитт К. Понятие политического / К. Шмитт // Вопросы социологии. – 1992. – № 1. – С. 35–67.

183. Що таке безвізовий режим з ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://openeurope.in.ua/subjects/test-proverka-poiska-zigmund-tema-3>. [Shcho take bezvizovyy rezhym z YES. – Rezhym dostupu : <https://openeurope.in.ua/subjects/test-proverka-poiska-zigmund-tema-3>.]

184. Anholt S. Which country does the most good for the world? Available on: http://www.ted.com/talks/simon_anholt.

185. Anholt S., Govers R. The Good Country Index. Available on: <http://www.goodcountry.org>.

186. Klimkin P., Umland A. Grey zone politics: Why Ukraine needs creative international cooperation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : https://www.ecfr.eu/article/commentary_grey_zone_politics_why_ukraine_needs_creative_international_coop.

187. Morgenthau H. Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace / H. Morgenthau. – N.Y. : Knopf, 1967. – 489 p.

188. Rosenau J. National Interest / J. Rosenau // International Encyclopedia of the Social Sciences. – N.Y., 1968. – Vol. 11. – P. 34–40.

189. Cline R. S. World power assessment 1977: a calculus of strategic drift. – Boulder : Westviewpress, 1977. – XI, 206 p.

ДОДАТКИ

НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

вул. Прорізна, 15, м. Київ, 01601, тел. (044) 254-06-00, тел./факс: (044) 279-05-29
E-mail: zagal@nads.gov.ua, сайт: www.nads.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 37819430

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження
Копанчук Олени Євгенівни
«Механізми захисту національних інтересів України у сфері міжнародних
відносин»

Результати дисертаційного дослідження Копанчук О.Є. знайшли відображення у практичній діяльності в контексті використання системного підходу до стратегічного планування вирішення міждержавних конфліктів і спорів, а також цивільних конфліктів у прилеглих регіонах з акцентом на можливості превентивної економічної дипломатії та медіації з метою підвищення передбачуваності доктринальних засад державної політики захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

На особливу увагу заслуговують пропозиції автора щодо узагальнення світових тенденцій та систематизація концептуальних підходів до формування та реалізації механізмів захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин в різних країнах, що дозволило розробити практичні рекомендації щодо напрямів удосконалення механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин та адаптувати їх до сучасних умов.

У цілому, дисертаційне дослідження Копанчук О.Є. містить результати, що відіграють суттєву роль у процесах державного управління захистом національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

Голова

Наталія АЛЮШИНА

Мережко Олександр Олександрович

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

01008, м. Київ, вул. М. Грушевського, 5 ☎ (044) 255-20-72 @ merezhko@rada.gov.ua

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційного дослідження
Копанчук Олени Євгенівни
«Механізми захисту національних інтересів України у сфері
міжнародних відносин»

У дисертації Копанчук О.Є. вирішено наукове завдання, орієнтоване на обґрунтування теоретичних засад та розробку практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

Дисертаційне дослідження Копанчук О.Є. має практичну значущість методичний підхід до удосконалення комплексного механізму захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, який передбачає наявність таких його складових: політико-правова, організаційно-адміністративна, інформаційно-пропагандистська, соціально-економічна, інноваційно-технологічна, комплексна дипломатична, спрямованих на зміцнення ключових аспектів власної зовнішньої політики в плані боротьби з міжнародним тероризмом, екстремізмом, релігійним радикалізмом, незаконною міграцією, екологічними ризиками, зміною клімату та загрозами інформаційній і продовольчій безпеці.

На особливу увагу заслуговує визначення стратегічних пріоритетів розвитку механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин в умовах євроінтеграції.

У цілому, дисертаційне дослідження Копанчук О.Є. має суттєву практичну значущість та уможливорює вдосконалення механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин.

О.О. Мережко

№13 від 20.02.2020р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Проректор з навчальної та методичної
роботи Національного університету
цивільного захисту України**

“25” вересня

О.О. Назаров

2020 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України Копанчук Олени Євгенівни на тему: «Механізми захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку.

Комісія у складі:

Голова – начальник навчально-науково-виробничого центру, доктор наук з державного управління, професор Домбровська С.М.

Члени комісії – завідувач кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту, д.держ.упр., проф. Майстро С.В.; професор кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту, д.держ.упр., проф. Мороз В.М.; провідний науковий співробітник наукового відділу з проблем управління державною безпекою, д.держ.упр., доц. Грень Л.М.

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Копанчук О. Є. на тему: «Механізми захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин» (поглиблення понятійно-категоріального апарату, виокремлення механізмів захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин та визначення напрямів їх удосконалення) використовуються при викладанні навчальних дисциплін «Сучасні геополітичні процеси: світ та Україна» та «Політика європейської інтеграції» за програмою підготовки магістрів за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» у Національному університеті цивільного захисту України.

Голова комісії

д.держ.упр., професор

С.М. Домбровська

Члени комісії

д.держ.упр., професор

д.держ.упр., професор

д.держ.упр., доцент

С.В. Майстро

В.М. Мороз

Л.М. Грень